

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.013.2-044.352

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

Завідувач кафедри
педагогіки

І.М. Савицька Ф.В. Сопівник
« » 2021 р. « » 2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «**ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**»

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма: «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми к.п.н. ЧЕРЕДНИК Лідія Миколаївна
Керівник магістерської роботи к.п.н. ЧЕРЕДНИК Лідія Миколаївна

Виконав: _____ КРАМАР Аліна Миколаївна

НУБІП України
 КИІВ-2021
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І

ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

НУБІП України
 Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

НУБІП України
 Завідувач кафедри педагогіки
 д.п.н., доцент Р.В. Сопівник
 «___» _____ 2021 року

ЗАВДАННЯ

НУБІП України
 ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ
 студенту Крамар Аліні Миколаївні

1.Тема магістерської роботи: *«Формування толерантності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки»*. Затверджена наказом ректора НУБІП України від 22.06.2021 р. за № 1002 С.

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 25.11.2021 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню

1.Висвітлити генезис поняття та ідей толерантності, з'ясувати на основі аналізу психолого-педагогічної літератури поняття дослідження.

2.Визначити структуру толерантності, критерії та показники її вияву, а також рівні її сформованості у майбутніх педагогів вищої школи.

3.Проаналізувати стан сформованості толерантності у магістрантів програми Педагогіка вищої школи

4. Визначити педагогічні умови формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи та апробувати їх під час формуючого етапу експерименту.

5. Провести аналіз результатів експериментального дослідження. Дата
видачі завдання: 20.09.2020 р.

Керівник магістерської роботи Л. Чередник

Завдання прийняв до виконання А. Крамар

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 124 с., 18 таблиць, 9 рисунків, використаних джерел - 89 найменувань, 9 додатків. Основний текст роботи викладено на 98 сторінках.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи.

Предмет дослідження – зміст та організація процесу формування у майбутніх педагогів толерантності в умовах реального освітнього процесу.

Мета дослідження – визначити теоретичні засади проблеми формування толерантності майбутніх педагогів вищої школи у та шляхи практичної реалізації окресленої проблеми у реальному процесі їх професійної підготовки.

Методи дослідження

– теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування стану та перспектив досліджуваної проблеми; синтез, узагальнення – для теоретичного обґрунтування актуальності проблеми, формування понятійного апарату; порівняння, абстрагування й конкретизація – для усвідомлення сутності процесу формування толерантності; моделювання – для розроблення моделі формування у майбутніх педагогів вищої школи толерантності у процесі їх практичної підготовки;

– емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіда, тестування) – для оцінки рівнів сформованості толерантності у магістрантів спеціальності Педагогіка вищої школи; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності моделі формування толерантності у магістрантів – майбутніх педагогів в умовах реального освітнього процесу в університеті; статистичні – для кількісного і якісного аналізу результатів педагогічного експерименту та встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження.

У першому розділі уточнено сутність поняття «толерантність» у вимірі трьох аспектів: історико-філософського, культуролого-лінгвістичного та

психолого-педагогічного, у результаті чого зроблено висновок про наявність різних точок зору у трактуванні окресленого поняття. Уточнено сутність поняття «толерантність» як інтегрального особистісного морального утворення, яке характеризується здатністю людини сприймати без агресії існування інших ідей, поглядів, переконань, звичок; виявляється в терпимому ставленні до іншої людини, емпатійності, довірі, співпраці, здатності до діалогу з іншими, спрямованості на конструктивне розв'язання конфліктних ситуацій.

Розглянуто толерантність магістрантів – майбутніх педагогів вищої школи як важливу професійну якість майбутнього педагога, що виявляється в активній моральній позиції та готовності до конструктивної взаємодії з іншими учасниками педагогічного процесу; характеризується виявленням гуманності, терпимості, доброзичливості, спрямованістю на вирішення конфліктних ситуацій в професійній сфері на ненасильницькій основі.

Встановлено компоненти (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий) критерії та показники вияву толерантності у майбутніх педагогів, а також визначено рівні сформованості толерантності магістрантів спеціальності Педагогіка вищої школи (високий, середній, низький).

У другому розділі на етапі констатувального експерименту було з'ясовано загальний стан сформованості толерантності магістрантів освітньої програми «Педагогіка вищої школи», а також визначено вихідний рівень її сформованості аналізом та узагальненням отриманих даних.

Формувальний етап передбачав визначення педагогічних умов формування толерантності, серед яких було виокремлено: залучення виховного потенціалу дисциплін педагогічного напрямку підготовки; наявність толерантного освітнього середовища, використання інтерактивних методів та квазіпрофесійних ситуацій при формуванні толерантності у студентів. Ми провели апробацію окреслених педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів у реальному освітньому процесі.

Контрольний етап передбачав здійснення порівняльного кількісного та якісного аналізу рівнів сформованості толерантності експериментальної та контрольної груп та проведення статистичної обробки отриманих даних.

Професійна підготовка, зміст професійної підготовки, толерантність, толерантний педагог, толерантна поведінка, толерантне освітнє середовище.

НУБІП України

Список публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Чередник Л., Крамар А. Толерантність як компонент професійної компетентності майбутнього педагога вищої школи. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: проблеми та перспективи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (12-13 жовтня). Рівне, 2021 р. С.347-352.
2. Чередник Л., Крамар А. Проблема актуальності формування толерантності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки. *Актуальні проблеми науки, освіти та суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2 грудня). Полтава, 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	10
1.1. Генезис поняття та ідей толерантності: багатоаспектність проблеми та неоднозначність трактувань.....	10
1.2. Термінологічне поле дослідження.....	28
1.3. Структурна модель толерантності педагога.....	40
ВИСНОВКИ до розділу І	55
РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	56
2.1. Аналіз стану сформованості толерантності у магістрантів програми Педагогіка вищої школи.....	56
2.2. Педагогічні умови формування толерантності у магістрантів – майбутніх	

педагогів вищої школи.....	73
2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	85
ВИСНОВКИ до розділу II.....	92

ВИСНОВКИ	94
-----------------------	----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
ДОДАТКИ	105
ВСТУП	

Актуальність дослідження. Особливості сучасного полікультурного суспільства в Україні, Європі та в усьому світі наголошують на необхідності побудови нової парадигми освіти, яка була б спроможна створити можливості для кожної особистості, незалежно від її національності, віросповідання та інших особливостей, забезпечити свої права людини на гідне комфортне життя в гетерогенному суспільстві, вміти бути ефективною в полікультурному просторі та сприяти розвитку світового прогресу.

Проблеми і перспективи розвитку освіти XXI століття окреслили зацікавленість широкого загалу комплексом якостей майбутнього педагога, які відповідатимуть запитам сучасних перетворень у суспільстві та покликані створити таку модель взаємодії педагог-здобувач, за якої стане можливою ефективний особистісний розвиток і самореалізація. Доречно зауважити, що певне коло проблем в освіті зумовлено міжособистісними, міжетнічними, міжнаціональними стосунками: у розшаруванні суспільства на заможних та малозабезпечених; у постійному збільшенні кількості учнів з особливими освітніми потребами; у нетерпимості до представників різних національностей і віросповідання. Порушення поведінкових норм освітнього полілогу учитель-учень-батьки-громадськість призводить до звуження поля комфорту кожного учасника процесу і, як наслідок, - до зниження рівня навчальних досягнень.

Педагогіка сьогодення, заснована на принципах толерантності, передбачає розв'язання безконфліктним шляхом суперечностей в освіті, створення «соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, культури

спілкування, оскільки толерантність є гарантією суспільної стабільності. Вона

покликана концептуально забезпечити процес трансформації толерантності як універсальної загальнолюдської цінності в цілі, які реалізуються на практиці в галузі освіти»[58]. Формування толерантності майбутніх фахівців різних

галузей, усвідомлення ними рівності усіх членів суспільства поступово

входить в освіту, стає беззаперечним пріоритетом, чільною проблемою.

Засадничі ідеї толерантності відображені у міжнародних документах (Декларація принципів толерантності (1995), Конвенція про права дитини

(1989)), Конституції України (1996), Законах України «Про освіту» (2017),

«Про вищу освіту» (2014), в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2015), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018).

Теоретичні аспекти формування толерантності викладено у працях

Д. Алмонда, А. Асмолова, В. Бабуна, Н. Гасанова, В. Горбатенко, Ю. Гордієнко, О. Гриви, Л. Гумільова, У. Еко, А. Зимбулі, Дж. Локка, Н. Лумана, О. Орловської, Ю. Тодорцевої, Л. Чередник та інш.

Актуальність визначеної проблеми зумовила вибір теми нашого дослідження – «Формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи у процесі їх професійної підготовки».

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи.

Предмет дослідження – зміст та організація процесу формування у майбутніх педагогів толерантності в умовах реального освітнього процесу.

Мета дослідження – визначити теоретичні засади проблеми формування толерантності майбутніх педагогів вищої школи у та шляхи практичної реалізації окресленої проблеми у реальному процесі їх професійної підготовки.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити генезис поняття та ідей толерантності, з'ясувати на основі аналізу психолого-педагогічної літератури поняття дослідження.

2. Визначити структуру толерантності, критерії та показники її вияву, а також рівні її сформованості у майбутніх педагогів вищої школи.

3. Проаналізувати стан сформованості толерантності у магістрантів програми «Педагогіка вищої школи».

4. Визначити педагогічні умови формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи та апробувати їх під час формуючого етапу експерименту.

5. Провести аналіз результатів експериментального дослідження.

Для виконання поставлених завдань було використано **методи дослідження:**

теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування стану та перспектив досліджуваної проблеми;

синтез, узагальнення – для теоретичного обґрунтування актуальності проблеми, формування понятійного апарату; порівняння,

абстрагування й конкретизація – для усвідомлення сутності процесу формування толерантності; моделювання – для розроблення моделі

формування у майбутніх педагогів вищої школи толерантності у процесі їх практичної підготовки;

емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіда, тестування) – для оцінки рівнів сформованості толерантності у магістрантів

спеціальності Педагогіка вищої школи; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності моделі формування толерантності у магістрантів – майбутніх педагогів в умовах реального освітнього

процесу в університеті; статистичні – для кількісного і якісного

аналізу результатів педагогічного експерименту та встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження.

Гіпотеза – спеціально створені педагогічні умови сприяють формуванню

толерантності майбутніх педагогів – здобувачів освіти другого

(магістерського) рівня.

База дослідження. Експериментальне дослідження проводилось у Національному університеті біоресурсів та природокористування України у

2020/2021 н.р., до участі в експерименті було залучено 50 магістрантів

освітньо-професійної програми Педагогіка вищої школи денної та заочної форми навчання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше: теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально

перевірено в умовах реального освітнього процесу університету модель формування у майбутніх педагогів вищої школи толерантності як необхідного компонента професійної компетентності та орієнтира в освітньому процесі;

удосконалено зміст процесу формування толерантності майбутніх педагогів,

зокрема, його загальнопедагогічний та дидактико-методичний складники в контексті досліджуваної проблеми.

Результати дослідження можуть бути використані при розробці

освітньо-професійних програм підготовки фахівців за спеціальністю

Педагогіка вищої школи; удосконалено методіку організації освітнього процесу за окремими освітніми компонентами; при укладанні методичних

рекомендацій з проблеми формування толерантності магістрантів програми Педагогіка вищої школи.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається з вступу,

трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку

використаних джерел (98 позицій), 9 додатків. Загальний обсяг роботи – 124

сторінки, з яких 98 сторінок основного тексту. Робота містить 18 таблиць і 9

рисуноків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Генезис поняття та ідей толерантності: багатоаспектність проблеми та неоднозначність трактувань

В умовах становлення полікультурного суспільства та докорінних стрімких змін, які відбуваються сьогодні у педагогічній сфері, помітними є

підвищені вимоги до особистості освітянина: здатність до прийняття всієї різноманітності оточуючого соціального і культурного світу, мобільність та готовність до змін, швидка адаптація до складних змінюваних умов життя,

готовність прийняти точку зору, позицію, переконання, відмінні від

особистісної – тільки за таких умов стає можливою успішна особистісна та професійна самореалізація.

Факт здійснення професійної діяльності у сфері «людина-людина»

вимагає від педагога професійної толерантності, рівень розвитку якої визначає

не тільки загальну, моральну, емоційну культуру людини, але й її світогляднопізнавальну позицію, яка пробуджує у фахівця усвідомлення власної відповідальності за результати своєї діяльності. Професійна діяльність

в системі професійних відносин «людина – людина», на думку Г. Гайдук,

«спрямована на встановлення відносин з іншою людиною, тому толерантність у цьому випадку повністю відображає цілі, завдання, засоби, дії, процес і результати професійної діяльності»[19, с.22].

Аналіз теоретичних напрацювань з досліджуваної проблеми

формування толерантності як моральної якості особистості та професійно важливої якості особистості майбутнього педагога засвідчили існування різних підходів до тлумачень цього явища та розкриття його соціальної

сутності. Ідеї толерантності можна прослідкувати з давніх часів, де це явище

хоч і не називається безпосередньо толерантністю, а терпимістю, віротерпимістю, однак містить основні принципи мирного людського буття в умовах культурного, релігійного, суспільного різноманіття.

Зважаючи на те, що проблема толерантності, з'ясування сутності цього

поняття та його ідей є предметом вивчення філософії, соціології, психології, етнографії, історії, релігієзнавства, культурології та інших наук, для з'ясування генезису поняття та ідей толерантності ми розглянемо різні його аспекти:

НУБІП УКРАЇНИ

історико-філософський, культуролого-лінгвістичний та філологічний,
психолого-педагогічний.

Історико-філософський аспект.

Ми виявили, що поняття «толерантність» зазнавало змін у процесі

НУБІП УКРАЇНИ

історичного розвитку суспільства та становлення філософської думки.

Дехто пов'язує його появу з підписанням Нантського едикту, коли протестанти і католики знайшли компроміс між своїми конфесіями. Цій події

передувала одна з найкривавіших ночей у світовій історії – Варфоломієва.

НУБІП УКРАЇНИ

Інші дослідники виникнення явища толерантності пов'язують з пошуками альтернативи явища таліону (таліон (лат. Talio) – відплата, рівня за силою злочину) як історично першої форми легітимного насильства[37]. Це

був стародавній звичай, який регулював відносини у образах та суперечах і

НУБІП УКРАЇНИ

зобов'язував обмежуватися відплатою, що точно відповідає нанесеному збиткові: «око за око». На перевагу таліону формується одна з перших древніх нормативних вимог, «золоте правило моральності», яке закріпилося з кінця I

століття: «Не роби по відношенню до інших так, як ти не хотів би, щоб вони

НУБІП УКРАЇНИ

поступали по відношенню до тебе»[56].

Першими до питань терпимості й толерантності звернулися античні філософи. Це простежується в працях таких мислителів, як Аристотель,

Геракліт, Антіфон, Сенека, які, намагаючись вирішити проблему гармонізації

НУБІП УКРАЇНИ

людських стосунків, сприймали толерантність, перш за все, як повагу до людської гідності. Саме Сократом (469 – 399 до н. е.) і Платоном (427 – 347 до н. е.), які вважали, що основа всієї мудрості є терпіння, було закладено

теоретичні основи толерантності як суспільного явища і характеристики

НУБІП УКРАЇНИ

окремої особистості.

Намагання розкрити сутність поняття «толерантність» знаходимо у грецького філософа Аристотеля (IV ст. до н. е.), котрий інтерпретує зазначений

феномен як прагнення до «золотої середини». У педагогічному трактаті «Нікомахова етика» Аристотель дає характеристику особливого душевного стану, який дає змогу однаково ставитись як до знайомих, так і до незнайомих, як до близьких, так і до сторонніх людей[39].

Погляди Аристотеля та Платона підтримав римський філософ Луцій Сенека, який уперше підніс толерантність на рівень найшляхетніших моральних чеснот, властивих людській душі, перелік яких охоплює «і справедливість, і відвагу, і терпеливість, і розумність, і скромність, і

витриманість, і терпимість (в латинському оригіналі - *tolerantia*), і людськість як її найвище благо» [39].

Відкрито відстоював ідеї толерантності китайський мислитель Конфуцій, розуміючи її як умову відсутності ворожості, правило установа гармонійних стосунків між людьми у суспільстві. Справедливість для Конфуція була вирішенням усіх соціальних проблем людей. Філософи Середньовіччя (Августин Аврелій (354 – 430), Фома Аквінський (1226 – 1274), Григорій

Богослов (329 – 389), Ансельм Кентерберійський (1033 – 1109), П'єр Абеляр (1079 – 1142) терпимість пропагували як ключове питання моралі та керувалися глибокою толерантністю до почуттів людей інших конфесій.

Вперше слово «толорантність», відповідно до французького енциклопедичного словника Ларусса, згадується в 1361 році та набуло значення «здатність терпіти біль»[37].

Новий Завіт відкидає всі форми насильства не тільки над людиною, а й над живою істотою взагалі. У Біблії «золоте правило» згадується в старозавітній книзі Товита і двічі - в Євангеліях при викладі Нагірної

проповіді. У Євангелії прямо підкреслюється необхідність смирення, прощення, терпимості: «люби ближнього свого», «не протився злому». Згадки про «золоте правило» містяться також в Махабхараті, у висловах Будди:

буддизм як одна із світових релігій беззастережно засуджує насильство, зло, людиноненависництво. У Корані «Золоте правило» не зафіксовано.

Одна із теорій пов'язує виникнення толерантності із Римською імперією,

де був прийнятий Медіолянський вердикт, який проголошував рівність усіх

релігій і став першим в історії людства закликом до толерантності[39]. Ідеї толерантності мають давню історію і сягають часів, коли люди з різним віросповіданням змушені були жити разом у складі великих імперій

(наприклад, імперія Александра Македонського).

З часів епохи Відродження саме віротерпимість стала першою формою толерантності, сучасні уявлення про яку були багато в чому визначені діяльністю гуманістів тієї доби (Ф. Рабле, Т. Мор, М. Монтень,

Е. Роттердамський). Вітчизняні гуманісти епохи Відродження (Ю. Дрогобич,

П. Русин, С. Оріховський, С. Пекалід, Г. Смотрицький, Д. Наливайко, І. Калимон, І. Домбровський, І. Потій) зазначали право людини у цивілізованій державі на повноцінне життя, свободу совісті, слова, віри, тим самим пропагуючи ідеї толерантності[37].

Важливо підкреслити непересічне значення у розвитку ідей толерантності європейських освітніх діячів Джона Локка («Послання про толерантність») та Вольтера («Трактат про віротерпимість»), Канта, Бейля.

Саме у афоризмі Вольтера «Я не згоден з тим, що ви говорите, але я життя

віддам, захищаючи ваше право висловити власну думку» втілено класичну теорію толерантності. Він закликав до миру між релігіями та різними соціальними верствами і трактував віротерпимість як основний шлях до миру

у світі, як основну умову розвитку людства.

Звичайно, ідеї толерантності закладені і в працях українських філософів (Г. Сковорода, Леся Українка, Тарас Шевченко). Г. Сковорода вбачав сенс життя людини у тому, щоб бути справедливим, досягти щастя на основі

НУБІП УКРАЇНИ

мудрості і врівноваженості бажань, терпимості до інших, автаркції або самодостатності. Толерантність філософ розглядає як невід'ємну складову цілісної особистості: якщо ти прийшов у цей світ, щоб виховувати інших, тоді

«... цінуй чистоту, дружи з терпінням, вивчай священні мови» [39, с.50].

НУБІП УКРАЇНИ

Визначальною є настанова Г. Сковороди «Не будь ні вельможею, ні лихварем, ні алкидом, ні пігмеєм. Будь тільки людиною – чуєш? Людиною і знайди благо», яка не втрачає своєї актуальності і нині.

Важливим результатом діяльності зазначених філософів стало визнання

НУБІП УКРАЇНИ

толерантності загальною цінністю й основним компонентом миру та злагоди між релігіями, народами та різними соціальними групами. Так, у 1789 р. Установчі збори Франції прийняли Декларацію прав людини та громадянина,

проголосивши на весь світ свободу думки та слова[32].

НУБІП УКРАЇНИ

Як форма активного ставлення до світу толерантність розглядається у філософських працях У.Джеймса, О.Довгополової, В.Золотухіна, В.Лекторського, К.Яспера. Дослідники з етики розглядають толерантність як

моральну стриманість(А.Зимбулі); медики та біологи – як здатність до

НУБІП УКРАЇНИ

адаптації, адаптивність(Р.Біллінгем, Л.Бренгл, П.Медавар), соціологи – як соціальну якість, необхідну для існування суспільства (Г.Зімель, С.Оксамитна); добро і волелюбність як найбільше благо оспівував

Т.Шевченко; носіями добра є герої творів Лесі Українки. Український учений

НУБІП УКРАЇНИ

та політичний діяч М.Грушевський вважав солідарність базовою складовою толерантних стосунків у соціумі.

На межі XIX-XX століть термін «толерантність» з'явився у

НУБІП УКРАЇНИ

філософських розвідках та словниках. Так, «Філософський енциклопедичний словник» трактує толерантність як термін, що означає доброзичливе та стримане ставлення до «індивідуальних та групових відмінностей».

Філософська думка ХХ століття поширює рамки розуміння поняття «толерантність». На відміну від звичної «терпимості» воно позбавляється відчуття переваги над іншими, підкреслює значимість і права кожного окремого індивіда на самовизначення, самореалізацію.

Толерантність у сьогоденні трактується як своєрідний принцип організації людської спільноти на всіх рівнях його функціонування. У ньому як в універсальній формі ставлення до інших цінностей, сенсів, установок вбачається не тільки бажаний тип поведінки, але й у деяких випадках як

імператив[73]. При цьому толерантність постає як проблема міжсуб'єктної взаємодії, продиктована історичними вимогами до розвитку суспільства. Дослідники проблеми толерантності, аналізуючи сучасність і

визначаючи її як епоху глобальної кризи – політичної, екологічної, етичної та ін., відзначають у самому понятті «толерантність» прямо протилежні якості. Одні вбачають у толерантності «шанс вижити цивілізації». Інші доводять, що вона «служить лише для того, щоб символічно скрадати і лікувати реальний розкол і байдужість, які демонструє людство» [37]. Незважаючи на

кардинальні відмінності у визначенні сутності толерантності, сучасних вчених об'єднує переконання у необхідності боротьби з її антиподом – інтолерантністю.

У 1995 році Організацією Об'єднаних Націй було прийнято «Декларацію принципів толерантності» - основоположний міжнародний документ, в якому сутність толерантності детермінується як «повага, прийняття та правильне розуміння всієї багатоманітності культури, форм самовияву й прояву»[32].

Особлива увага звертається на те, що толерантність - це не поступка чи потурання, а насамперед «активне ставлення до дійсності, що формується на основі визнання універсальних прав і свобод людини». При цьому наголошується, що таке визначення не означає терпимого ставлення до

соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає «визнання того, що люди із природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають

право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність». Крім того, «погляди

однієї людини не можуть бути нав'язані іншим»[32].

Таким чином, очевидними є зовсім не схожі одна на одну історичні інтерпретації феномену толерантності, який не втрачає своєї актуальності за

будь-якого періоду розвитку історії:

- в епоху Античності сприйняття толерантності передбачало повагу до людської гідності та культивування помірності;

- у Середньовіччі формою виявленням толерантності стала віротерпимість;

- Відродження проголошувало толерантність нормою компромісу між культурами, що конкурують, і готовністю до прийняття інших логік і поглядів;

- в епоху Бароко елементи толерантності вкладались у зміст таких категорій моральності, як: справедливість, милосердя, мудрість, доброзичливість та любов;

- за часів Просвітництва толерантність була визнана загальною цінністю й основним компонентом миру та злагоди між релігіями, народами та різними соціальними групами;

- у XIX ст. толерантність розумілася вже як інтегративна характеристика: умова внутрішньої та зовнішньої свободи особистості, можливості здійснення вільного вибору, а отже — як базова характеристика моральної та духовної культури соціуму[108];

дослідники ХХ-ХХІ століття виявили зацікавленість, перш за все, принципами практичної реалізації толерантності, процесом цілеспрямованого формування установки на толерантність в

індивідуальній та суспільній свідомості, структурою світоглядної позиції особистості.

Важливим є утвердження толерантності як внутрішньої установки кожної людини, а потім і в соціально-політичних механізмах, що визначають і

формують відносини між людьми. Толерантність як риса світоглядної позиції

особистості має бути виявлена на всіх рівнях її структури. Рационально обґрунтована толерантність апелює до авторитету всієї гуманістичної традиції в духовній культурі людства, підкріплюється аргументами концептів

природної рівності, прав людини, демократії тощо. Отже, вихідним етапом

формування толерантної свідомості є, по суті, формування уявлення про толерантність як про благо для людини, а відтак - і для суспільства.

Культуролого-лінгвістичний аспект. У процесі культурологічного,

лінгвістичного та філологічного дослідження поняття «толерантність» стає

зрозумілим неоднозначність його трактування у різних культурах, у різних народів, у різних мовах. Наприкінці ХХ століття слово толерантність остаточно увійшло до активної лексики більшості мов, отримавши широке

розповсюдження у сучасному мовному вжитку[1].

Лінгвокультурному аспекту проблеми толерантності присвячені роботи С.Г. Тер-Мінасової, Н.О. Купиної та і О.А. Михайлової, Б. Назарова, М.Я.Гловинської, Н.І. Формановської, О.Д. Шмельова, В.І.Давиденко.

В.Малахов, досліджуючи поняття толерантності, дійшов висновку, що

«визначення сутності проблеми толерантності нерідко породжує спокусу смислового «перенавантаження»,...цей термін виступає свого роду

семантичним атрактором, що поєднує різні аспекти його розуміння...» [87, с.63].

Аналіз літератури підводить до висновку, що у системі

суспільногуманітарних наук сформувались різні підходи до тлумачення поняття, сутності та ідей толерантності.

Для того, щоб краще зрозуміти походження цього слова, пропонуємо невеликий лінгвістичний екскурс:

- **tolerancia** (іспан.) - здатність визнавати відмінність від власних ідей чи помысли;

- **tolerance** (франц.) - ставлення, під час якого людина визнає, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж вона сама;

- **tolerance** (англ.) - готовність бути терплячим;

- **kuan rong** (китайська) - дозволяти, приймати, бути по відношенню до інших милосердним;

- **tasamul'** (араб.) - прощення, милосердя, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до інших;

- **toleranz** (нім.) - здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо. Уміння довго та спокійно витримувати щось нудне, неприємне, небажане тощо;

- **toleration** – (америк.) - здатність до визнання або практичне визнання і повага до переконань та дій інших людей.

Для української мови поняття "толерантність" відносно нове і однозначного тлумачення поки що не має. В українській мовній культурі

поняття та слово толерантність з'явилося в XIX ст. як запозичення із

західноєвропейських мов (французької, німецької) та означало терпиме, поблажливе ставлення до чужих думок, поглядів, вірувань.

НУБІП УКРАЇНИ

«Етимологічний словник української мови» пояснює походження слова толерантний таким чином: терпимий до чужих думок і вірувань, толерувати – виявляти терпимість [34, 593].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» знаходимо трактування: толерантність – поблажливе, терпиме ставлення до чужих думок, поглядів, вірувань тощо [13, 436].

Отже, в українській мові замість слова «толерантність» використовувалися близькі за значенням поняття «терпимість», «миролюбність», «поблажливості», «добродушність», «згода», «компроміс» тощо, протилежними за змістом до яких виступали поняття «агресія», «нетерпимість», «конфліктність», «принциповість».

«Український педагогічний словник» трактує толерантність як повагу до думок та вірувань іншого [155, с. 394]. Аналогічне трактування представив й Є. Рапацевич [Рапацевич] у педагогічній енциклопедії. В енциклопедії освіти під редакцією В. Кременя [Енциклопедія освіти] акцентовано увагу на тому, що

без толерантності людство не може існувати. У психологічному словнику під редакцією А. Петровського толерантність визначається як «...відсутність або ослаблення реагування на будь-якої несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу...» [Псих. словник, с. 401]. «Психологічний

тлумачний словник найсучасніших термінів» та «Психологічний тлумачний словник» В. Шапара надають наступне трактування досліджуваного поняття: «толерантність (лат. tolerantia – терпіння) – відсутність або ослаблення реагування на будь-які несприятливі фактори у результаті зниження

чутливості до його впливу», яка проявляється у «підвищенні порогу емоційного реагування на загрозливу ситуацію, а ззовні – у витримці, самовладанні, здатності тривалий час терпіти несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей» [67, с. 571], [83, с. 545].

Найбільшу зацікавленість у світі нашого дослідження викликає психолого-педагогічний аспект поняття «толерантність», переважно пов'язаний з пошуком алгоритмів розв'язання проблем, урегулювання

конфліктів як спільнот, так і окремих людей[48]. Для педагогіки проблема

толерантного виховання набула особливого значення в останні десятиліття в умовах гуманістичного особистісно-зорієнтованого виховання та глобалізації європейської освіти. Проте для історії педагогіки ідея толерантності не є

абсолютно новою.

Більші витоки вивчення толерантності як об'єкта психолого-педагогічних досліджень стоять класики педагогічної науки: Й. Герbart, А. Лістервег, Я. А. Коменський, Я. Корчак, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський та

інші, які вважали, що одна з форм прояву толерантності – це ситуація, коли

педагог сприяє формуванню цієї риси особистості у вихованні.

Наприклад, Я. Коменський наголошував, що «... варто привчати дітей бути терпимими, оскільки це є необхідним протягом усього життя, для того

щоб вони могли володіти собою, керуватись розумом, а не поривами; перш ніж

пристрасті бурхливо виявляться і пустять корені, краще гальмувати гнів, ніж давати йому волю тощо»[44, с. 94].

Ідеї толерантності крізь призму ідеї націоналізації школи та

патріотичного виховання відстоювала діячка педагогічно-просвітницького

руху в Україні С. Русова: «Навчаючись любити і свідомо ставлячись до свого народу, до свого краю, ми разом з цим навчаємось шанувати й інших людей, що живуть поруч з нами, закладати з ними певні товариські стосунки. Культурно,

педагогічно поставлена національна школа ніколи не приводить ані до

обмеженого безпросвітнього шовінізму, ані до людожерства»[70, с. 296].

Ідеї толерантного виховання знаходимо в педагогії співробітництва (ІІ. Амонашвілі, С. Лисенкова, С. Соловейчик, В. Шаталов), педагогії

ненасильства (В. Маралов, В. Сітаров), педагогічній підтримці (О. Гаман, А. Макаренко, В. Сухомлинський).

Так, видатний педагог Шалва Амонашвілі на принципах

гуманноособистісної педагогіки заснував Школу Життя, взявши за основу формулу «*прийняти-зрозуміти-допомогти-любити-співчувати-радіти-досягненням і успіхам вихованців-надихати*», що стала основою педагогіки

толерантності[4,с.6].

«Духовний розвиток людини починається з розвитком у неї різноманітних почуттів. Вони зміцнюють волю і розум, визначають ставлення людини до себе, природи, праці, інших людей, роблять людину більш цікавою

та оригінальною. А тому треба вчити дітей любити, поважати, співчувати й

уміти висловлювати ці почуття. Це не менш важливо, ніж учити грамоти, письма і лічби», - переконував педагог В.О.Сухомлинський у своїх працях [72, с.206]. Саме він у свій час виділив риси, без яких не може відбутися

педагог. Це:

глибока віра в можливість успішного виховання дітей;
 гармонія серця та розуму;
 чуйність, сердечна турбота про людину;

розуміння світу дитинства;

вміння «пізнавати серцем», «проникати в душу дитини», «володіти собою, тримати себе в руках», «стримувати збудження й роздратування», «володіти ситуаціями», «створювати

життєрадісні мелодії в музиці дитинства».

Разом із тим він ще у 70-ті рр. ХХ ст. розмежував терпимість (толерантність) та терплячість: «вмійте бути послдовні, наполегливі і водночас терплячі і терпимі». При цьому павлівський педагог наголошував на

тому, що він не проповідував «загальну терпимість, абстрактну терпимість», на його думку, терплячість – це «мудра здатність старшої людини – матері, батька, вчителя – розуміти й відчувати найтонші спонукальні мотиви й

причини дитячих вчинків. Розуміти й відчувати саме те, що це дитячі вчинки»

[72, с.423].

Відомі педагоги О. Залужний, А. Євстигнєєва, Ф. Корольова, Я. Мамонтов, М. Рубінштейн, І. Соколянський та ін. ще на початку ХХ ст.

вважали, що сформувати лише за допомогою педагогічної освіти справжнього

педагога-майстра неможливо й надавали першорядного значення ініціативі, творчості, вродженим властивостям особистості учителя. Зокрема, М.Рубінштейн наголошував, що для досягнення учителем високої професійної

майстерності необхідні ґрунтовні знання, проте їх наявність у жодному разі не

може заповнити брак природного педагогічного хисту, поклику до вчительської професії, вміння знаходити спільну мову з дітьми різних вікових категорій, *толерантності* та педагогічного такту у спілкуванні з ними,

організаторських здібностей, здатність працювати на перспективу [81].

Реалії сьогодення є такими, що диктують оновлення змісту освіти і практичної мети її реалізації, що полягає у формуванні компетентної особистості, здатної до активної реалізації себе у полікультурному просторі.

Цікавими та змістовними є положення і висновки, які стосуються:

педагогічних аспектів толерантності, зокрема, толерантності у контексті педагогічної взаємодії (Ю. Годорцева, Л. Вишневецька), толерантності педагога в освітньому процесі (О. Клепцова); толерантності учителя початкової школи

(О. Савченко); формування толерантності майбутнього вчителя як невід'ємної

складової його професійної компетентності (Т. Білоус, А. Скок, Ю. Годорцева); як частини професійно-педагогічного іміджу (І. Бех,

НУБІП УКРАЇНИ

О. Бекетова, А. Калужний, І. Кривошапка, О. Легун, Л. Москальова, О. Орловська, О. Романовський); методологічних засад професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема майбутніх вчителів початкової школи (О.

Абдулліна, А. Бойко, В. Бондар, Н. Глузман, В. Гриньова, О. Дубосенюк, О.

НУБІП УКРАЇНИ

Савченко, В. Слассьонін, Л. Хоружа та ін.); проблеми формування толерантного вчителя в полікультурному середовищі (В. Андрущенко, О. Антипова, Н. Асташова, О. Безкоровайна, Я. Береговий,

Л. Бобовнікова, О. Волошина, Я. Долгополова, О.Грива, Ю. Котелянець, А.

НУБІП УКРАЇНИ

Круглашов, І. Кривошапка, І. Кушніренко, В. Мухтерем, Т. Поніманська та ін.).

У руслі досліджуваної проблеми становлять інтерес педагогічні праці, у

яких потреба у формуванні толерантності як особистісному утворенні

НУБІП УКРАЇНИ

пов'язана з освітньо-виховною функцією вчителя (М.Андрєєв, Л. Бернадська, Т. Білоус, О. Волошина, О. Грива, Т. Гурова, Я. Довгополова, М. Карандаш, Е. Койкова, О. Матієнко, Л. Олексюк, О. Орловська, О. Савченко, А. Скок,

Н. Скрипник, Ю. Тодорцева та ін.).

НУБІП УКРАЇНИ

Зокрема, академік О. Савченко вважає толерантність ознакою майстерності вчителя, його педагогічної культури, стосунків у соціумі. На думку вченої, «толерантність педагога – це передусім його життєва позиція.

Він має усвідомити, що цей феномен є соціальною та індивідуальною цінністю

НУБІП УКРАЇНИ

не тільки освіти, а й суспільства загалом. Тоді толерантна позиція педагога проявлятиметься в повсякденних вчинках, словах, що створюють освітній простір, у якому він працює з дитиною». Вона стверджує, що толерантний

педагог готовий до толерантної участі в освітньому процесі, до толерантного

НУБІП УКРАЇНИ

виховання учнів, готовий проявити терпіння і «налаштований на те, щоб не принизити дитину, не зламати її, побачити та прийняти її особливості й

приспосуватися до них, спрямований на пошук шляхів корекції проблем розвитку вихованців, розв'язання конфліктів у дитячому колективі» [70, с. 61].

Толерантність, закладена в систему цінностей особистості, як стверджує

I. Бех, виступає важливим чинником і її базовою якістю (відповідальність, свобода, творчість), що детермінують внутрішній світ педагога і визначають стратегію його реальної поведінки як провідного учасника освітнього процесу [7]. Академік вважає гуманістичне ставлення до дітей (яке охоплює

«педагогічну любов до дітей, зацікавленість у їхній долі; оптимістичну віру в дитину, співробітництво, майстерність спілкування; відсутність прямого примусу; пріоритет позитивного стимулювання; терпимість до дитячих недоліків») важливою ознакою толерантної іміджевої позиції вчителя-вихователя [7, с. 74].

Крім того, педагог, сформувавши толерантність в собі (як людина) і готовність до толерантної участі в освітньому процесі (як професіонал), як зазначає О. Клепцова, повинен глибоко усвідомлювати, що цей процес

передбачає не тільки засвоєння системи певних знань про толерантність, але і формування у здобувачів освіти особистих переконань, умінь і окремих якостей, що стає можливим лише за умови гуманізації педагогічного процесу (О. Клепцова).

Особливість толерантної педагогічної діяльності, на думку Ю.

Котелянець, полягає не тільки в умінні педагога виявити факти, ситуації, явища, з'ясувати їх природу, сутність, а й здатності створювати моделі таких ситуацій, проектувати або прогнозувати можливі результати, розуміти свою

роль у цьому процесі. Вчена стверджує, що освітній процес «пов'язаний з толерантністю з терпінням і терпимістю, що дають основу для роздумів і розвитку» [47].

Особливу увагу на механізмах, які беруть участь у формуванні толерантності педагога, акцентує О. Клепцова. Вона розуміє цю рису особистості як властивість, що актуалізується в ситуаціях розбіжності

поглядів, думок, оцінок, вірувань, поведінки людей і виявляється в зниженні

сенситивності до об'єкту (О.Клепцова).

Педагогічну толерантність О. Іквачко розглядає як новий формувальний напрям загальної педагогічної теорії і практики, до завдань

якого належить дослідження процесів виховання й освіти різних вікових груп;

створення умов для саморозвитку й самореалізації особистості; формування відповідальності кожного за свої дії та вчинки. Тільки особистість, відкрита до гуманного спілкування та критичного діалогу, позицію якої в соціумі визначає

толерантність як критерій поведінкового виміру, здатна виховати толерантну

особистість учня [85, с. 43].

Як доводить аналіз психолого-педагогічних напрацювань з досліджуваного питання, більшість українських та зарубіжних дослідників

сходяться у думці, що толерантність (педагога) є суспільним утворенням,

результатом співіснування людей у соціумі, у колективі. Наприклад, G.Allport, аргументуючи соціальну і суспільну природу толерантності, виділяє цість критеріїв зрілої особистості:

1. Широкі межі власного «Я» як здатність бачити себе очима

інших, соціальна активність, відкритість.

2. Здатність до теплих щирих стосунків (у тому числі терпимість).

3. Емоційна врівноваженість, уміння керувати власними

емоціями, адекватне самоприйняття і самооцінка.

4. Реалістична адекватна оцінка навколишнього, продиктована досвідом і аналізом.

5. Почуття гумору.

6. Цілісна творча філософія, спрямована не на руйнацію, а на творчість.

У толерантності як інтегральній характеристиці індивіда, яка полягає у здатності людини активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем у кризових ситуаціях з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, розвитку позитивних взаємин з собою і з навколишнім світом, вчений виокремлює такі компоненти: психологічну стійкість, систему позитивних установок, комплекс індивідуальних якостей, систему особових і групових цінностей. Таке розуміння толерантності передбачає виховання психологічно стійкої, емоційно й етично зрілої особистості[85].

Згідно з гуманістичними теоріями особистості американських психологів А. Маслоу, К. Роджерса, основна потреба людини – самоактуалізація, прагнення до самовдосконалення і самовираження. Вона виражається у таких характеристиках особистості: прийняття себе та інших людей такими, як вони є; піклування про благоустрій інших людей, а не лише забезпечення власного щастя; налагодження з навколишніми людьми, нехай і не з усіма, доброзичливих, особистих взаємин; відкрита і чесна поведінка у всіх ситуаціях; почуття гумору [87].

Досить цікавою і самодостатньою є точка зору російських психологів-практиків В. Маралова, В. Ситарова, які вбачають у толерантності ідеологічний, етичний і життєвий принцип, в основі якого – визнання цінності і неповторності всього живого, перш за все, людини; відкидання примусу як форми взаємодії людей у суспільстві, людини і природи, як способу вирішення політичних, моральних, економічних тощо проблем і конфліктів.

Автори виокремлюють психологічні умови набуття особистістю позиції ненасильства:

НУБІП України

- прийняття власної особистості, подолання психологічних страхів і захисних реакцій;

- усвідомлення рівня власного егоцентризму і набуття асертивності (здатності людини відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини); □ формування терпимості.

НУБІП України

Толерантність, заснована на розумінні, прийнятті, емпатії, терпимості

поєднує в собі самодостатність, доброзичливість, тактовність, почуття гумору і власного достоїнства і сприяє поступовому пізнанню інших поглядів, ідеалів,

позицій, звичаїв. Таким чином відходять на другий план і поступово нівелюються гордіня, егоїзм, агресивність, цинізм, байдужість,

конфліктність [4;27;82]. Тобто гармонійна особистість є толерантною, тому що

усвідомлює необхідність пристосування до реальності, безпроблемного (не

ворожого) співіснування у соціумі, а тому знаходить ефективні способи взаємодії з ним.

НУБІП України

Є правильним стверджувати, що толерантність є основою моральної культури людини, будучи показником і ступенем її соціальної значимості.

НУБІП України

Вона проявляється у знаннях, уміннях, навичках, компетенціях, необхідних людині як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності. Наявність у структурі свідомості особистості толерантної складової обумовлює високий

рівень її зрілості. Як виявляють дослідження психологів, існує залежність між

НУБІП України

рівнем вияву толерантності людини і системою цінностей, що визначає її життєвий вибір [5;21;47;50].

НУБІП України

Значний внесок у дослідження психологічних аспектів толерантної поведінки, її сутності і функцій досліджували у свої напрацюваннях

НУБІП України

Г. Олпорт, Е. Фромм, П. Страусон, С. Кобаса, П. Ніколсон, О. Асмолов, С. Бондирева, Д. Гріншпун, Г. Солдатова та інші. Аналіз наукових досліджень з вивчення проблеми професійної толерантності фахівців виявив

різноманітність авторських підходів у вивченні цього феномену як інтегральної характеристики фахівця; особистісно-професійної якості; готовності і здатності; стосунки й установку; тип ставлення; можливість (А.

Демчук, Ю. Ірхіна, Н. Жердева, Л. Коржакова, Ю. Макаров, О. Мороз, А.

Темницький, Ю. Тодорцева, О. Шаюк та ін.).

Нам імponує точка зору дослідниці І. Федосєвої, яка вважає, що «толерантність складає інтегральну (базову, ключову) здібність особистості,

що забезпечує їй безконфліктність процесу взаємодії з соціальним

середовищем» [77, с.15]. Отже, толерантність є визначальною якістю

особистості, яка спонукає людину до пошуків мирних способів розв'язання конфліктів та регулює соціокультурні відносини.

Загалом толерантність визначається в роботах як особливість

особистості, професійно компетентної людини, як визначальна успішність її

діяльності та самореалізації [31; 59]. У той же час, змістовні характеристики

толерантності професіонала в психологічних дослідженнях тільки починають

виявлятися (Ж. Вірна, В. Злівков, М. Кандиба, Є. Касьянова, Л. Каширіна та

ін.). У соціально-психологічних дослідженнях толерантність розглядається з

декількох позицій – як ціннісна орієнтація суб'єкта в значимому для нього

співтоваристві або групі, форма соціальної взаємодії, механізм спілкування,

професійно значуща якість фахівця, який працює в групі професій «людина -

людина» (В. Бойко, Н. Лебедева, В. Магун, М. Міріманова, Л. Стефаненко та

ін.).

Для визначення поняття толерантності педагога вважаємо доцільним

розглянути трактування досліджуваного явища у психолого-педагогічних

доробках з педагогіки, які подані у таблиці 1.1.1.(Додаток А).

У результаті аналізу психолого-педагогічних напрацювань стає

зрозумілим, що для студентів-майбутніх педагогів толерантність виступає

НУБІП України

однією із ключових професійних компетентностей, яка формується у результаті усвідомленого, вираженого діалогу із суспільством, визначає правила поведінки у соціумі та готовність до здійснення професійної

діяльності на засадах гуманізму. Тільки особистість, відкрита до гуманного

НУБІП України

спілкування та критичного діалогу, позицію якої у соціумі визначає толерантність як критерій поведінкового виміру, здатна виховати толерантну особистість.

Проаналізований широкий спектр наукових концепцій і підходів до

НУБІП України

визначення поняття толерантність та суміжних з ним понять за багатьма критеріями дозволяє глибше зрозуміти їх суть, досягнути всю різноманітність ознак досліджуваного концепту і дає підстави стверджувати, що толерантність

є категорією, яка вивчається та аналізується з точки зору багатьох наук.

НУБІП України

1.2. Термінологічне поле дослідження

Вивчення проблеми формування толерантності майбутніх педагогів

НУБІП України

вищої школи у процесі їх професійної підготовки передбачає визначення основних понять дослідження з метою конкретизації та уточнення об'єкта й предмета.

Зважаючи на те, що окреслена нами проблема дослідження проблема

НУБІП України

має міждисциплінарний характер, до термінологічного поля дослідження належать поняття різного ступеня узагальнення, умовно скомпоновані у два теоретичних блоки: ті, які відносяться до об'єкта дослідження та сприяють

його конкретизації (*професійна компетентність, професійна підготовка,*

НУБІП України

зміст професійної підготовки, педагогічні цінності освіти), та ті, які розкривають предмет дослідження (*«педагогічна толерантність»*),

«толерантність педагога», «інтолерантність», «інтолерантна поведінка», «професійна толерантність»).

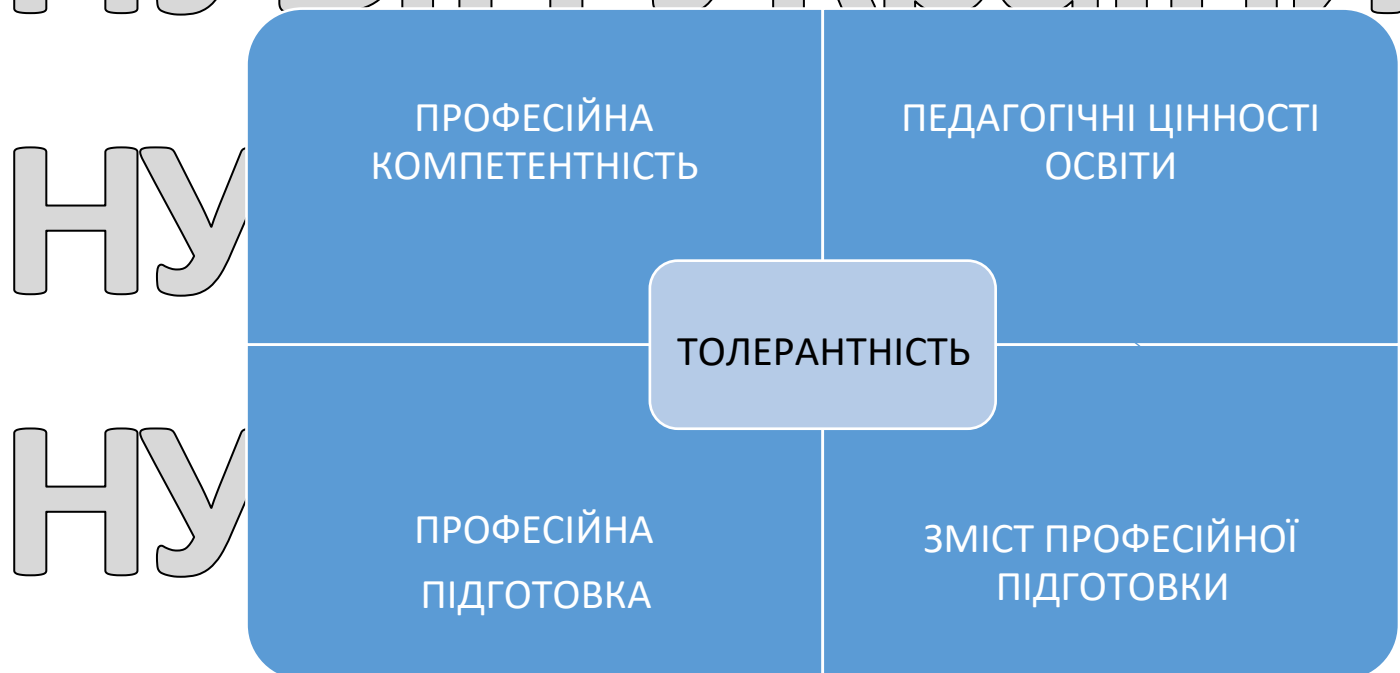

Рисунок 1.2.1. Термінологічне поле дослідження понять, що відображають об'єкти дослідження

Термін «професійна компетентність» характеризується

неоднозначністю трактувань: український педагогічний словник визначає цей

термін як сукупність знань, умінь та навичок, опанування яких надає змогу

працювати спеціалістом певної кваліфікації [67, с.275]; підручник з педагогіки

вищої школи для магістрантів педагогічних спеціальностей визначає цей

процес як навчання реальних і потенційних працівників професійним знанням

та вмінням з метою набуття ними навичок, необхідних для виконання певних

видів робіт, оволодіння ними загальнонауковими та професійно-значущими

знаннями, вміннями й навичками [15]; як спеціальна освіта, яка відрізняється

від загальної характером і спрямованістю отримуваних здобувачем знань,

умінь, навичок, які узгоджуються з обраною людиною професією та

спеціальністю [10].

У світлі теми нашого дослідження змістовою є думка дослідниці Д. Черешникової [82], яка визначає метою сучасної професійної освіти не тільки формування фахівця та його «жорстких» навичок (маючи на увазі професійні

компетентності, пов'язані із сферою майбутньої професійної діяльності), але і

його ціннісне та духовне становлення, до головних завдань якого ми можемо віднести і проблему формування толерантності магістрантів ОПП Педагогіка вищої школи. Подібної позиції у визначенні функцій професійної освіти як

процесу підготовки викладача вищої школи дотримується С. Омельченко,

вважаючи, що в умовах розвитку демократичного суспільства на перше місце виходить формування у майбутніх педагогів принципів взаєморозуміння, ефективної взаємодії, злагоди, коректності, толерантності [60].

Наприклад, Л. Хоружа розглядає професійну компетентність педагога

як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду та особистісних якостей, які забезпечують ефективність і результативність його педагогічної діяльності [80, с.18]. Професійна компетентність педагога – це інтегративна

особистісна якість, у якій внутрішні ресурси людини, її особисті здібності та

якості є джерелом ефективної предметної діяльності в системі освіти [68]. Саме тому компетентний педагог сьогодні має володіти арсеналом професійно значущих для нього якостей, має високий рівень науково-теоретичної і

практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності, до ефективної

взаємодії зі здобувачами в процесі педагогічної співпраці на основі впровадження сучасних технологій.

З точки зору нашого дослідження нам імпонує визначення професійної

компетентності як інтегративного утворення особистості, що поєднує в собі

сукупність знань, умінь, навичок, досвіду і особистісних якостей, які обумовлюють готовність і здатність особистості діяти у складній ситуації та вирішувати професійні завдання з високим ступенем невизначеності [21].

Вважаємо, що таке трактування дозволяє нам розглядати толерантність педагога як особистісну якість і компонент професійної компетентності.

Професійна компетентність формується у процесі *професійної підготовки* до педагогічної діяльності, яка здійснюється у закладах вищої освіти на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

Психолого-педагогічні дослідження подають декілька підходів до визначення сутності поняття «професійна підготовка». Психологи розглядають її як «засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, розвитку резервних сил, пізнавальної і творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно-значущими знаннями, вміннями й навичками»[11]. Дослідники педагогічних наук вбачають сутність професійної

підготовки у набутті особистістю професійної освіти як результату опанування інтелектуальних знань, умінь та формування необхідних особистісних професійних якостей[79].

Проблему професійно-педагогічної підготовки й формування особистості сучасного вчителя досліджували О. Абдуліна, І. Богданова, А. Богуш, О. Дубасенюк, В. Журавльов, Е. Карпова, З. Курдянд, А. Линенко Т. Осипова, Р. Хмелюк, О. Цокур та ін. Вони визначають процес професійної підготовки як процес формування, удосконалення знань, умінь, навичок, якостей особистості, необхідних для виконання діяльності, здійснюваної в

ході навчання, самоосвіти або професійної освіти. Інші науковці Л. Ахмедзянова, І. Богданова, О. Карпова, К. Кічук та ін.) стверджують, що професійна підготовка майбутнього педагога – це цілісний процес засвоєння, особистісної трансформації загально-педагогічних та соціальних знань, умінь і навичок, норма поведінки у професійному середовищі.

Педагогічний словник визначає термін «підготовка» як формування та збагачення настанов, знань та вмінь, які необхідні індивіду для адекватного

виконання специфічних завдань [25]. А. Конох [44], досліджуючи питання формування фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму, визначає професійну підготовку як процес, спрямований на формування рівня професійної компетентності особистості, достатнього для організації своєї професійної діяльності.

Отже, аналіз досліджень поняття «професійна підготовка» дозволяє аналізувати її трьох аспектах: як процес, в ході якого відбувається професійне становлення майбутніх фахівців; як мету і результат діяльності навчального закладу; як сенс включення студента у навчально-виховну діяльність.

Система професійної підготовки майбутніх педагогів на другому (магістерському) рівні вищої освіти ґрунтується на фундаментальності, науково-практичній спрямованості та орієнтації на інноваційні технології провадження професійної діяльності у сфері освіти.

Дослідники, аналізуючи процес професійної підготовки з точки зору її педагогічного забезпечення, приділяють першочергову увагу його *змісту*.

Аналіз педагогічних досліджень підтвердив співіснування різних підходів до тлумачення поняття «зміст освіти»: систему наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей молоді, формування світогляду, моралі й поведінки, підготовку до суспільного життя, праці (Ю. Бабанський); система знань про навколишній

світ, сучасне виробництво, культуру й мистецтво, це узагальнені інтелектуальні й теоретичні уміння, навички творчого розв'язання практичних і теоретичних проблем (М. Ярмаченко); педагогічно адаптовану систему знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності й емоційно ціннісного

ставлення до світу (І. Лернер, М. Скаткін); поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраного виду праці; прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних і

моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності (С. Гончаренко)[24, с.275].

З точки зору теми нашого дослідження влучною є думка М. Лещенко, що задля забезпечення формування наукового стилю мислення у випускників магістерського рівня наукові знання мають інтегруватися зі світом людських потреб, тобто ставати знаннями, готовими до повсякденного використання.

Окреслене і розкриває основні вимоги до змісту вищої освіти [88].

Значення ціннісно-сміслового компоненту у змісті професійної педагогічної освіти підтримує у своїх дослідженнях О. Гомонюк, стверджуючи, що неможливо «підготувати із студентів висококваліфікованих фахівців, які вміють творчо мислити і нестандартно діяти, без такої організації

їхньої навчальної діяльності, що забезпечила би максимальний розвиток особистості, повне розкриття їх творчого потенціалу та сформовану ціннісно-сміслову компетентність»[22]. Подібну точку зору висловлює також

В. Андрущенко, який чільну мету професійної підготовки педагога вбачає у формуванні такої всебічно розвиненої людини, яка б поєднувала свої інтереси і свій високий професіоналізм з загальними цінностями та інтересами (національними, загальнолюдськими, екологічними тощо)[4, с.10].

Система цінностей, які формують аксіологічний аспект педагогічної свідомості та лежать в основі змісту професійної підготовки, охоплює: 1) цінності, пов'язані зі ствердженням особистістю своєї ролі в соціальній сфері; 2) цінності, що задовольняють потреби в спілкуванні; 3) цінності, що орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності; 4) цінності, що дозволяють здійснити самореалізацію; 5) цінності, що дають можливість задовольнити практичні можливості (І. Ісаєв, Т. Серебрякова, І. Серова[71] та інші.).

Професор З. Равкін, досліджуючи педагогічні цінності освіти, виокремив соціально-політичні, інтелектуальні, моральні групи й групу професійної педагогічної діяльності[68]. До їх структури дослідник відносить:

покликання до праці педагога; усвідомлення особистісної й соціальної відповідальності за обрану професію; хист до професії педагога; постійна пошуково-дослідницька, інноваційна діяльність; високі моральні особисті якості педагога; його комунікативні здібності та демократичний стиль спілкування; професіоналізм.

Погоджуємося з думкою Г. Шеламоваї, що освіта є одним із соціальних інститутів, що сприяє формуванню толерантності за умови використання діалогу, співробітництва, взаємоповаги(Г.Шеламова).

Узагальнюючи вище окреслені точки зору і позиції, вважаємо, що педагогічні цінності, серед яких чільне місце посідає толерантність, на яких базується процес професійної підготовки майбутніх педагогів, є об'єктивними, бо формуються у процесі історичного, суспільного розвитку системи освіти та фіксуються в педагогічній науці як форми суспільної свідомості у вигляді ідей, концепцій, теорій. «Вони є стійкими орієнтирами, з якими педагоги співвідносять своє життя й педагогічну діяльність. Вплетіння загальнолюдських цінностей – добра й краси, справедливості й обов'язку, рівності й честі – у палітру педагогічних цінностей й оволодіння ними створює ту основу, на якій розробляється зміст педагогічної освіти»[22].

Аналіз термінологічних узагальнень, що характеризують предмет дослідження, окреслюється лексемою «толерантність» та її інтерпретацією у психолого-педагогічних дослідженнях. Генезис поняття толерантності та його аналіз з історико-філософської, культуролого-лінгвістичної та психологопедагогічної точки зору ми подали вище (параграф 1.1), у термінологічному полі ми зупинимось на поняттях «педагогічна

НУБІП УКРАЇНИ

«толерантність», «толерантність педагога», «інтолерантність», «інтолерантна поведінка», «професійна толерантність».

Сучасні процеси гуманізації освітнього простору, перехід до

особистісно-орієнтованого навчання та до суб'єкт-суб'єктних стосунків між

НУБІП УКРАЇНИ

педагогом та здобувачем освіти значно змінили роль педагога у самому освітньому процесі. Наприклад, Ж. Ватерло визначає виховання толерантності одним з основних завдань системи освіти та виховання. Педагог сьогодення

має формувати «нові покоління людей, вихованих в єдиній системі цінностей,

НУБІП УКРАЇНИ

насамперед політичних і моральних, що за змістом і спрямуванням утверджують високу культуру, толерантність, порозуміння між народами і солідарність»[2, с. 21].

Сформувати такі показники може тільки педагог, який сам сповідує

НУБІП УКРАЇНИ

педагогічні цінності, засновані на толерантності, здійснює педагогічний процес на засадах толерантності та культивує і мотивує толерантну поведінку усіх учасників освітнього процесу.

Толерантність, на думку І. Палько, належить до тих цінностей, які

НУБІП УКРАЇНИ

безпосередньо необхідні для формування духовно багаті особистості та фахівця зокрема. Ця якість особистості може виражатися через послаблення її реакції на негативні фактори соціального середовища, вміння розуміти

відмінний духовний стан чи інші погляди, терпимо ставитися до них і

НУБІП УКРАЇНИ

поважати гідність їх носіїв, переслідуючи мету культурного з'ясування розбіжностей. Натомість толерантність характеризує лише ту особистість, яка відкрита до сприйняття інших культур, здатна поважати багатогранність

людської думки та цінностей, запобігати конфліктам або розв'язувати їх

НУБІП УКРАЇНИ

ненасильницькими засобами[63].

У психолого-педагогічних дослідженнях зустрічаємо термін «педагогічна толерантність», зміст якого розкривається з різних точок зору.

Наприклад, Т. Варенко, досліджуючи толерантність педагогів та її формування на основі аксіологічного підходу, поширеними вважає такі тлумачення: необхідна для реалізації особистісно-орієнтованого освітнього процесу

професійна здатність учителя встановлювати діалогічні відносини з суб'єктами освіти, які суттєво відрізняються від нього за певними ознаками (В. Чернявська); здатність учителя зрозуміти, визнати й прийняти учня таким, яким він є, тобто як носія інших цінностей, логіки мислення й форм поведінки

(М. Перепеліцина, Б. Ахметова); інтегративна якість особистості вчителя, ідеал міжособистісних відносин «учитель – учень», значущість якого зумовлено, з одного боку, конфліктністю освітньої системи, де толерантність може виступати інструментом попередження й вирішення конфлікту, а з

іншого боку – інтеграцією країн у світову спільноту, що актуалізує важливість діалогу на основі прийняття, поваги й толерантності (Н. Ліпатова); здатність педагога конструювати рівноправні відносини з іншими учасниками освітнього процесу (О. Богданова); професійно значуща інтегративна якість

учителя, що забезпечує його здатність установлювати діалогічні відносини з усіма учасниками педагогічного процесу (учнями, їхніми батьками, учителями, адміністрацією школи) на основі прояву поваги до їхніх думок, цінностей та інших особистісних відмінностей [12].

У світлі теми нашого дослідження особливо слушною є думка дослідниці Н. Ротар, яка визначає толерантність як певну установку, налаштованість на паритетний діалог між учасниками освітнього процесу, визнання і усвідомлення інших позицій, точок зору і переконань, не виключаючи навіть можливості власних поглядів особистості [68]. У свою

чергу, представники різних шкіл та різних позицій по-різному окреслюють таку налаштованість:

НУБІП УКРАЇНИ

- як конгломерат трьох типів позитивної взаємодії (діалог, співпраця, опіка) розглядає виважену сформовану толерантність особистості російська дослідниця А. Погодіна. Вона навіть окреслила певний

перелік властивостей толерантної особистості: емоційна, моральна і

НУБІП УКРАЇНИ

поведінкова стійкість; високий рівень співпереживання; здатність до рефлексії; соціальна активність; комунікабельність; прогностицизм; оптимізм тощо[63];

- як найвищу цінність, моральну норму суспільства, яка знаходить

НУБІП УКРАЇНИ

відображення і в людських стосунках, і в професійній діяльності, а також сприяє прийняттю компромісних конструктивних рішень із збереженням власної позиції розглядає педагогічну толерантність дослідниця Н.

Божок [11];

НУБІП УКРАЇНИ

- як невід'ємну характеристику професіоналізму й зрілості особистості, діяльність якої відбувається у сфері «людина-людина», що само по собі диктує певні правила професійної поведінки, етики, етикету[42].

Грунтовним дослідженням проблеми толерантності як стрижня

НУБІП УКРАЇНИ

освітнього процесу займалася А. Молчанова, яка стверджувала, що діяльність педагога з позицій толерантності має три аспекти: толерантна особистість педагога; побудова професійних стосунків на принципах толерантності;

реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні. *Толерантний*

НУБІП УКРАЇНИ

педагог, на думку дослідниці, характеризується усвідомленням власного сприймання у суспільстві як взірця мирного вирішення конфліктів; умінням створювати умови для спільної конструктивної активності учасників

освітнього процесу; відчуженням і неприйняттям агресивної поведінки;

НУБІП УКРАЇНИ

критичним мисленням і цінуванням позиції інших; чітким формулюванням власної толерантної позиції у спірних питаннях (А.Молчанова, с. 913).

Схожу характеристику толерантного педагога спостерігаємо і в інших дослідників (Н. Асташова, А. Батаршов, О. Крива, О. Садохін, Г. Солдатова, Л. Шайгерова та інш.), які тлумачать її як одну з професійно важливих якостей

фахівця у системі професійних відносин «людина-людина», у яких саме педагог має виступати зразком впевненості в своїх позиціях, відсутності страху порівняння з іншими, страху втрати особистої унікальності, відкритості до змін, до наставництва, вміння завжди бачити шляхи особистого зростання тощо.

З позиції гуманістичного підходу європейських дослідників, педагогічна толерантність – це прояв свідомого, осмисленого і відповідального вибору особистості, її власної суспільної і професійної позиції та соціальної активності з побудови певних відносин, заснованих на засадах толерантності,

емпатії, доброзичливості (К. Роджерс, Е. Фромм, М. Хоркхаймер, М. Рокич, Л. Рюмшина).

Таким чином, резюмуючи описане вище, погоджуємося, що у кожній конкретній життєвій ситуації зовнішні чинники і внутрішній стан людини є основою для її соціальної та професійної активності, а толерантність – це особливий принцип існування полікультурного світу і співіснування у ньому відмінностей і протилежностей, емоційно-ціннісний орієнтир діяльності особистості, модель активної та позитивної взаємодії із соціумом [50]. У нашій

магістерській роботі ми позиціонуємо толерантність як «систему внутрішніх ресурсів особистості, що становлять основу її світоглядної культури» [20].

Розвиваючи далі проблему необхідності формування толерантності майбутнього педагога вищої школи, приходимо до розуміння, що основою

сучасного освітнього середовища закладу освіти має бути педагогіка толерантності, яка, на думку дослідників (Т. Варенко, В. Гаврилук,

Г. Гайдук, К. Рнатовська, Ю. Гордієнко, Ю. Ірхіна, Ю. Котелянець, І. Кривошапка та інші.) передбачає зміну системи людських відносин, побудову їх на взаємній повазі. На жаль, сьогодні все частіше в освітньому середовищі

маємо прояви глузування, психологічного пресінгу, нерівності у ставленні,

дискримінації, агресії тощо – іншими словами, маємо прояви інтолерантної поведінки учасників: булінгу, мобінгу, босінгу.

Інтолерантність, ксенофобія, дискримінація, гандикапізм - прояви

інтолерантності, які руйнують суспільні відносини, призводять до погіршення

соціальної ситуації як в міжособистісних стосунках, групах, так і в соціумі в цілому. Прояви інтолерантності у стосунках, в суспільстві, в освітньому середовищі провокують зростання напруженості, виникнення конфліктів, що

можуть набувати глобальних масштабів. Люди, які живуть в суспільстві, в

якому поширені такі небезпечні соціально-психологічні явища, позбавлені почуття безпеки та стабільності, що призводить до все більшого загострення конфліктів та руйнування міжособистісних стосунків. Суспільство, в якому

панують інтолерантні тенденції, прагне до стирання відмінностей між людьми,

не дозволяє їм проявити власні, індивідуальні риси та підкреслити свою унікальність.

Погляди на *інтолерантність*, які мають місце у науці сьогодні,

різняються між собою. Інтолерантність розглядається як неприпустима,

нетерпима поведінка, неприйняття чужої думки (О. Павлова); як риса, що зумовлює недопущення участі в будь-чому інших людей, які відрізняються від індивіда за певними ознаками; як негативний атрибут, що має національну

специфіку (О. Ставицький), стереотипи, породжені необізнаністю

(В. Назаров), переконання, що власна група, система поглядів, спосіб життя є кращими за інші (Г. Солдатова).

Що стосується проявів інтолерантності окремою особистістю, то дослідник Г.Бардієр, наприклад, характеризує *інтолерантну особистість* наступними показниками: неприйняття, байдужість, нехтування, нерозуміння,

стан життєвої невдоволеності, нестримність, агресивність, конфліктність, драгівливість, гнів, відсторонення, зневага, презирство, тривожність,

вимогливість, маніпулювання тощо[7]. Дослідниця А. Молчанова впевнена, що розподіл людей на толерантних та інтолерантних досить умовний. Кожна

людина у своєму житті вчиняє як толерантно, так й інтолерантно. Однак

схильність неводити себе так чи інакше може стати стійкою особистісною рисою(А.Молчанова). Вона окреслює два шляхи розвитку особистості: інтолерантний (уявлення про власну винятковість і прагнення переносити

відповідальність на оточуючих, відчуттям загрози, потреба у жорсткому

порядку) і толерантний (вільна, усвідомлююча себе людина з позитивним ставленням до оточуючих і доброзичливим відношенням до світу).

Інтолерантну поведінку ми визначимо на основі аналізу досліджень Г.

Олпорта, це поведінка, заснована на необхідних для інтолерантної особистості

правилах суспільної ієрархії, авторитаризмі, визнанні власної переваги, правильності власної точки зору, неприйнятті інших переконань чи думок.

Вважаючи педагога особистістю, незданою до проявів інтолерантності,

маємо зупинитись на визначенні «професійної толерантності» саме

освітянина, оскільки дослідження розглядають це визначення у єдності з професійною характеристикою фахівця певної галузі. За будь-яких умов, професійна толерантність «є необхідною характеристикою фахівця, яка сприяє

ефективній його співпраці з різними віковими категоріями людей, з різними

національностями, та проявляється в його терпимості та повазі, забезпечує психологічне здоров'я не тільки самих професіоналів, а й людей, з якими вони взаємодіють. Толерантність – реалізована готовність до усвідомлених

особистісних дій професіонала, спрямованих на досягнення гуманістичних, відносин між ним, як фахівцем, і людей з якими він взаємодіє» [19, с.36-37]

На думку Ю.Тодорцевої, беззаперечним є той факт, що толерантність

педагога вимагає і відповідних його характеристик. Основними критеріями

толерантної особистості педагога є:

- соціальна активність;
- дивергентність поведінки – здатність нестандартно вирішувати

звичайні проблеми;

• мобільність поведінки – здібність до швидкої зміни стратегії або тактики в навчально-виховному процесі з урахуванням обставин;

- емпатія – адекватне уявлення про те, що відбувається у

внутрішньому світі іншої людини;

• стійкість особи – сформованість соціально-етичних мотивів поведінки педагога в процесі взаємодії з дітьми, колегами й батьками [76, с.

19].

оцінювання здатності до людей з цієї взаємодії з позиції представника

різноманіття культур і їх цінності

показники партій тощо на сті

національності, соціальних груп, політичних сформовано

стосовно людей різних національностей, знання своєї тей, культури та її віросповідан о впливостей на, патність прояв поваги і сприйняти їх терпимості до потреби

поглядів,

НУБІП України

Рисунок 1.2.1. Показники сформованості толерантності

НУБІП України

У професійній діяльності педагога його толерантна поведінка трактується як вміння виявити індивідуальний підхід до всіх категорій людей,

різних за національністю, віком, соціальним статусом, віросповіданням тощо,

адекватно і гуманно поводитися у взаєминах, терпимість і природність у стосунках з усіма учасниками освітнього процесу.

НУБІП України

Узагальнюючи аналіз сутності толерантності, можна виділити основні

показники сформованості толерантності[20] (див. рис. 1.2.2.).

НУБІП України

Таким чином, наведений тезаурус магістерського дослідження є певним змістовим підґрунтям, стрижнем процесу формування у майбутніх педагогів вищої школи толерантності як необхідної умови безконфліктної участі у освітньому процесі.

НУБІП України

1.3. Структурна модель толерантності педагога

Вивчення поняття толерантності педагога вищої школи через аналіз його

НУБІП України

структурних компонентів та змістовних характеристик є одним з можливих шляхів вирішення проблеми дослідження взагалі. Структуру толерантності ми визначаємо як будову і внутрішню форму організації системи, характерною

особливістю якої є поєднання окремих визначених елементів. Увага до

НУБІП України

питання структури толерантності як досліджуваного нами явища обумовлена й тим, що багатьма дослідниками вона розглядається як багатовимірна характеристика особистості, яка має складну структуру.

Аналіз основних типологізацій толерантності дозволяє нам глибше зрозуміти її суть, досягнути всю різноманітність її ознак, усвідомити поліваріантність її прояву в суспільному житті. Разом з тим, багатозначність

поняття «толерантність» робить його складним для наукового дослідження, а

також для розробки педагогічних методик щодо її формування [58]. Тому доцільно визначити відповідні показники, критерії, які дозволяють більш чітко фіксувати досліджуване явище.

Виходячи з того, що толерантність майбутніх педагогів вищої школи є предметом досліджень у науково-педагогічній літературі та трактується як компонент загальної професійної готовності, про що йшлося у підрозділі 1.2, провідним способом визначення структури цього педагогічного явища є

застосування ознак ширшої за значенням категорії, тобто професійної готовності. Розглянемо точки зору дотичних до досліджуваної проблем.

О. Грива, аналізуючи у своєму дослідженні толерантність з погляду соціальних установок, знань, якісних рис та інструментальних умінь особистості, відзначає такі критерії толерантності: терпимість; емпатійність;

комунікативність; емоційна стабільність; соціальна активність; достатній рівень культури та освіти; достатній рівень розвитку мислення [28, с. 16–18].

О. Будник розглядає толерантність як структурне поєднання мотиваційного, когнітивного, соціально-комунікативного, діяльнісно-технологічного та морально-естетичного компонентів, а її критеріями вважає – світоглядний, мотиваційний, емоційний, когнітивний, комунікативний діяльнісний [12, с. 297, 298].

На думку Н. Клокар, у дослідженні готовності педагогів до виховання толерантності доцільно опиратись на загальні, універсальні структури: мотиваційний компонент – мотивація до здійснення цієї діяльності; когнітивний компонент – знання про предмет та способи діяльності;

процесуальний компонент – професійні навички та вміння, що спрямовують мобілізуючі сили особистості на оволодіння діяльністю чітко визначеного напрямку [41, с. 112].

Л. Чередник, аналізуючи структуру готовності вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів, виокремлює три її головних компоненти – когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльніснокомунікативний[81].

І. Щербак, провівши аналіз дослідження у сфері готовності майбутніх учителів до виховання толерантності, дійшов висновку, що в основному дослідники виокремлюють такі основні компоненти: мотиваційний (аксіологічний або ціннісно-мотиваційний), що включає потреби і мотиви;

змістово-процесуальний (змістовий, пізнавально-орієнтаційний або мотиваційно-когнітивний), що передбачає наявність теоретичних знань і розуміння суті тієї чи іншої діяльності; проєктивно-конструктивний (процесуальний, праксеологічний, операційний, дієво-операційний або рефлексивний), що фіксує необхідні практичні уміння. При цьому він

тлумачить стан сформованості фахової компетентності наявністю мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-когнітивного та творчо-діяльнісного компонентів [85, с. 103–104].

Ю. Гордієнко, досліджуючи процес формування педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземної мови початкової школи, розкриває значення дефініції «педагогічна толерантність» як інтегративної динамічної особистісної риси, яка обумовлює здатність педагога до

комфортної взаємодії у сфері професійної діяльності, до прийняття без агресії суб'єктів педагогічного процесу як носіїв інших цінностей, переконань, поглядів і форм поведінки, встановлення з учасниками освітнього процесу таких толерантних стосунків, основою яких є довіра, співпраця, радість,

емпатія, рефлексія, активна позиція, консенсус та психологічний комфорт [27, с. 15]. Серед компонентів толерантності вона виокремлює мотиваційно-цільовий, що визначає особистісний зміст діяльності учителя;

змістовокогнітивний компонент з когнітивним критерієм, показниками якого є теоретичні знання про сутність, принципи, функції і межі педагогічної толерантності, ненасилля та права людини і дитини; процесуально-комунікативний компонент з комунікативним та операційним критеріями; рефлексивно-поведінковий компонент [27, с. 9–10].

Компоненти мотиваційний – гуманістична спрямованість особистості педагога – сприйнятливність до нового, потреба удосконалити свою діяльність, постійне прагнення до самопізнання; когнітивний – наявність системних знань з проблеми толерантності, поінформованість про особливості

виховання толерантності учнів, форми й методи роботи, креативність, оригінальність мислення; процесуальний – володіння професійними навичками та вміннями виховувати толерантність, самоаналіз, ініціативність, організованість, організація спільної творчої діяльності у педагогічному

колективі, здатність до оцінки ефективності досягнення результатів компоненти пропонують у структурі готовності педагога до професійної діяльності В. Оржеховська та В. Нечерда [61, с. 179].

Г. Лопушнян тлумачить характеристики толерантної особистості як такі, на основі яких можна оцінити стан і динаміку її формування. Зважаючи на ціннісну природу толерантності та особливостей її становлення як знання, установки і діяльності, науковець виділяє наступні критерії її сформованості:

– знанневий, що характеризує ціннісну свідомість особистості як форму відображення дійсності, заснованої на придбанні ціннісних знань;

– мотиваційний, який визначає сформованість ціннісної установки на толерантність в регулюванні діяльності;

НУБІП України

– діяльнісний, що дозволяє оцінити прояв толерантності в ціннісній діяльності і ціннісних вчинках;

– рефлексивний критерій, який дозволяє визначити здатність

педагога до саморефлексії і самоаналізу, вміння передбачати наслідки своїх дій і побачити себе очима партнера по спілкуванню [54, с. 130].

НУБІП України

Цікавим є дослідження готовності педагога до здійснення освітнього процесу на засадах гуманізму науковиці А. Крамаренко, яка виокремлює

структурні компоненти такої готовності: мотиваційний (наявність

НУБІП України

професійних мотивів, усвідомлення сутності гуманізації педагогічного процесу, сформованість бажання працювати в режимі гуманних стосунків); змістово-процесуальний (загальноінтелектуальний рівень розвитку; система

фахових знань, умінь і навичок щодо гуманізації педагогічного процесу в

НУБІП України

початковій ланці освіти; практична реалізація знань і умінь організувати гуманний педагогічний процес в початкових класах); рефлексивний (спрямованість на самопізнання, професійна спрямованість, адекватна

самооцінка, самоконтроль, корекційна діяльність) [49, с. 141].

НУБІП України

С. Братченко [9] пропонує досліджувати толерантність за допомогою емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів, що є подібним до позиції Н. Асташової [6]. Відмінністю є рекомендація вченого щодо включення

ще одного додаткового умовного компонента – вербального, що, на думку

НУБІП України

дослідника, свідчить про результат ознайомлення людини з феноменом толерантності, її здатності розповісти про це, але не про справжнє ставлення встановленого завдання.

Дещо відрізняється від зазначених точка зору дослідниці О. Скрябіної,

НУБІП України

яка досліджувала структуру комунікативної толерантності і представляє більш розширену структурну її модель з багатьох компонентів: усвідомлення значення толерантного спілкування (когнітивний); вплив емоцій на

формування певного ставлення суб'єкта як до процесу толерантного спілкування, так і його результатів (емоційний); рівноправне сприймання власної інформації у діалозі у поєднанні з іншими структурними

компонентами (мотиваційно-ціннісний); стрімкий розвиток особистості в під

час комунікації (конативний). Також вона додає вище інструментальний компонент, який виявляє здатність педагога керувати комунікативними навичками, які сприяють толерантному спілкуванню [72]. Варто зауважити,

що інструментальний компонент виступає як засіб розвитку до усіх наведених

вище компонентів комунікативної толерантності.

Таким чином, дослідники толерантності підводять нас до розуміння її структури як взаємопов'язаних компонентів: когнітивного (знаннєвого,

інформативного), аксіологічного (ціннісного, мотиваційного),

інструментального (дієвого, поведінкового) та якісного (рефлексивного, аналітичного) [28, с. 27]. Дослідниця Н. Кікітіна подає чітке роз'яснення

кожного із компонентів, узагальнюючи думки науковців:

Когнітивна складова – це усвідомлені педагогом знання про

толерантність; про історію та культуру народів світу і свого регіону проживання, про гендерні, вікові, етнічні та інші соціальні особливості представників різних груп; про процеси в сучасному світі – глобалізацію,

підвищену конфліктність, кризу соціуму тощо.

Аксіологічна складова толерантності педагога пов'язана з ціннісними установками й виявляється через систему принципів організації педагогічного процесу, серед яких домінують такі: пріоритет гуманістичних цінностей; ідея

духовної свободи людини; визнання самотності й унікальності кожної

людини; віра в невичерпні можливості й здібності особистості; повага до людської гідності; відкритість до сприйняття людських цінностей; орієнтація

на діалектичний зв'язок розвитку та саморозвитку особистості; соціальна відповідальність за свої вчинки; подолання стереотипів, упереджень, агресії.

Інструментальна складова включає такі вміння особистості: сприйняття

особистості партнера таким, який він є; прийняття та розуміння

індивідуальності іншої людини; надання недоторканого права особистісної думки; оцінювання особистості згідно Я-концепції; вміння приховувати або

згладжувати негативні почуття; вміння вибачати іншому помилки чи

ненавмисно спричинені неприємності; терпиме ставлення до професійного

дискомфорту; вміння володіти собою та йти на компроміс; уміння

безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації.

Якісна складова толерантності педагога виявляється через характер його

емоційного ставлення до учасників педагогічної взаємодії і регламентується

такими якостями, як: доброзичливість, терпимість, стриманість, ширість,

критичність мислення, соціальна гнучкість, самостійність, емпатійність,

справедливість, емоційна стабільність, позитивна самооцінка[58].

А. Вакуленко вважає основними критеріями толерантності наступні

(таблиця 1.3.1.) [12].

Узагальнюючи наведені вище результати досліджень та опираючись на тематику нашого магістерського дослідження, маємо сформулювати власну

структурну модель толерантності майбутнього педагога вищої школи.

Таблиця 1.3.1.

Критерії толерантності майбутніх педагогів та їх показники

Критерії толерантності	Показники толерантності
------------------------	-------------------------

Стійкість
особистості

Емоційна стабільність
Доброзичливість, ввічливість, терпіння
Соціальна відповідальність

Самостійність

Сформованість соціально-моральних мотивів поведінки
особистості в процесі взаємодії з людьми інших
національностей, віросповідання тощо

Емпатія

Чутливість партнера
Чемність

Високий рівень співпереживання

Здатність до рефлексії

Адекватне уявлення про те, що відбувається у свідомості,
думках іншої людини

Дивергентність
мислення

Відсутність стереотипів, забобонів

Гнучкість, критичність мислення

Здатність неординарно вирішувати неординарні
проблеми, завдання

Орієнтованість на пошук рішення

Мобільність
поведінки

Відсутність напруги, занепокоєння у поведінці

Комунікативність

Уміння знайти вихід із складної ситуації

Автономність поведінки

Динамізм

Здатність до зміни стратегії чи тактики з врахуванням
нових обставин ситуації

Соціальна
активність

Соціальна самоідентифікація

Соціальна адаптованість

Креативність

Соціальний оптимізм

Ініціативність

Готовність до взаємодії у різних соціальних міжетнічних
групах

Готовність до побудови безконфліктних конструктивних
стосунків у групі

У своєму дослідженні ми враховували вимоги до критеріїв, розроблені Ю.Ірхіною[40], Р.Кострубанем[46], а саме:

– об'єктивність вимірювання і відображення предмету дослідження;

– ілюстрація істотних та типових ознак досліджуваного явища, процесу;

– розкриття досліджуваного явища через низку показників, у силу вияву яких можна дійти висновку про ступінь вираження певного критерію;

– врахування динаміки досліджуваної якості;

– простота, доступність, зручність у використанні [46].

Нами визначено такі компоненти як *когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий*. Тобто вважаємо, що структура толерантності як професійно важливої інтегративної якості особистості виявляється у конгломераті трьох

виокремлених компонентів (рис. 1.3.1).

Рисунок 1.3.1. Компоненти толерантності майбутнього педагога

Схарактеризуємо зміст та параметри вияву кожного з виокремлених нами компонентів толерантності майбутнього педагога вищої школи.

Так, когнітивний компонент почнемо характеризувати, спираючись на дослідження не тільки вітчизняних науковців, але і на роботи К. Бріггса, Дж. Келлі[87], І. Майерса, М. Рокича, наголошуючи на тому, що кожна людина

дивиться на перебіг подій через формат своїх уявлень, тобто через особистісну

інтерпретацію, реагуючи на них певним чином. Тобто, по суті, когнітивний фактор є проміжною ланкою між установкою та поведінкою, визначаючи те, як сама особистість сприймає ситуацію, яким чином організовує пізнання світу

та навколишніх[84]. Таким чином підходимо до розуміння, що інформаційне

середовище це відображена і специфічним чином перетворена предметна дійсність, що вимагає насамперед когнітивної толерантності.

Когнітивний компонент толерантності педагога вищої школи

характеризує ціннісну свідомість особистості як форму відображення

дійсності, заснованої на придбанні ціннісних знань. Педагог повинен знати, що

таке толерантність, її сутність і прояви, розуміти роль толерантності в міжособистісній професійній взаємодії, мати уявлення про особливості

власного світогляду і світогляду учасників навчально-виховного процесу[55,

с.123].

Дослідниця О. Савченко вважає, що когнітивний компонент толерантності педагога відображає прийняття і усвідомлення особистістю

всього різноманіття, складності, багатовимірності навколишнього світу і

реальності, що породжує варіативність сприйняття, а також усвідомлення неповноти власного сприйняття подій[70].

Ступень сформованості когнітивного компонента визначається

когнітивним критерієм за рівнем вияву у майбутніх умінь використовувати в

освітньому процесі теоретичні знання основ толерантної поведінки у соціумі,

в освітньому середовищі, а також виявляти полікультурний світогляд і критично мислити.

До показників когнітивного критерію належать:

- знання про сутність феномена «толерантність»;
- знання про якості толерантної особистості; -

усвідомлення існування меж толерантності; -

сформованість критичного мислення.

Наступний компонент – *мотиваційно-ціннісний* – окреслює наявність сформованої ціннісної установки на толерантність у регулюванні професійної

діяльності. Педагог повинен мати свідому потребу в толерантному ставленні

до учнів як особистостей з відмінними від його власного поглядами і знаннями; готовність виявляти готовність конструктивно взаємодіяти з ними в багатовимірному полікультурному середовищі; бути налаштованим на

критичний конструктивний діалог; бути готовим до консенсусу. Консенсус, за

визначенням О. Тригора – це не односторонність, оскільки ухвалення рішення не потребує повного збігу позицій усіх учасників процесу; це, скоріше, відсутність прямих заперечень учасників освітнього процесу, за якої

допускається нейтральна позиція і навіть окремі заперечення до рішень, що

не міняють докорінним чином загального рішення, але вносять мінімальні корективи до нього [29, с. 400].

На нашу думку, до структури мотиваційно-ціннісного компоненту

належить мотиваційна та емоційна царини особистості майбутнього педагога,

а також його ціннісні установки та орієнтири. Тому критеріями цього компоненту ми визначили мотиваційний, що визначається спроможністю виявляти толерантну позицію як установку на участь в освітньому процесі,

створювати позитивне освітнє середовище, та ціннісний, що допомагає

усвідомлювати цінність, самодостатність кожної особистості в різноманітних її проявах, виявляти власну толерантну позицію.

Мотиваційно-ціннісний компонент педагога виявляється через певну систему принципів і правил організації ним освітнього середовища, у якому чільними є: ідея цінності кожної окремої особисті, визнання її

самодостатності, права на вияв власної позиції і точки зору; повага до

людської гідності; усвідомлення необхідності толерантної взаємодії; прагнення до відкритої взаємодії.

На думку Ю. Котелянець [47], зміст мотиваційно-ціннісного компоненту

представлений такими показниками, як емпатія, емоційна стійкість,

самоідентифікація тощо.

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію толерантності педагога

є:

– розвинена емпатія, доброзичливість, усвідомлення толерантної

взаємодії;

– сформована мотивація на виявлення якостей толерантної

особистості; – прагнення до відкритої взаємодії, до діалогічного

спілкування.

Поведінковий компонент пов'язаний з безпосередньою практичною діяльністю майбутнього педагога вищої школи, з усвідомленням ефективності власної педагогічної діяльності, здатністю до аналізу її результатів

Критеріями цього компоненту вважаємо діяльнісний (здатність виявляти

власну толерантну позицію, створювати толерантне освітнє середовище, буду

вати конструктивний діалог тощо), комунікативний (здатність здійснювати

безконфліктну комунікацію на засадах партнерства та суб'єкт-суб'єктної

взаємодії) і рефлексивний (визначається усвідомленням власної позиції і ролів

освітньому процесі, здатністю до аналізу професійної діяльності).

Зміст поведінкового компоненту складають конкретні уміння, навички і

компетентності, що виявляються у конкретних ситуаціях професійної

діяльності — компроміс, уміння діяти без примусу, продуктивна співпраця, здатність до самоаналізу та саморефлексії тощо.

До показників поведінкового критерію відносимо:

– емпатія, здатність до виявлення гуманності, терпимості,

доброзичливості, чуйності;

– комунікативність (уміння взаємодіяти, співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування);

уміння знаходити способи попередження та розв'язання конфліктів.

Структурну модель толерантності педагога, що відображає взаємозв'язок компонентів толерантності, їх критеріїв та показників вияву відображено у таблиці 1.3.2.

Що стосується ступеня вияву досліджуваного компоненту – рівня сформованості толерантності у майбутніх педагогів вищої школи – дослідженні ми скористалися традиційною трирівневою шкалою, за якою рівні

Таблиця 1.3.2.

Структура поняття «толерантність педагога вищої школи»

Компоненти	Критерії	Показники вияву
Когнітивний	Когнітивний	-знання про сутність феномена «толерантність»; -знання про якість толерантної особистості; -усвідомлення існування меж толерантності; -сформованість критичного мислення.

Мотиваційно-ціннісний	Мотиваційний	сформована мотивація на виявлення якостей толерантної особистості:
	Ціннісний	-розвинена емпатія, доброзичливість, усвідомлення толерантної взаємодії, прагнення до відкритої взаємодії, до діалогічного спілкування
Поведінковий	Діяльнісний	-здатність виявляти власну толерантну позицію, створювати толерантне освітнє середовище, будувати конструктивний діалог; - уміння знаходити способи попередження та розв'язання конфліктів
	Комунікативний	-здатність здійснювати безконфліктну комунікацію на засадах партнерства та суб'єктсуб'єктної взаємодії
	Рефлексивний	-усвідомлення власної позиції і ролей освітньому процесі; здатність до аналізу професійної діяльності

сформованості толерантності магістрантів спеціальності Педагогіка вищої школи оцінювалися як високий, середній, низький.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях поширеними є три- й чотирирівневі структури. Трирівнева структура (високий, середній, низький рівень) є більш звичною, поширеною і зустрічається у більшості педагогічних досліджень кінця XX – початку XXI ст. Так, О. Крамарева виділяє три рівні

розвитку толерантності у вчителів у міжособистісній взаємодії зі школярами: низький (нейтрально-конфліктний); середній (вирагливий); високий (рефлексивний) [49, с.27]. Наприклад, Р. Кострубань, досліджуючи

толерантність майбутніх учителів, виокремив високий (творчий), достатній (продуктивний), початковий (низький) рівні сформованості [49, с. 8]. Подібне

виокремлення рівнів знаходимо у напрацюваннях І. Кривошапки: високий, середній та низький рівні вихованості толерантності майбутніх викладачів –

студентів магістратури [50]. Ідентичний підхід виявляємо у працях С.

Лавриненко – щодо визначення рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до національного виховання учнів засобами мистецтва [51],

О. Біда стосовно підготовки майбутніх учителів до формування толерантності молодших школярів [9].

Трирівневої структури сформованості толерантності у сучасного вчителя початкових класів дотримується В. Сластьонін: низький рівень сформованості толерантності характеризується частковим знайомством

вчителя з ідеями толерантності. Наявне байдуже ставлення до «чужого»,

«іншого»: думок, вподобань і поведінки; середній рівень сформованості толерантності характеризується знайомством з ідеями толерантності, пізнанням і визнанням свого «Я» і позиції «іншого», позитивним ставленням

до його інакшості, проявами співчуття до дітей; високий для вчителя

початкових класів рівень сформованості толерантності відрізняється використанням багатого потенціалу теорії пізнання в практичній діяльності і спілкуванні, що дозволяє розширити горизонти власного досвіду із

збереженням власної автономії [73,с. 6].

Ми зупинились на трирівневій градації сформованості толерантності у майбутніх педагогів вищої школи.

НУБІП України
 Високий рівень сформованості толерантності виявляється наявністю всіх ознак, властивих визначеним показникам; середньому рівневі сформованості толерантності магістрантів освітньо-професійної програми

Педагогіка вищої школи властива наявність 50% чи більше ознак відповідного

НУБІП України
 критерію; низький рівень сформованості толерантності зазначеного вище контингенту здобувачів вищої освіти характеризується відсутністю переважної частини визначених ознак того чи іншого критерію.

Високий рівень сформованості толерантності є характерним для

НУБІП України
 магістрантів, що демонструють змістовні знання про сутність толерантності та якості толерантної особистості; усвідомлюють існування меж толерантності; виявляють розвинені емпатію, мотивацію на виявлення якостей толерантної

особистості; визначаються позитивними способами спілкування (виявляють

НУБІП України
 розраду, підбадьорювання, похвалу, згоду); у всіх ситуаціях демонструють гуманність, терпимість, доброзичливість, чуйність, емоційну стійкість; взаємодіють і співпрацюють в ситуаціях розв'язання загальних проблем;

завжди знаходять способи попередження та розв'язання конфліктів.

НУБІП України
 Магістрантам із середнім рівнем сформованості толерантності притаманними є достатні знання про толерантність та якості толерантної особистості; часткове усвідомлення існування меж толерантності; вони

характеризуються середнім рівнем розвитку емпатії; ситуативним прагненням

НУБІП України
 щодо набуття якостей толерантної особистості; прагненням до діалогічного спілкування (переважно із прагматичних мотивів); переважно намагаються виявляти гуманність, терпимість, доброзичливість, чуйність; не завжди

спроможні контролювати вияв негативних емоцій; у більшості випадків

НУБІП України
 намагаються співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування; не завжди здатні конструктивно розв'язувати конфлікти.

НУБІП України Низький рівень сформованості толерантності притаманний магістрантам, у яких сформовано фрагментарні знання про сутність толерантності та якості толерантної особистості; які фактично не

усвідомлюють існування меж толерантності; виявляють нерозвинену емпатію;

НУБІП України не визнають іншої точки зору; не вміють конструктивно взаємодіяти, співпрацювати, виявляють несприйняття іншої людини, не вміють порозумітися з нею; як правило, таким студентам властиві егоїзм, зверхність,

недоброзичливість, нестриманість, нетерпимість, роздратованість,

НУБІП України агресивність, конфліктність. Формування критеріїв, показників і характеристика рівнів сформованості толерантності магістрантів спеціальності Педагогіка вищої

школи є необхідною умовою для проведення у подальшому

експериментального дослідження порушеної проблеми.

НУБІП України **ВИСНОВКИ до розділу I**

НУБІП України У першому (теоретичному) розділі магістерського дослідження ми виконали наступні завдання:

1. Висвітлили генезис поняття та ідей толерантності, з'ясували на основі аналізу психолого-педагогічної літератури основні поняття дослідження.

НУБІП України 2. Визначили структуру толерантності, критерії та показники її вияву, а також рівні її сформованості у майбутніх педагогів вищої школи.

На засадах міждисциплінарного аналізу досліджуваної проблеми уточнено сутність поняття «толерантність» у вимірі трьох аспектів:

НУБІП України історико-філософського, культуролого-лінгвістичного та психолого-педагогічного, у результаті чого зроблено висновок про наявність різних точок зору у трактуванні окресленого поняття. Уточнено сутність поняття

«толерантність» як інтегрального особистісного морального утворення, яке характеризується здатністю людини сприймати без агресії існування інших ідей, поглядів, переконань, звичок; виявляється в терпимому ставленні до

іншої людини, емпатійності, довірі, співпраці, здатності до діалогу з іншими;

спрямованості на конструктивне розв'язання конфліктних ситуацій.

Розглянуто толерантність магістрантів – майбутніх педагогів вищої школи як важливу професійну якість майбутнього педагога, що виявляється в

активній моральній позиції та готовності до конструктивної взаємодії з

іншими учасниками педагогічного процесу; характеризується виявленням гуманності, терпимості, доброзичливості, спрямованістю на вирішення конфліктних ситуацій в професійній сфері на ненасильницькій основі.

Встановлено компоненти (когнітивний, мотиваційно-ціннісний,

поведінковий) критерії та показники вияву толерантності у майбутніх педагогів, а також визначено рівні сформованості толерантності магістрантів спеціальності Педагогіка вищої школи (високий, середній, низький).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Аналіз стану сформованості толерантності у магістрантів

освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи»

Експериментальне дослідження проблеми формування толерантності майбутніх викладачів вищої школи включала такі етапи: констатуючого 2020–2021 н.р. (визначено експериментальний майданчик; визначено та за необхідності адаптовано діючий діагностичний інструментарій визначення стану сформованості толерантності студентів; здійснено аналіз даних констатуючого етапу; сформульовано висновки та обґрунтовано можливі напрями ефективного розв'язання практичних завдань з проблеми формування толерантності магістрантів програми «Педагогіка вищої школи»; формуючий 2021–2022 н.р. (реалізація педагогічних умов формування толерантності у процесі професійної підготовки; формулювання висновків та оформлення результатів дослідження). Учасниками експерименту для зручності обрахування було визначено 50 осіб здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за ОПП «Педагогіка вищої школи» денної та заочної форми навчання.

Завданнями педагогічного експерименту були наступні:

- підбір та адаптація (за необхідності) діагностичного інструментарію;
- діагностування рівня сформованості толерантності магістрантів

освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи» за визначеними критеріями та показниками та за підбраним методичним інструментарієм.

Відповідальним моментом у дослідженні рівня сформованості толерантності студентів – магістрантів був підбір діагностичного інструментарію, який би уможливив аналіз сформованості толерантності у студентів з різних аспектів (табл.2.1.1.).

Таблиця 2.1.1.

Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості толерантності магістрантів освітньо-професійної програми Педагогіка вищої школи у процесі формування їх професійної компетентності

Компоненти	Критерії	Діагностичний інструментарій
Когнітивний	Когнітивний	Бесіда Метод незакінчених речень
Мотиваційно-ціннісний	Мотиваційний	Тест «Оцінка рівня емпатичних здібностей» (В. Бойко)[62]. Методика діагностики спрямованості особистості (Б. Басса)[56].
	Ціннісний	Метод узагальнення незалежних характеристик

Поведінковий	Діяльнісний	Методика діагностики доорозичливості за шкалою Кемпбелла
	Комунікативний	Методика діагностики вольового потенціалу особистості (М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова)
	Рефлексивний	Методика вивчення рівнів сформованості комунікативних та організаційних здібностей (М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова)
		«Експрес-діагностика поведінкового стилю в конфліктній ситуації» (М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова)
		Педагогічні спостереження

Виявлення рівня сформованості когнітивного компонента толерантності

за когнітивним критерієм (знання про сутність феномена «толерантність»;

знання про якість толерантної особистості, усвідомлення існування меж толерантності; сформованість критичного мислення) відбувалося за

використання наступних діагностичних методик: метод незакінчених речень,

бесіда.

Використання діагностичного методу незакінчених речень сприяло можливості провести якісний аналіз сукупності реакцій респондентів на певний стимул і забезпечував вияв як когнітивних, так і емоційно-ціннісних

складових явища, що досліджується [30]. Ми використали цей метод для

виявлення рівня сформованості знань здобувачів освіти щодо їх розуміння сутності феномена «толерантність» та якостей толерантної особистості;

з'ясування рівня усвідомлення студентами існування меж толерантності. Ми

запропонували ряд речень, які потрібно було завершити. Ці речення та подібну методику діагностування використала у своєму дослідженні толерантності студентів педагогічних коледжів у позааудиторній діяльності І.Таргоній[75].

Кількісний і якісний аналіз відповідей респондентів за методом незакінчених речень проводився за такою шкалою: 1 бал – фрагментарні знання про сутність феномена толерантність та якості толерантної особистості; не усвідомлення існування меж толерантності; 2 бали – достатні знання про сутність феномена «толерантність» та якості толерантної особистості; часткове усвідомлення існування меж толерантності; 3 бали – глибокі знання про сутність феномена «толерантність» та якості толерантної особистості; усвідомлення існування меж толерантності. Кількість балів, одержаних кожним студентом (за допомогою використання методу незакінченого речення) підраховувалася та розподілялася за такими параметрами: 1–10 балів – низький рівень; 11–17 балів – середній рівень; 18–21 бал – високий рівень[75].

Результати діагностичного обстеження за методом незакінчених речень подано у таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.2.

Результати діагностування когнітивного критерію за методом незакінчених речень

Речення	Високий рівень ЕГ/КГ	Середній рівень ЕГ/КГ	Низький рівень ЕГ/КГ
І.Толерантність це....	Магістранти мають високий рівень сформованих знань про толерантність, її соціальне і суспільне значення.	Магістранти мають достатні знання про толерантність, але не усвідомлюють її активного соціального статусу.	Магістранти мають низький рівень сформованості знань про толерантність та її значення в освітньому процесі
	26 % / 28 %	32 % / 34 %	42 % / 38 %

<p>1. Толерантну людину характеризують такі якості:.....</p>	<p>Магістранти чітко розуміють та усвідомлюють рамки толерантності та межі її вияву у людських якостях, яких називають 7-8 і більше</p> <p>34,43 % / 36,51 %</p>	<p>Магістранти в основному усвідомлюють характеристики толерантної особистості, називають 3-5 її якостей</p> <p>45,90 % / 47,62 %</p>	<p>Магістранти не чітко усвідомлюють якості толерантної особистості та межі вияву толерантності</p> <p>19,67 % / 15,87 %</p>
<p>1. Гуманна людина – це та, яка ...</p> <p>2. Доброзичлива людина – це та, яка ...</p> <p>3. Бути чуйною людиною – це...</p> <p>4. Бути терпимим людиною – це</p> <p>5. Виявляти емоційну стійкість – це</p>	<p>Магістранти високий рівень знань щодо сутності гуманності, гуманної поведінки, називали щонайменше 5 ознак</p> <p>36,07 % / 38,10 %</p>	<p>Магістранти засвідчили середній рівень усвідомлення гуманності як поведінкового критерію, називали 2-3 її ознаки</p> <p>45,90 % / 47,62 %</p>	<p>Магістранти виявили відсутність розуміння гуманності та гуманної поведінки особистості у соціумі, називали 1 ознаку</p> <p>18,03 % / 14,28 %</p>

Аналіз результатів діагностичного обстеження магістрантів ОПП «Педагогіка вищої школи» за методикою незакінченого речення свідчить, що 34,43 % магістрантів ЕГ і 36,51 % магістрантів КР усвідомлюють таку риси толерантної особистості, як емпатія, доброзичливість, терпимість.

Відповіді магістрантів визначали їх як: «прийняття іншої людини такою, якою вона є», «готовність миритися з чужою думкою», «визнання рівності інших», «терпимість до чужих думок, вчинків», «готовність миритися з іншою точкою зору», «приборкувати свої емоції», «виявляти терпимість до іншої людини або групи» тощо.

Середній рівень знань щодо сутності терпимості виявлено 47,54 % опитуваних ЕГ і 47,62 % магістрантів КР. Вони називали по дві ознаки

терпимості, серед яких зустрічались: «прийняття іншої людини», «стриманість», володіння своїми емоціями».

Низький рівень сформованості знань щодо окресленої досліджуваної якості особистості виявили 18,03 % магістрантів ЕГ і 15,87 % магістрантів КГ, які назвали 1 ознаку або обмежилися формальними відповідями.

Аналіз результатів дослідження дає можливість зробити висновок про сформованість у студентів розуміння сутності поняття «емоційна стійкість»:

«уміння володіти собою», «уміння володіти своїми емоціями і поведінкою»,

«уміння тримати під контролем свої емоції, думки», «обдумувати свої дії, вчинки», «не рубати згарячу».

Середній рівень знань щодо сутності поняття «емоційна стійкість»

виявило 40,98 % студентів ЕГ і 42,86 % студентів КГ. Серед їхніх відповідей

зустрічались тлумачення: «уміння володіти собою», «контролювати власну поведінку», «не зриватися на крик». Низький рівень розуміння поняття «емоційна стійкість» продемонструвало 24,59 % магістрантів ЕГ і 22,22 %

магістранти КГ. У них майже відсутні знання щодо сутності цієї якості.

Аналіз результатів за методикою незакінчених речень свідчить, що 32,79 % магістрантів ЕГ і 33,33 % магістрантів КГ виявили високий рівень усвідомлення поняття «чуйність». Ознаками чуйної людини вони вважають

«доброту», «вміння відчувати настрій іншої людини», «вміння вислухати іншу

людину», «здатність помічати й брати до уваги інтереси іншої людини»,

«здатність відчувати чужий біль», «здатність жаліти», «надання допомоги тому, хто її потребує» тощо.

Середній рівень знань щодо цього поняття властивий 40,98 %

магістрантів ЕГ і 44,44 % опитуваних КГ. Вони характеризували

досліджуване поняття двома ознаками, з-поміж яких: «здатність виявляти

жалість до іншої людини», «доброта», «відчуття емоційного стану іншої людини».

НУВІП України

Низький рівень сформованості знань про сутність поняття «чуйність»

продemonстрували 26,23 % студентів ОПП «Педагогіка вищої школи» ЕГ і

22,23 % магістрантів КГ. Вони продемонстрували фактичну відсутність знань про сутність поняття «чуйність».

НУВІП України

Аналіз проведеного діагностування рівня сформованості толерантності

за показником когнітивного критерію «усвідомлення існування меж

толерантності» теж відбувалося за допомогою використання методу незакінчених речень.

НУВІП України

Магістрантам запропонували продовжити наступні незакінчені речення:

«Толерантність повинна мати межі, оскільки...», «Толерантність не повинна

мати меж, оскільки...» [57]. Висновок є наступним: 27,87 % магістрантів ЕГ і 28,57% магістрантів КГ виявили високий рівень сформованості толерантності за показником «усвідомлення існування меж толерантності», зазначивши у

НУВІП України

своїх відповідях, що залежно від ситуації толерантність може бути допустимою

або недопустимою. Середній рівень сформованості за цим критерієм виявили студенти, які давали нечіткі відповіді, були у них не впевнені: 31,15 % респондентів ЕГ і 33,33 % респондентів КГ. Низький засвідчили 40,98 %

НУВІП України

студентів ЕГ і 38,10 % студентів КГ виявили низький рівень сформованості

толерантності за показником «усвідомлення існування меж толерантності», визначивши у своїх відповідях, що толерантність не може мати меж.

НУВІП України

Отримані результати стосовно визначення рівня сформованості

когнітивного компоненту толерантності за когнітивним критерієм були

проаналізовані за кількісним і якісним показником стосовно трьох рівнів сформованості толерантності: високого, середнього, низького. Визначення характеристики рівнів сформованості толерантності магістрантів за

НУВІП України

НУБІП УКРАЇНИ

когнітивним критерієм за кожним з трьох рівнів проводилось шляхом виведення середнього арифметичного за кожним з 3-х рівнів за формулою:

$$X = \frac{X_1 + X_2 + X_3 + \dots + X_N}{N} = \frac{\sum X_i}{N} \quad (2.1).$$

НУБІП УКРАЇНИ

де X – середнє арифметичне; $X_1, X_2, X_3 \dots X_N$ – результати окремих методів, N – кількість методів експериментального дослідження, \sum – сума результатів усіх методів (Л. Гончар[23]).

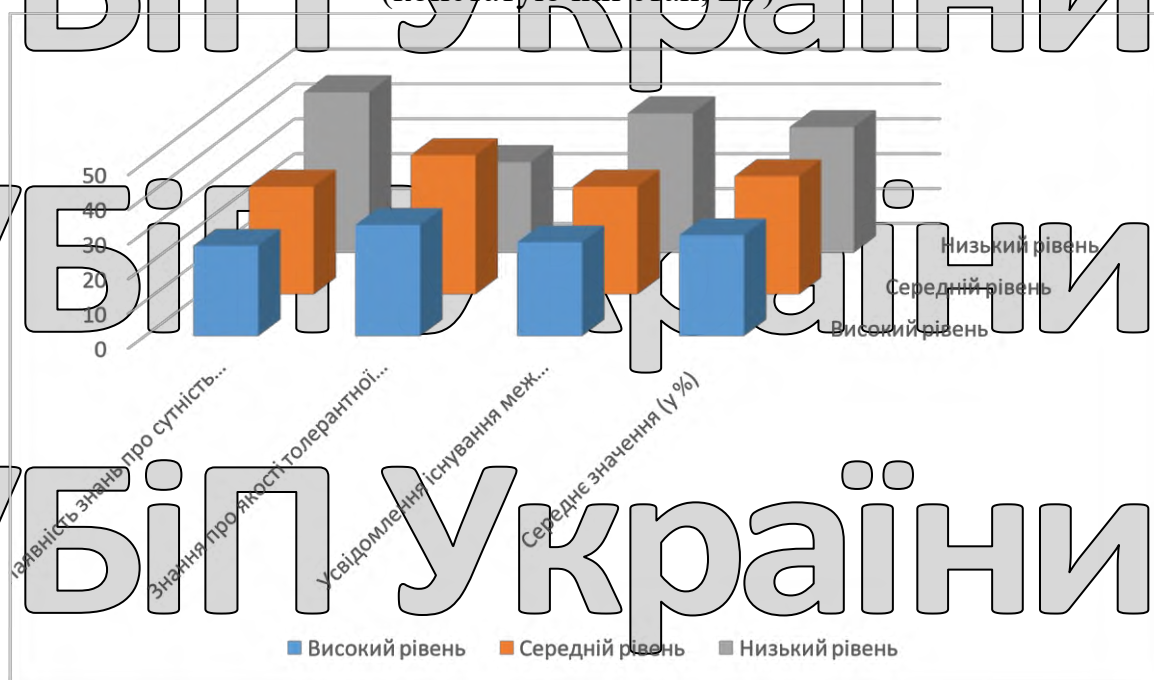
Узагальнені дані за когнітивним критерієм

НУБІП УКРАЇНИ

сформованості толерантності у магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи» у експериментальній та контрольній групах подано у діаграмах 2.1.1 та 2.1.2.

Діаграма 2.1.1

Рівень сформованості толерантності за когнітивним критерієм
(констатуючий етап, ЕГ)

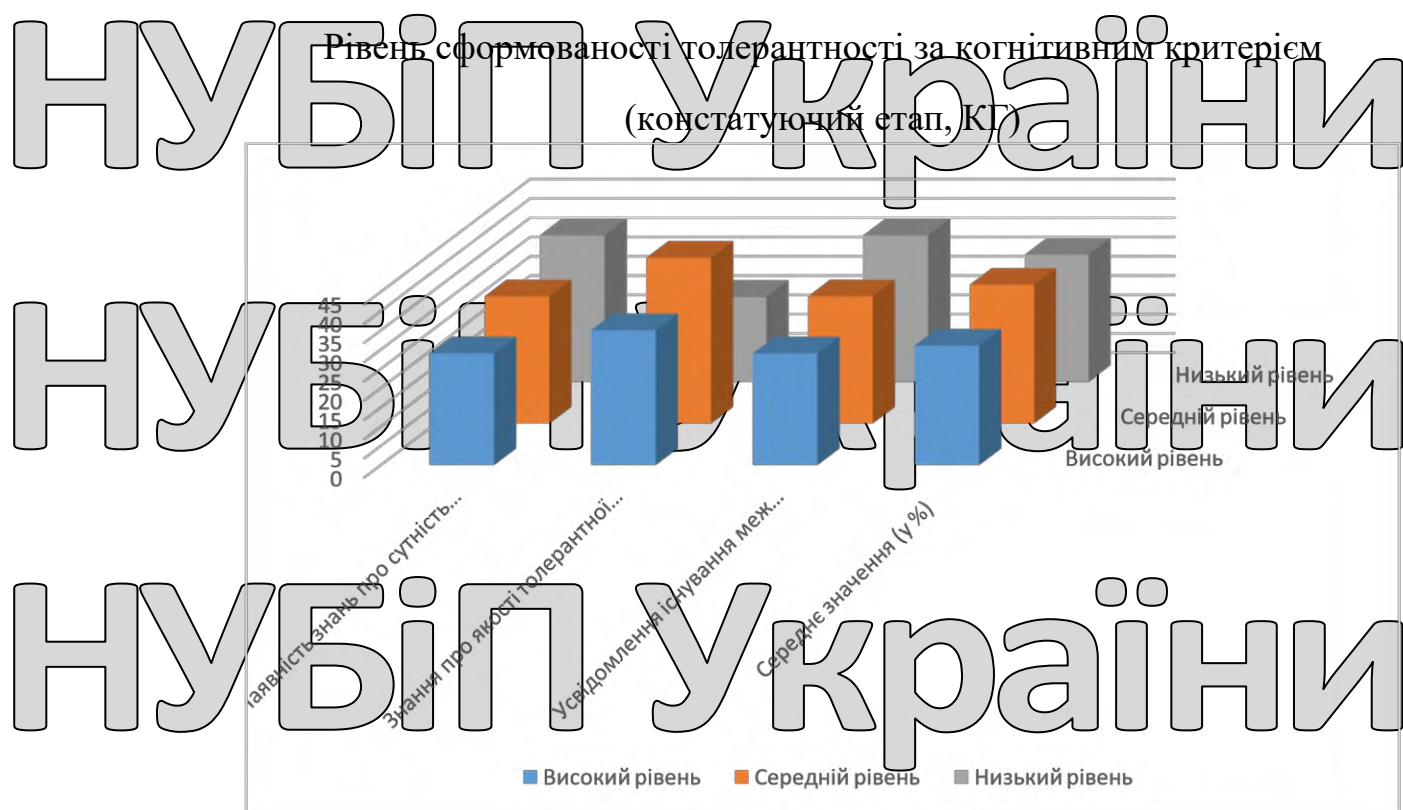

НУБІП УКРАЇНИ

Визначення рівнів сформованості толерантності магістрантів – майбутніх педагогів закладів вищої освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм (сформована мотивація на виявлення якостей толерантної

особистості; розвинена емпатія, доброзичливість, усвідомлення толерантної взаємодії; прагнення до відкритої взаємодії, до діалогічного спілкування) відбувалося за такими діагностичними методиками:

Діаграма 2.1.2

1. Оцінка рівня емпатичних здібностей В. Бойка [62] (додаток Б)
2. Методика діагностики спрямованості особистості (Б. Басса) [56]
3. Метод узагальнення незалежних характеристик.

З метою визначення рівнів сформованості толерантності за показником «розвинена емпатія» використовували тест «Оцінка рівня емпатичних здібностей» [62] (додаток Б).

Магістрантам було запропоновано відповісти «так» або «ні» на тридцять п'ять тверджень, після чого підраховано число правильних відповідей, які відповідають «ключу».

Після цього обчисленню підлягав сумарний показник. Якщо респондент виявив рівень сформованості досліджуваного компонента на рівні 26-36 балів, то це відповідало високому рівню; від 15 до 25 балів – середній рівень; від 0

до 15 балів – низький рівень розвитку емпатії [62]. Результати проведеного

діагностичного обстеження виявили наступні результати: 22,95% магістрантів

ЕГ і 23,81% магістрантів КГ виявило високий рівень розвитку емпатії; 29,51

% магістрантів ЕГ і 30,16 % респондентів КГ – середній рівень розвитку

емпатії; 47,54 % магістрантів ЕГ і 46,03 % респондентів КГ – низький рівень

розвитку емпатії.

Наступним етапом було діагностування у респондентів сформованості толерантності за показником «мотивація на виявлення якостей толерантної

особистості», яке ми проводили за методикою діагностики спрямованості

особистості Б. Басса [56] – це така орієнтаційна анкета, яка вперше була опублікована Б. Бассом в 1967 р.

Анкета складається з 27 пунктів - суджень, по кожному з яких можливі

три варіанти відповіді, що відповідають трьом видам спрямованості

особистості. Випробуваний повинен вибрати одну відповідь, яка найбільшою мірою виражає його думку або відповідає реальності, і ще одну, яка, навпаки, найбільш далека від його думки або найменш відповідає реальності. Відповідь

"найбільш" отримує 2 бали, "найменш" - 0, яка залишився невибраною - 1 бал.

Набрані за всіма 27 пунктами бали підсумовуються для кожного виду спрямованості окремо.

За допомогою методики виявляються три види спрямованості:

- 1. **Спрямованість на себе (Я).** Зв'язується з переважанням мотивів

власного благополуччя, прагнення до особистого першості, престижу.

Така людина найчастіше буває зайнятий самим собою, своїми почуттями і переживаннями і мало реагує на потреби людей навколо

НУБІП УКРАЇНИ

себе. В роботі бачить насамперед можливість задовольнити свої домагання.

- 2. **Спрямованість на спілкування (К)** - прагнення за будь-яких умов

підтримувати відносини з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але

НУБІП УКРАЇНИ

часто на шкоду виконанню конкретних завдань або наданню широкій допомогі людям; орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності і емоційних відносинах з людьми.

- 3. **Спрямованість на справу (Д)** - спрямованість на завдання.

НУБІП УКРАЇНИ

Відображає переважання мотивів, породжуваних самою діяльністю, захоплення процесом діяльності, безкорисливе прагнення до пізнання, оволодіння новими вміннями і навичками. Зазвичай така людина прагне

співпрацювати з колективом і домагається найбільшої продуктивності

НУБІП УКРАЇНИ

групи, а тому намагається довести точку зору, яку вважає корисною для виконання поставленого завдання.

За результатами використання вказаної діагностичної методики було

виявлено наступне:

НУБІП УКРАЇНИ

21,31 % магістрант ЕГ і 20,64 % магістрантів КГ продемонстрували альтруїстичні мотиви, їм властива зацікавленість щодо виявлення якостей толерантної особистості, орієнтованість на конструктивну безконфліктну

співпрацю;

НУБІП УКРАЇНИ

31,15 % магістрант ЕГ і 33,33 % магістрантів КГ виявили егоїстичні мотиви: для них є характерним утвердження своєї виїятковості, схильність до суперництва;

47,54 % магістрантів ЕГ і 46,03 % магістрантів КГ засвідчили

НУБІП УКРАЇНИ

прагматичні мотиви: отримання для себе якоїсь користі, визнання, винагороди тощо.

Діагностування рівнів сформованості толерантності студентів ОПШ «Педагогіка вищої школи» за показником «прагнення до діалогічного спілкування» ми проводили, скориставшись запропонованим І. Таргоній[75]

методом узагальнення незалежних характеристик, суть якого у тому, що

оцінку особи за результатами спостереження за нею дають різні люди, так звані експерти. Такими експертами для проведення діагностування ми обрали куратора групи, одного із викладачів випускової кафедри та двох студентів

груп спеціальності Педагогіка вищої школи.. Кожному експерту ми видали

опитувальні листи, що включали дві частини: 1— офіційні дані (прізвище, ім'я студента, рік народження. Ці дані були заповнені наставником студентської групи. Друга частина опитувального листа містила наступне завдання: оцінити

за допомогою шестибальної оцінки прагнення студента до діалогічного

спілкування: 1-2 бали – низький рівень; 3-4 бали – середній рівень; 5-6 балів – високий рівень.

Отримані у результаті такого діагностування бали ми плюсували і

виводили середню оцінку сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту

за мотиваційним критерієм та за показником «прагнення до діалогічного спілкування».

Експертна оцінка за показником «прагнення до діалогічного

спілкування» обчислювалася за допомогою формули: $CK=Q1R1+Q2R+ \dots$

$+QkRk$, де $Q1$ — значущість, яка надається показнику $R1$ (також за експертною оцінкою) як відповідна доля одиниці $Q1+Q2+ \dots + Qk=1$. Дані щодо діагностики рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту за

мотиваційним критерієм та за показником «прагнення до діалогічного

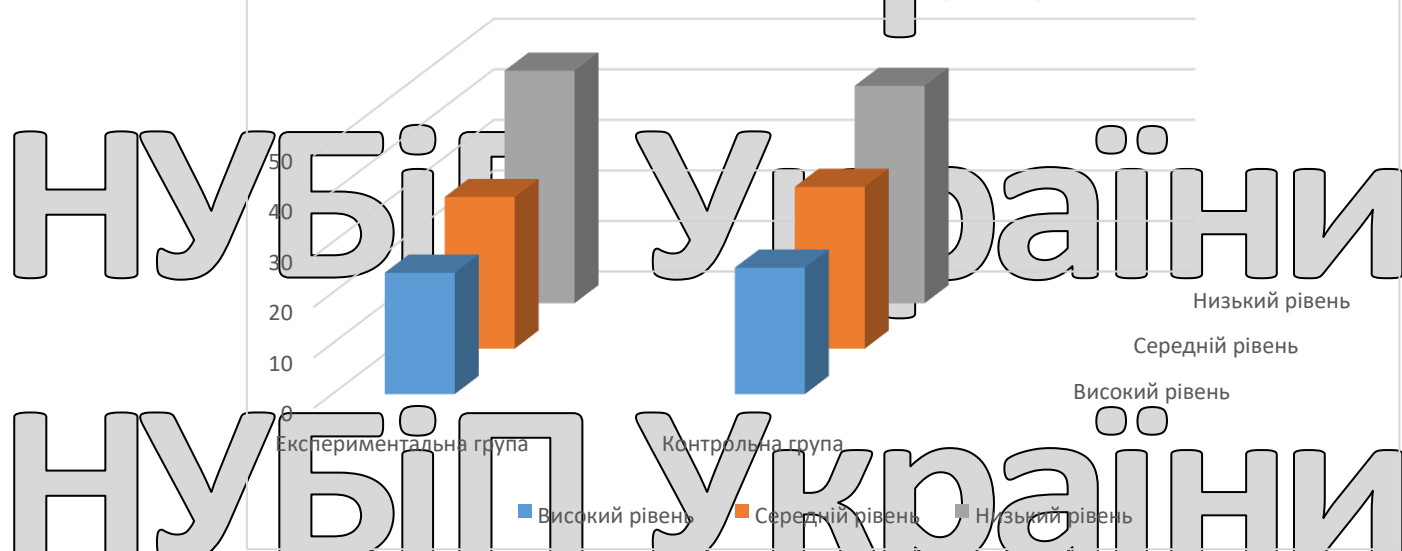
спілкування» наведено у діаграмі 2.1.3.

Діаграма 2.1.3.

Рівні сформованості толерантності у магістрантів

НУБІП України

мотиваційно-ціннісного компонента толерантності за мотиваційним критерієм та за показником «прагнення до діалогічного спілкування»

Тобто, з даних діаграми 2.1.3, маємо такі показники: високий рівень –

24 % магістрантів ЕГ і 25% магістрантів КГ; середній рівень – 30% магістрантів ЕГ і 32% магістрантів КГ; низький рівень - 46% магістрантів ЕГ і 43% магістрантів КГ.

Виведення загального рівня сформованості мотиваційно-ціннісного

компонента толерантності магістрантів ОПП «Педагогіка вищої школи»

потребує узагальнення результатів за мотиваційним та ціннісним показниками, які надано у діаграмі 2.1.4.

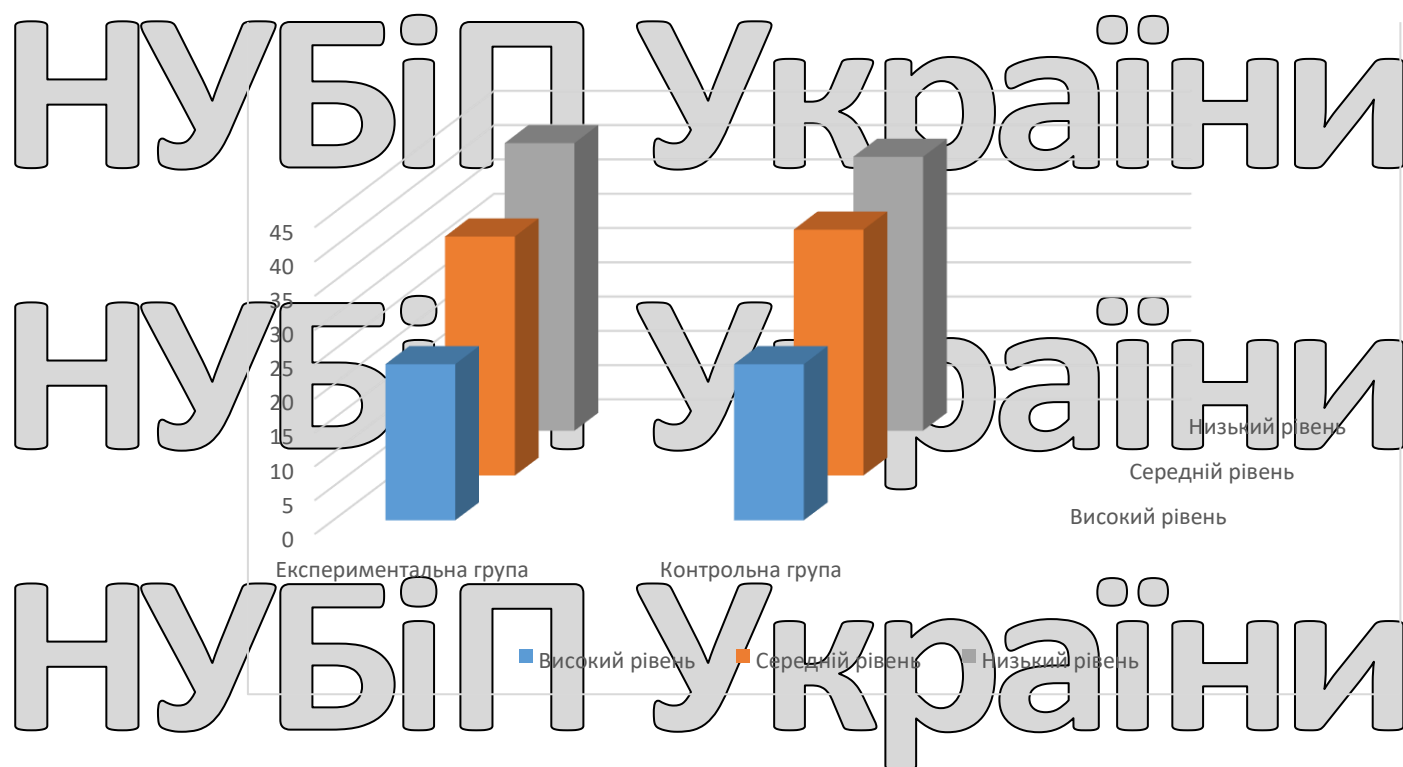
Діаграма 2.1.4.

Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного показника толерантності

у майбутніх педагогів вищої школи

НУБІП України

НУБІП України

Дані діаграми 2.1.3. дозволяють стверджувати, що 42% магістрантів експериментальної групи і 40% магістрантів контрольної групи мають низький рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію толерантності як професійної якості педагога. Ці студенти не виявляють здатності до вияву емпатії, фактично не здатні до безконфліктної конструктивної взаємодії, у їх діяльності часто переважають меркантильні або егоїстичні мотиви. Середній рівень сформованості толерантності за мотиваційно-ціннісним критерієм властивий 36 % магістрантів ЕГ і 36 % магістрантів КГ: у них середній рівень розвитку емпатії, вони виявляють переважно прагматичні мотиви та характеризуються ситуативним прагненням до конструктивного діалогу. Високий рівень сформованості толерантності за окресленим критерієм виявили 23 % студентів ЕГ і 24 % магістрантів КГ. Вони характеризуються високим рівнем розвитку емпатії, проявом альтруїстичних мотивів щодо виявлення якостей толерантної особистості, прагненням до діалогічного безконфліктного спілкування.

Визначення рівня сформованості толерантності майбутніх педагогів за поведінковим критерієм, зміст якого розкривається через діяльнісний, комунікативний і рефлексивний критерії та через такі показники, як виявлення

гуманності, терпимості, доброзичливості, чуйності, самовладання; уміння

взаємодіяти, співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування; знаходити способи попередження та розв'язання конфліктів, відбувалося за таким діагностичними методиками та з наступними результатами:

1. *Діагностика доброзичливості за школою Кемпбелла [33] (додаток Г).*

Результати виявлено наступні: Так, 24 % магістрантів ЕГ і 26 % студентів КГ виявили високий показник доброзичливого ставлення до інших; 36 % студентів ЕГ і 35 % магістарантів КГ – середній показник; 40 % студентів ЕГ і

39 % магістрантів КГ – низький показник доброзичливого ставлення до інших.

2. *Діагностування вольового потенціалу особистості (автори М. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов) [78] (додаток Д) виявило наступні результати: високий рівень сформованості сили волі виявило 28 % студентів*

ЕГ та 28 % магістрантів КГ; середній рівень сформованості сили волі – 32 %

майбутніх педагогів вищої школи ЕГ і 34 % студентів КГ; низький рівень сили волі – 40 % студентів ЕГ і 38 % студентів КГ.

3. *Методика діагностування рівня сформованості комунікативних*

та організаційних здібностей (ті ж автори) [78] (додаток Е) у дослідженні

толерантності за діяльним критерієм виявила наступні результати: 48 % магістрантів ЕГ і 42 % студентів КГ виявили низький рівень сформованості толерантності за показником «вміння взаємодіяти, співпрацювати та вступати

в діалогічне спілкування» - тобто, по суті, ці майбутні педагоги не вміють

конструктивно і безконфліктно взаємодіяти, співпрацювати, виявляють несприйняття та непорозуміння іншої людини; середній рівень сформованості толерантності за досліджуваним показником засвідчили 32 % студентів ЕГ і

34 % студентів КГ (вони переважно намагаються співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування, знаходити консенсус). Високий рівень сформованості толерантності за показником безконфліктної комунікації виявили 20 %

студентів педагогічних коледжів ЕГ і 24 % студентів КГ. Саме така кількість

здобувачів освіти характеризується умінням взаємодіяти, співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування, приходити до компромісу.

4. Адаптована експрес-діагностика поведінкового стилю у

конфліктній ситуації (ті ж автори) [фет] (додаток Є) виявила наступні

результати: більшість здобувачів освіти магістерського рівня (50 % ЕГ та 46 % КГ) у конфліктних ситуаціях віддають перевагу авторитарному, жорсткому стилю, відстоюючи свою позицію і точку зору; м'який (частково

поблажливий) стиль виходу із конфліктних ситуацій виявило 30 % студентів

ЕГ і 32 % здобувачів освіти КГ; компромісний стиль розв'язання конфліктів характерний для 20 % магістрантів ЕГ і 22 % здобувачів освіти КГ. Такі студенти у ситуації конфлікту намагаються запропонувати рішення, яке б

задовольнило обидві сторони.

Таким чином, провівши діагностичне обстеження за визначеними діагностичними методиками поведінкового компоненту толерантності, ми виявили наступні узагальнені результати, які наведено у діаграмах 2.1.5. (ЕГ)

та 2.1.6. (КГ).

Узагальнена інформація стосовно сформованості толерантності за поведінковим критерієм, наведена у діаграмах 2.1.5. та 2.1.6. засвідчила наступне: переважна кількість студентів другого (магістерського) рівня вищої

освіти за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» (46 % ЕГ і 42 % КГ)

продемонстрували низький рівень сформованості толерантності за поведінковим критерієм: здобувачі не можуть конструктивно взаємодіяти, співпрацювати на безконфліктній основі; часто виявляють несприйняття та

нерозуміння іншої людини, егоїзм, зверхнє ставлення, відсутність доброзичливості, певну роздрагованість, навіть агресивність, що часто призводить до конфліктів, сварок.

Діаграма 2.1.5.

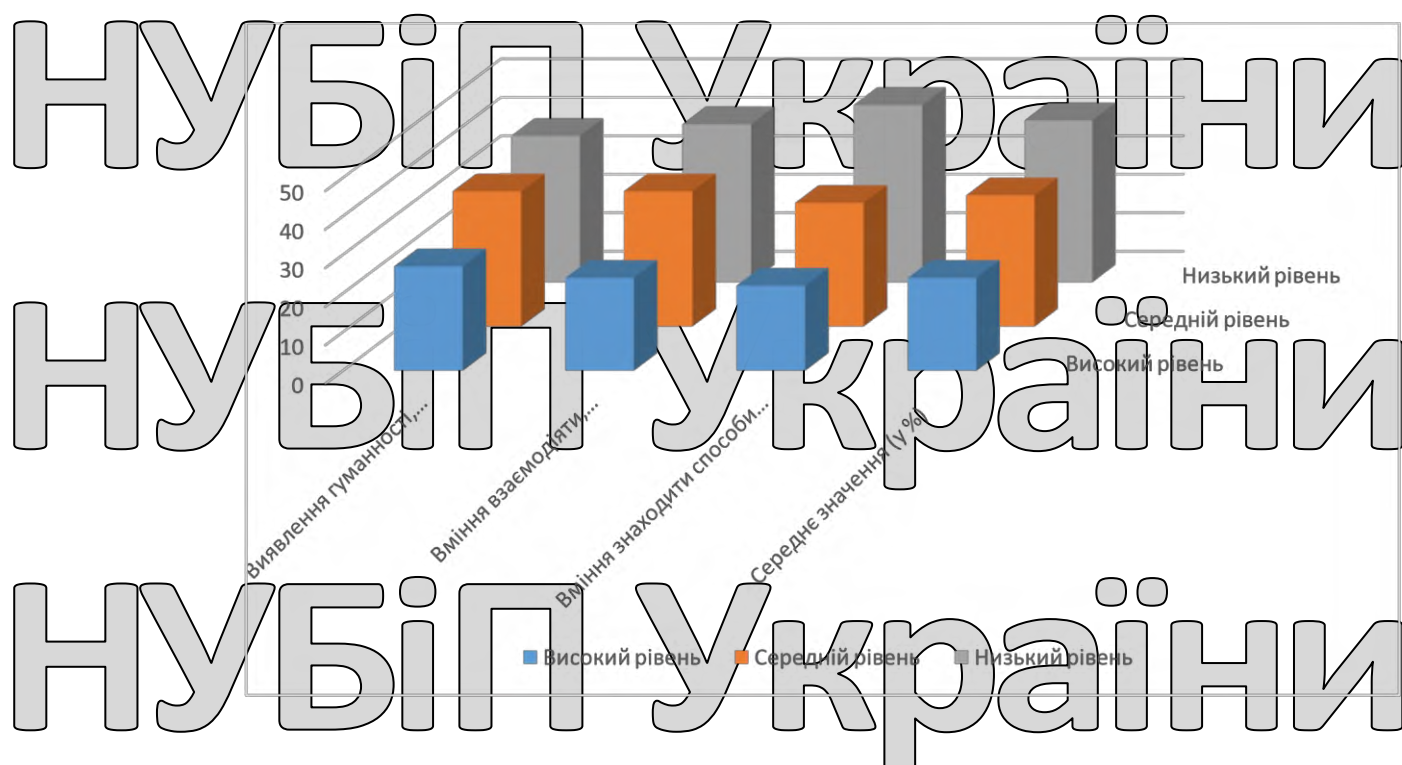

Діаграма 2.1.6.

Результати діагностування толерантності магістрантів КГ за поведінковим критерієм

НУБІП України

НУБІП України

Майбутніх педагогів, які намагаються виявляти гуманність, терпимість,

добррозичливість, чуйність; але не завжди спроможні контролювати вияв негативних емоцій та не завжди здатні конструктивно розв'язання конфлікти, хоча у більшості випадків намагаються співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування (середній рівень сформованості толерантності за поведінковим критерієм), виявилось 32 % - у ЕГ і 34 % - у КГ.

Педагогів з високим рівнем сформованості толерантності за поведінковим критерієм за діагностичними критеріями виявилось 22 % у ЕГ та 24 % - у КГ. Вони здатні до вияву емпатії, гуманності, терпимості, доброзичливості, чуйності, самовладання; виявляють уміння безконфліктно взаємодіяти і співпрацювати у вирішенні загальних проблем; завжди знаходять способи попередження та розв'язання конфліктів.

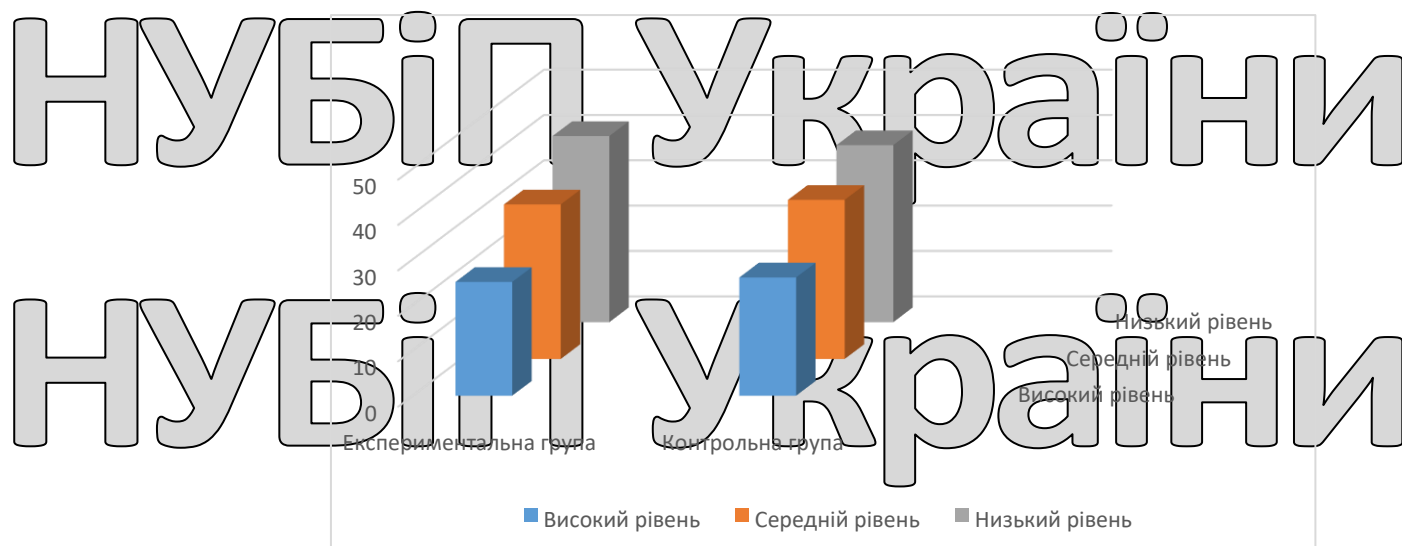
Таким чином, провівши діагностичне обстеження здобувачів освіти –

майбутніх педагогів вищої школи на предмет сформованості у них компонентів (когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового) толерантності, ми виявили узагальнені результати, відображені у діаграмі

2.1.7. НУБІП України

Діаграма 2.1.7.
Узагальнені результати діагностування рівня сформованості

компонентів толерантності у майбутніх педагогів вищої школи

Таким чином, за результатами констатувального етапу експерименту
можемо навести остаточні дані діагностичного обстеження студентів –

майбутніх педагогів на предмет сформованості у них компонентів

толерантності:

У експериментальній групі високий рівень сформованості
толерантності виявило 24 % студентів, середній рівень – 34 % студентів,
низький рівень – 42 % студентів.

У контрольній групі високий рівень сформованості толерантності
виявило 26 % студентів; середній рівень – 35 % студентів; низький рівень –
39% студентів.

Як бачимо, переважна кількість майбутніх педагогів (42 % ЕГ і 39 % КГ)

продемонстрували низький рівень сформованості толерантності:
фрагментарні або поверхневі знання про сутність толерантності, відсутність
усвідомлення меж толерантності; нерозвинена емпатія і прийняття «іншого»;

неприйняття іншої думки, іншої точки зору; відсутність уміння конструктивно взаємодіяти, співпрацювати; егоїстичність, нетерпимість, роздратованість, агресивність, конфліктність.

Значна кількість студентів (34 % ЕГ і 35 КГ) виявили середній рівень

сформованості толерантності, тобто характеризуються достатніми знаннями про толерантність; частковим усвідомленням меж толерантності, середнім рівнем розвитку емпатії; ситуативним прагненням щодо набуття якостей

толерантної особистості; прагненням до конструктивного діалогічного

спілкування; намагаються виявляти або ситуативно виявляють гуманність, терпимість, доброзичливість, чуйність; не завжди спроможні контролювати вияв негативних емоцій; не завжди здатні конструктивно розв'язувати

конфлікти.

Здобувачів освіти, для яких характерними є ґрунтовні знання про суть толерантності, усвідомлення меж толерантності, високий рівень розвитку емпатії, мотивація на виявлення якостей толерантної особистості, гуманність,

терпимість, доброзичливість, емоційна стійкість, уміння взаємодіяти і

співпрацювати у вирішенні загальних проблем та розв'язанні конфліктів (високий рівень сформованості толерантності) виявилось 24 % серед респондентів ЕГ і 26 % серед респондентів КГ.

Отримані результати констатувального етапу експерименту зумовили

необхідність виокремлення та експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів вищої школи.

2.2. Педагогічні умови формування толерантності у магістрантів – майбутніх педагогів вищої школи

Опираючись на проведеній у розділі I аналіз психолого-педагогічних досліджень (О. Біді, В. Бондаря, І. Шапошнікової, Л. Каншевської, Н. Клокар, Л. Коваль, Ю. Котелянець, А. Крамаренко, Л. Чередник та інш.), ми у своїй

роботі розглядаємо толерантність не тільки як особистісну інтегративну якість педагога, яка сприяє здійсненню ним професійної діяльності на засадах безконфліктності, взаєморозуміння, гуманістичності, але і як компонент комплексу освітніх завдань. У зв'язку з цим вважаємо доцільним

запровадження цілісної системи роботи з формування толерантності майбутніх педагогів. Толерантність як особистісна якість майбутніх педагогів має формуватися у процесі навчання, у науково-дослідній роботі, під час виробничої практики, у процесі виховання та

самовиховання [28]. Сформованість толерантної особистості майбутнього педагога, як вважає дослідниця О. Грива, існує лише за наявності певних критеріїв: соціальна активність; дивергентність поведінки (здатність нестандартно вирішувати буденні проблеми); розвинутих здібностей до

швидкої зміни стратегії або тактики в освітньому процесі з урахуванням обставин (мобільність поведінки); емпатія; емоційна лабільність і емоційна стійкість особистості [28, с. 19]. Сказане вище спонукає нас до визначення ряду умов, дотримання яких сприятиме формуванню толерантності майбутніх

педагогів вищої школи.

Визначаючи оптимальні педагогічні умови, що є суттєвим компонентом педагогічного процесу закладу вищої освіти, насамперед треба дати ніже визначення поняття «умова». Великий тлумачний словник української мови

визначає умову як вимогу, що висувається однією зі сторін; як усний чи письмовий договір про що-небудь; як правила, встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставину, яка уможлиблює здійснення, створення чогонебудь або сприяє чомусь [13].

Проблема умов набуває «педагогічного» забарвлення в дослідженнях В. Андрєєва, О. Біди, С. Диніної, М. Зверєвої, Н. Іпполітова, Б. Купріянова, А. Найна, О. Савченко, Н. Яковлевої та ін, знайшовши своє відображення в

численних трактуваннях терміна «педагогічні умови».

У цьому контексті ми опираємось на визначення педагогічних умов як необхідних обставин, які уможливають здійснення означеного вище процесу, «комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених факторів, які

забезпечують процес формування» [16, с. 58]. У сучасній педагогічній

літературі, на думку Л.Чередник, існує кілька підходів до визначення умов процесу формування готовності до виховання: докладний описовий – намагання деталізувати необхідні обставини, аби не втратити нічого

важливого; концептуальний – виокремлення низки (2–3) головних умов як

мінімально необхідних для здійснення процесу; організаційний – окреслення лише тих умов, які забезпечують реалізацію конкретної експериментальної моделі; поетапний – подання комплексу вимог у чітко визначеній

послідовності (етапів формування означених якостей)[81].

Наприклад, К.Резум, досліджуючи формування готовності майбутніх учителів гуманітарного профілю до запобігання і розв'язання конфліктів у освітній роботі з учнями, окреслює як основні такі умови цього процесу:

стимулювання розвитку моральних, емоційних та вольових якостей педагогів;

забезпечення відповідного толерантного фону освітнього середовища у групі здобувачів; використання в освітньому процесі активних методів, спрямованих на формування навичок запобігання і розв'язання конфліктів в

освітньому середовищі[69].

Р. Кострубань [46] вважає необхідним впровадження в освітній процес професійної підготовки педагогів педагогічних умов, які являють собою цілісний взаємопов'язаний комплекс спеціально впроваджених у освітній

процес конкретних психолого-педагогічних заходів: 1) використання потенціалу системного підходу для формування мотиваційно-ціннісного складника толерантності в майбутніх учителів; розробка та впровадження

професіограми майбутнього вчителя з урахуванням когнітивно-змістового

складника толерантності, до якої внесено особистісні характеристики; 3) формування толерантності засобами тренінгу.

Грунтовним і спрямованим на змістову частину освітнього процесу є

визначення педагогічних умов, запропонованих Ф. Асановою, яка

виокремлює застосування гуманістично спрямованих педагогічних технологій у межах мультикультурного підходу до вивчення філологічних дисциплін; інтеграцію філологічних і соціокультурологічних знань; використання

виховного потенціалу філологічних дисциплін у позааудиторній діяльності

студентів [5, с. 13].

I. Залесова розглядає організаційно-педагогічні умови реалізації підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності

в учнів як основні вимоги: гармонійне поєднання теоретичних, методичних і

практичних складників освітнього процесу; урахування особливостей особистісно зорієнтованого навчання; активізація пізнавальної діяльності студентів; використання інтерактивних технологій навчання. [35, с. 94–134].

Провівши аналіз дотичних до теми нашого дослідження напрацювань ми

пришли до висновку, що науковці пов'язують педагогічні умови здійснення процесу формування в основному із з чотирма групами факторів: освітнє виховне процесу підготовки фахівця; особистісні якості всіх об'єктів

освітнього процесу; зміст процесу підготовки та його організації.

На формувальному етапі експерименті, одним із завдань якого є визначення педагогічних умов організації освітнього процесу магістратури

реального освітнього закладу, які б сприяли формуванню толерантності, ми виокремлюємо наступні:

1. Залучення виховного потенціалу дисциплін педагогічного напрямку

підготовки («Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки та розвиток вищої освіти в зарубіжних країнах», «Лідерство в освіті», «Педагогічна майстерність та етика викладача вищої школи», «Методика роботи наставника групи»).

З'ясуємо, яким чином зміст та вивчення цих освітніх компонентів впливають на формування у майбутніх педагогів толерантності.

Зрозуміло, що освітній компонент «Педагогіка вищої школи» є фундаментальним у формуванні толерантності у майбутніх педагогів. Змістовий компонент цієї дисципліни містить систематизовані знання про

навчання і виховання як педагогічні процеси становлення особистості,

орієнтує студентів на специфіку педагогічної професії, сприяє усвідомленню ролі та завдання педагога, формуванню умінь орієнтуватися в закономірностях і принципах освітнього процесу, знань про різні форми, методи і засоби

навчання і виховання, сприяє розвитку практичних вмінь у організації освітнього процесу.

Тема змістовного модуля І «Загальні основи педагогіки» пов'язана з професійною компетентністю педагога, особливостями педагогічного

спілкуванням, особливостями організації педагогічного процесу – саме тут

необхідно сформулювати уявлення про загальнолюдські цінності, толерантність педагога як необхідну професійну якість, закласти основи толерантної поведінки в освітньому середовищі.

Освітній компонент «Історія педагогіки та розвиток вищої освіти в

зарубіжних країнах» сприяє аналізу розвитку феномену толерантності в історії педагогічної думки, формуванню почуття причетності до історії української та зарубіжної педагогіки, формуванню навичок орієнтування в сучасному

НУБІП України

полікультурному світі та взаємодії з представниками інших культур, націй тощо. Вивчення цього курсу сприятиме вихованню національної свідомості, патріотизму, формуванню загальнолюдських цінностей і моральних

переконань майбутніх педагогів, пов'язаних зі сприйняттям і визнанням відмінності, інакності, оригінальності.

НУБІП України

Логічним у процесі формування толерантності майбутнього педагога є опора на змістовий компонент освітньої програми підготовки магістрів за

програмою «Педагогіка вищої школи» ««Методика роботи наставника групи»,

НУБІП України

який формує учелення про різнобічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства та роль у цьому процесі особистості педагога, який відіграє у ньому ключову роль. Саме опанування знаннями з окресленої

дисципліни сприяє вихованню у майбутніх педагогів високих моральних

НУБІП України

якостей, поваги до загальнолюдських цінностей, до держави та її історії, до думки інших, до культивування толерантної точки зору та толерантної позиції у соціумі. Вивчення цієї дисципліни, на думку А. Ремньової[68], надає

можливість закласти психолого-педагогічні засади формування толерантності

НУБІП України

у майбутніх педагогів, розвинути в них такі складові якості толерантності, як відповідальність, самостійність, вміння йти на компроміс, справедливість, терпимість, стриманість, виваженість, емоційну стабільність, соціальну

активність, готовність формувати толерантність у інших учасників освітнього процесу.

НУБІП України

Доцільним продовженням у формуванні у майбутнього педагога толерантності як фахової компетентності є навчальна дисципліна «Основи

педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи», яка розкриває

НУБІП України

сутність компонентів професійної діяльності майбутнього педагога: професійної компетентності, педагогічних здібностей, гуманістичної спрямованості особистості; формує навички володіння педагогічною

технікою, вміння взаємодії з іншими людьми; сприяє розвитку певних якостей, пов'язаних з толерантністю – оптимізму, креативності, рефлексії, емпатії, комунікативності[68].

Наприклад, зважаючи на те, що готовність до толерантної взаємодії

залежить, поряд з іншим, від умінь використовувати вербальні (монологічне та діалогічне мовлення) та невербальні (жести та міміка, інтонація) засоби спілкування у педагогічній діяльності, здатності до емпатії, конфліктологічної

компетентності, оптимальною для реалізації теми нашого дослідження є тема

«Формування культури мовлення педагога», під час вивчення якої формуються способи інтерактивної толерантної взаємодії майбутніх педагогів. Тобто теоретичний аспект професійної підготовки майбутніх педагогів

передбачає оволодіння ними системою знань з теорії педагогічної

толорантності та умінь організації теоретичної діяльності у сфері застосування педагогічної толорантності. Метою реалізації теоретичного компонента є формування таких компетенцій, як 1) цілісне уявлення про сутність

педагогічної толорантності; 2) оволодіння гуманістичним світоглядом,

системою цінностей, знаннями про принципи, умови, закономірності, причини виникнення та методи вирішення проблемних педагогічних ситуацій і конфліктів; 3) особистісне усвідомлення значущості професії та

відповідальності педагога; 4) культура мислення учителя, педагогічний такт,

комунікативна та конфліктологічна компетентності, емпатія[27]. Таким чином, дисципліни педагогічного напрямку підготовки «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки та розвиток вищої освіти в зарубіжних

країнах», «Лідерство в освіті», «Педагогічна майстерність та етика викладача

вищої школи», «Методика роботи наставника групи» мають достатній виховний потенціал для реалізації завдання формування у майбутніх педагогів толорантності у процесі їх професійної підготовки. Аналіз цільових

НУБІП України
 компонентів цих дисциплін виявив, що чільні теми відводять місце для опанування сучасних вимог до особистості педагога, основних напрямків його професійної діяльності; визначення ролі культури педагога вищої школи у

становленні демократичної держави, основних компонентів педагогічної

НУБІП України
 культури та шляхів формування загальної і педагогічної культури майбутнього педагога тощо, формування професійної компетентності та її складників. У процесі оволодіння знаннями з названих освітніх компонентів здобувачі освіти

також оволодівають знаннями про сутність толерантності, усвідомлюють

НУБІП України
 необхідність виховання толерантності у інших учасників освітнього процесу, знайомляться з основами толерантної педагогічної взаємодії, правилами існування освітнього середовища на засадах толерантності.

2. Наявність толерантного освітнього середовища безпосередньо у

НУБІП України
 вищому навчальному закладі. По-перше, формуючи толерантність у студентів, викладач сам має бути толерантною особистістю та постійно самовдосконалюватись. Проявляючи нетерпимість, викладач лише буде

провокувати загострення конфліктної ситуації. По-друге, не лише викладач, а

НУБІП України
 й весь викладацький колектив має бути включений в цей процес, адже без цього будь-які ефективні та прогресивні методи викладача не будуть повністю ефективними – студенти мають знаходитись у толерантному середовищі не

тільки на заняттях, а й протягом усього часу, який вони проводять у

НУБІП України
 навчальному закладі.
 Існування толерантного безпечного освітнього середовища можливе, на думку Н. Тробюк, лише у разі:

– засвоєння всіма учасниками освітнього процесу цінностей, норм,

НУБІП України
 правил поведінки толерантної особистості;
 – формування досвіду толерантної поведінки у всіх учасників освітнього процесу, вправління у прояві толерантності;

НУБІП України

- створення емоційного комфорту;
- можливості розвитку здібностей і нахилів, самореалізації в освіті та позанавчальній діяльності;

НУБІП України

- можливості вільно висловлювати свою думку, діалогу з усіх питань навчання, виховання і повсякденної життєдіяльності, фасилітації, педагогічної підтримки;
- можливості відчувати та виявляти повагу і справедливість, гідність і

свободу;

НУБІП України

- позитивному ставленні один до одного в колективі;
- можливості вчасно звернутися по допомогу;
- емпатійного ставлення у колективі;

– віри в сили та можливості учасників освітнього процесу, опору на

НУБІП України

- наявності можливостей для самореалізації;
- наявності варіативних форм і методів навчання і виховання, які враховують проблеми та потреби курсантів;

НУБІП України

- залучення магістрантів освітньої програми «Педагогіка вищої школи» до участі у прийнятті рішень стосовно себе і життєдіяльності групи, факультету, університету;

– формування толерантності у всіх учасників освітнього процесу: від

НУБІП України

- формування свідомості до стимулювання і до самовиховання, супроводу і підтримки на всіх цих етапах.

У контексті нашого дослідження толерантність майбутнього педагога

обумовлюється його спроможністю до успішної взаємодії в освітньому

НУБІП України

- середовищі. Готовність до співпраці, на думку Ю. Гордієнко, найбільш повно проявляється у процесі спілкування педагога з іншими учасниками освітнього процесу та передбачає оволодіння уміннями та навичками толерантної

взаємодії, до яких потрібно віднести комунікативні, дидактичні, перцептивні, конфліктологічні, рефлексивні, організаційні [27].

Отже, для формування толерантності у майбутніх педагогів ми вважаємо необхідним наявність освітнього середовища без авторитаризму та формалізму, а дієвими факторами досягнення нашої мети виступає сукупність спеціальних організаційних, виховних і навчальних заходів на рівні групи, курсу, навчального закладу, що мають відображатися у нормативно-правових актах про організацію освітнього середовища та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу.

3. Залучення інтерактивних методів та квазіпрофесійних ситуацій при формуванні толерантності у студентів. Інтерактивне навчання формує

здатність мислити неординарно, посвоєму бачити проблемну ситуацію, виходити з неї; обґрунтовувати свої позиції, свої життєві цінності; розвиває такі риси, як уміння вислуховувати іншу точку зору, уміння співпрацювати, вступати в партнерське спілкування, виявляючи при цьому толерантність і доброзичливість по відношенню до своїх опонентів [47, с.147]. Стаючи

суб'єктами навчальної діяльності, максимально долучаючись до проблем, що обговорюються на заняттях, співпрацюючи зі своїми напарниками, студенти не лише отримують знання, уміння та навички з фахових предметів, але й

навчаються працювати самостійно та в команді, накопичувати досвід, приймати та взаємодіяти з абсолютно різними людьми.

Таким чином, на думку І. Гордієнко [27], інтеракція, основою якої є педагогічна толерантність педагога, – це спосіб пізнання, який здійснюється у

процесі спільної діяльності суб'єктів навчання, які взаємодіють, обмінюються

інформацією, висловлюють власні думки, виражають свої почуття та відстоюють власну позицію асертивним способом, не ображаючи інших та не завдаючи шкоди їм, разом вирішують проблемні ситуації, намагаються діяти

згоди, моделюють способи діяльності, оцінюють поведінку, а не особистісні особливості, один одного, працюють у толерантному середовищі ділової співпраці. Підґрунтям інтерактивного навчання є діалогічна взаємодія,

співробітництво у невеликих групах, активна позиція суб'єктів освітнього процесу, апелювання до їхнього власного досвіду, реалізація теорії у практичних способах співпраці.

Зважаючи на те, що мета застосування інтерактивних методів – удосконалення та зміна способів поведінки і діяльності учасників

педагогічного процесу, ми вводили в освітній процес такі інтерактивні форми і методи, як комунікативний тренінг, діалог, квазіпрофесійні ситуації, групова дискусія, що сприяло розвитку педагогічної толерантності

майбутніх педагогів, так як використані форми організації навчальних занять та позааудиторних заходів завдяки активному залученню студентів та викладачів до роботи підвищують засвоєння, розуміння та творче застосування знань, умінь і навичок у вирішенні практичних завдань.

Серед інтерактивних методів, які сприяють поєднанню фронтальної, групової, парної та індивідуальної форми роботи, ми виокремили, в паршу чергу, тренінг як інтерактивний метод підготовки педагогів, окресливши такі його переваги, як «діалогічність, розвиток навичок спілкування у процесі

інтеракції, формування потрібних для професійної діяльності знань, умінь та навичок, удосконалення умінь підбору навчального матеріалу для опрацювання різноманітних комунікативних ситуацій, корекція психічного стану учасників, можливість активізувати їхню життєву позицію, підвищувати мотивацію та рефлексію»[27, с.164].

Метод навчальної дискусії (круглий стіл, дебати, форум тощо), на нашу думку, стимулює інтерес до аналізу та обговорення нагальних проблем, актуальних тем, є способом організації обміну думками та розвитку уяви

студентів, формуючи у них уміння не тільки вдало і переконливо аргументувати власну думку та відстоювати власну позицію, але і бути активним, позитивно налаштованим слухачем, готовим до консенсусу.

Мозковий штурм як методі інтерактивної взаємодії використовується для

розвитку креативного дивергентного мислення та продукування різноманітних ідей.

Проблемне навчання – метод пошуку шляхів вирішення конфліктних

ситуацій.

У процесі формуючого експерименту досить часто на заняттях використовувався метод евристичної бесіди, що дало можливість на основі

набутих знань та спостережень розширювати розуміння поняття толерантності

педагога у проблемних ситуаціях, формулювати висновки щодо правил

поведінки в освітньому середовищі навчального закладу, які створюватимуть сприятливу для педагогічної взаємодії атмосферу у колективі у процесі реальної професійної діяльності.

Квазіпрофесійними ситуаціями, які ми використували під час

проведення навчальних занять на формувальному етапі експерименту, ми сприяли формуванню усвідомлення ситуації з двох точок зору, з двох позицій, що сприяло формуванню толерантності у прийнятті точки зору іншого

учасника ситуації. Наведемо приклади побутових та квазіпрофесійних

ситуацій, що пропонувались для обговорення на заняттях з Основ педагогічної майстерності та етики викладача вищої школи.

Ситуації «Стили поведінки в конфлікті»[27]

Побутова ситуація 1. Ви впевнені, що можете самі вирішувати, коли вам

повертатися додому. Але ж батьки вимагають, щоб ви були вдома не пізніше десятої години. Як розв'язати цю проблему?

Побутова ситуація 2. Василь К. постійно звертається до Вас по допомогу під час контрольної роботи. Він просить: «Допоможи мені! Дай списати!» Ви йому допомагаєте, і так трапляється, що за списане завдання він отримує

значно вищий бал, аніж Ви. Василя цей факт не засмучує. Він укотре

звертається до Вас із цим же проханням. Між вами виникає конфлікт. Який вихід з конфлікту Ви запропонуєте? Далі відбувалося обговорення цієї ситуації за такими запитаннями: 1. У яких випадках у розв'язанні конфліктної ситуації

можна піти на компроміс? 2. Чи завжди компроміс є засобом розв'язання

конфліктів? 3. Чи існує така ситуація, у якій Ви, незважаючи на обставини, ніколи не підете на компроміс?

Проблемна квазіпрофесійна ситуація: «Уявіть, що Ви – вчитель і готуєтесь до виступу на тему «Педагогіка толерантності».

Завдання: Підготуйте слайд-презентацію у вигляді кластера, центральним поняттям якого є «толерантна педагогіка», а похідні від нього – її основні ознаки»[81].

Емоційна квазіпрофесійна ситуація: «Ви – педагог, який раптом натрапив на факт взаємних словесних образ здобувачів освіти. При цьому одні спостерігачі вважають, що вони нічого поганого не поговорили, а інші зазначають, що образливим було те, як було сказано.

Завдання: Запропонуйте здобувачам завдання, після якого їм стане зрозумілим значення інтонацій.

Всіма здобувачами освіти як варіант виконання була обрана пропозиція сказати одну й ту саму фразу з 4-5 інтонаціями. Переважно це були вимоги:

«Відійди, помовчи, не заважай» тощо[81].

Ситуації на упередження інтолерантності.

Ситуація 1. Ашот – вірменин. Він живе в нашому місті та розмовляє українською мовою, але з акцентом. Хлопці глузують з нього. Одного разу вони оточили його і стали передражнювати.

Ситуація 2. Брат Миколи хворий. Він прикутий до інвалідного візка.

Якось Микола запросив однокласників до себе додому. Вони побачили брата й почали швидко збиратися додому. Наступного дня вся група обговорювала брата Миколи.

Ситуація 3. Аліна збирається привести додому свого найкращого друга.

Вона повідомила про це батькам, але зауважила, що він – афроамериканець. – Яка реакція батьків?

Після ознайомлення із цими ситуаціями зі студентами обговорили такі

запитання: 1. Що спільного в усіх цих ситуаціях? Чому в цих ситуаціях люди

поводяться саме так? 2. Чи відчують вони себе жертвами забобонів? 3. Чи

заслужують вони на таке ставлення до себе? 4. Згадайте, чи траплялися

ситуації, коли Ви ставали жертвами забобонів? Як Ви себе поводити? Чи хтось

допоміг Вам? 5. Які шляхи запобігання подібним ситуаціям?

Вважаємо необхідним впровадження інтерактивних форм і методів навчання не тільки у навчальний, але і у виховний процес (фрагменти окремих позааудиторних заходів, проведених у ході формульованого етапу експерименту, наведено у додатках: додатки Ж,З).

Отже, на формульованому етапі експерименту ми визначили педагогічні умови формування толерантності майбутніх педагогів – здобувачів освіти друго (магістерського) рівня за спеціальністю «Педагогіка вищої школи»,

серед яких були наступні: залучення виховного потенціалу дисциплін

педагогічного напрямку підготовки; наявність толерантного освітнього

середовища; залучення інтерактивних методів та квазіпрофесійних ситуацій

при формуванні толерантності у студентів. Ми провели апробацію окреслених

педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів у реальному освітньому процесі.

2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Для перевірки ефективності реалізації педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів під час емпіричного дослідження на кінцевому (контрольному) етапі експерименту було проведено підсумковий зріз рівнів її сформованості.

Студенти контрольної та експериментальної групи виконали такі ж діагностичні завдання, як і під час констатувального етапу експерименту.

Якісний та кількісний аналіз рівнів сформованості толерантності майбутніх педагогів відбувався згідно з розробленою на початковому етапі експерименту покомпонентною системою критеріїв та показників досліджуваного нами явища. Таким чином, основне завдання контрольного етапу експерименту – з'ясувати, наскільки ефективним виявилось використання в реальному

освітньому процесі педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів – здобувачів освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти.

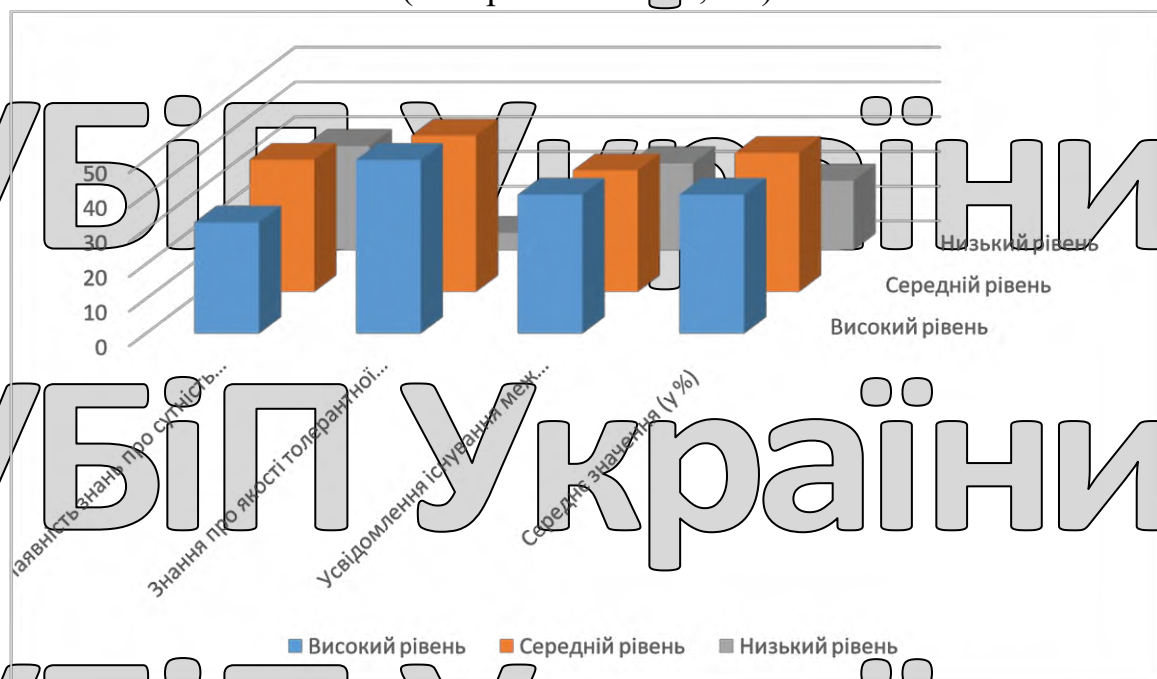
Діагностування рівня сформованості когнітивного компонента толерантності за трьома визначеними діагностичними методиками дало наступні результати по експериментальній і контрольній групах: Узагальнені дані за когнітивним критерієм сформованості толерантності у магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи» у експериментальній та контрольній

групах подано у діаграмах 2.3.1. та 2.3.2.

НУБІП України

Рівень сформованості толерантності за когнітивним критерієм
(контрольний етап, ЕГ)

Діаграма 2.3.1

НУБІП України

Рівень сформованості толерантності за когнітивним критерієм
(контрольний етап, КГ)

Діаграма 2.3.2

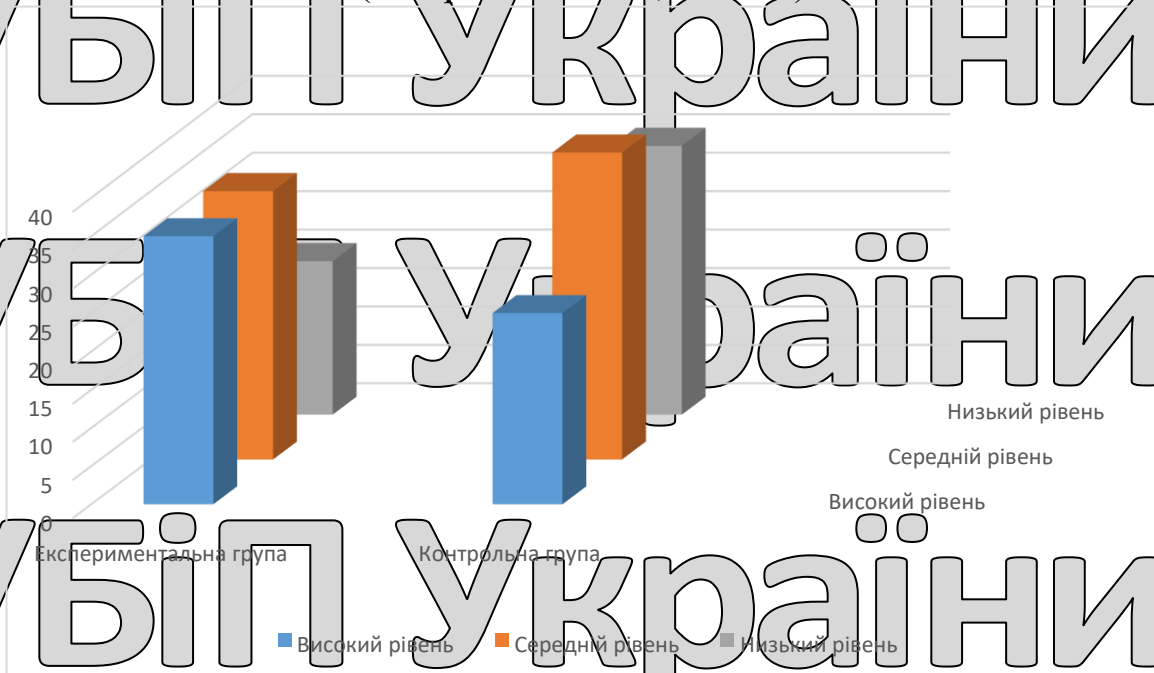
Як бачимо, зміни у рівня сформованості когнітивного компонента толерантності відбулися в обох групах – і в експериментальній, і в контрольній з тією різницею, що у експериментальній групі, де проводилась спеціальна робота, ці показники значно вищі.

Виведення загального рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента толерантності магістрантів ОПП «Педагогіка вищої школи» узагальнено: результати за мотиваційним та ціннісним показниками дали загальну картину сформованості досліджуваного компонента толерантності за двома критеріями (мотиваційним і ціннісним), які надано у діаграмі 2.3.3.

Діаграма 2.3.3.

Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного показника толерантності у майбутніх педагогів вищої школи

(контрольний етап, ЕГ і КГ)

Дані діаграми засвідчують більш яскраві цифри збільшення рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента у експериментальній у порівнянні з контрольною групою, де збільшення показників рівня

сформованості досліджуваного компонента толерантності виявились незначними.

Провівши діагностичне обстеження за визначеними діагностичними

методиками поведінкового компоненту толерантності, ми виявили наступні

узагальнені результати, які наведено у діаграмах 2.3.4. (ЕГ) та 2.3.5. (КГ).

Результати діагностування толерантності магістрів ЕГ за

поведінковим критерієм(контрольний етап)

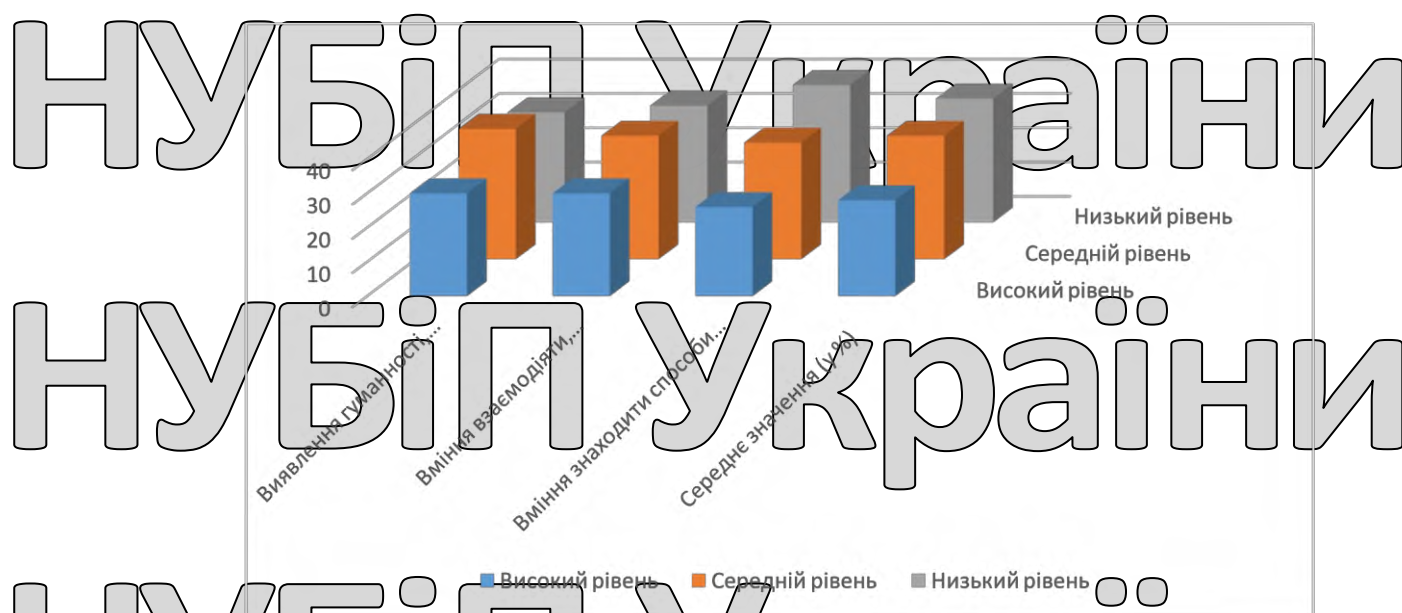
Діаграма 2.3.5.

Результати діагностування толерантності магістрів КГ за

поведінковим критерієм(контрольний етап)

узагальнені результати, які наведено у діаграмах 2.3.4. (ЕГ) та 2.3.5. (КГ).

Результати діагностування толерантності магістрів КГ за

Узагальнена інформація стосовно сформованості толерантності за поведінковим критерієм, наведена у діаграмах 2.3.4. та 2.3.5. засвідчила наступне: зростання високого рівня сформованості поведінкового компонента толерантності характерне для ЕГ і для студентів КГ, але у експериментальній групі зростання показника є значним, а у контрольній групі – незначним. Таку ж саму картину ми маємо і по середньому рівню сформованості поведінкового компонента толерантності. Що ж стосується низького рівня сформованості поведінкового критерію толерантності, то його рівень знизився значно у експериментальній групі, і незначним чином – у контрольній групі.

Таким чином, провівши контрольне діагностичне обстеження здобувачів освіти – майбутніх педагогів вищої школи на предмет сформованості у них компонентів (когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового) толерантності, ми виявили узагальнені результати, відображені у діаграмі 2.3.6.

Діаграма 2.3.6.

Узагальнені результати діагностування рівня сформованості компонентів толерантності у майбутніх педагогів вищої школи (контрольний етап експерименту)

Таким чином, за результатами констатувального етапу експерименту

можемо навести остаточні дані діагностичного обстеження студентів – майбутніх педагогів на предмет сформованості у них компонентів толерантності.

У експериментальній групі високий рівень сформованості толерантності на констатуючому етапі виявило 24 % студентів, на контрольному – 36%; середній рівень на констатуючому етапі виявило – 34 % студентів, на контрольному етапі – 40%; низький рівень – 42 % студентів, на контрольному етапі – 24%.

Досягнути такого результату вдалося завдяки оновленню змісту визначених освітніх компонентів, поступовому ознайомленню студентів з основами педагогічної толерантності та її функціями, що сприяло встановленню толерантних стосунків у студентському та педагогічному колективах і сприяло формуванню толерантного освітнього середовища; а також використанню інтерактивних методів і квазіпрофесійних ситуацій в

освітньому процесі: методів мозкового штурму, пояснення, проблемного навчання, дискусії.

У контрольній групі високий рівень сформованості толерантності на констатууючому етап виявило 26 % студентів, на контрольному етапі – 30%;

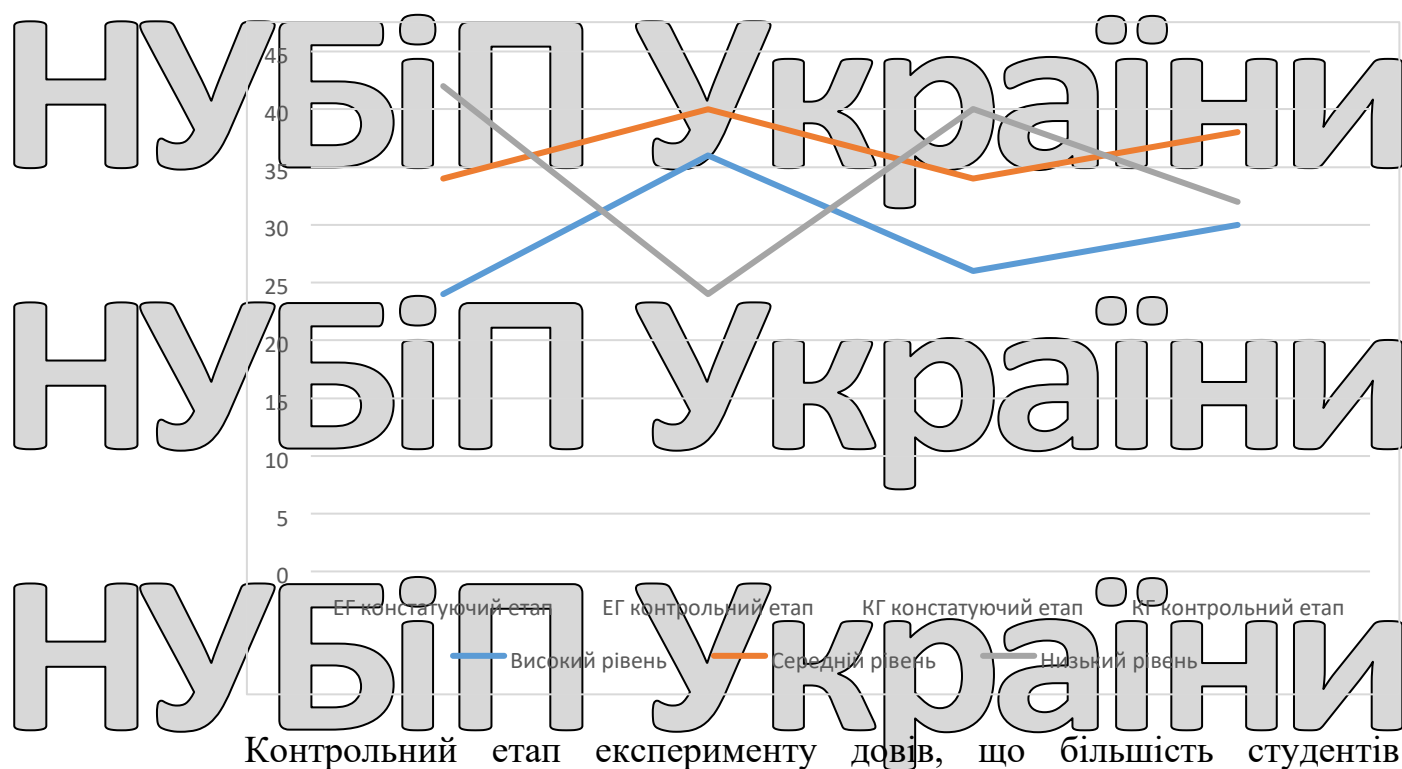
середній рівень на констатууючому етапі виявило – 34 % студентів, на контрольному етапі – 38%; низький рівень на констатууючому етапі виявило – 40% студентів, на контрольному етапі – 32%.

Отже, якісний та кількісний аналіз результатів контрольного діагностування свідчить про те, що визначені нами та апробовані у процесі формульовального етапу експерименту педагогічні умови формування толерантності майбутніх педагогів були достатньо ефективними.

Для ілюстративного відображення динаміки зростання рівня сформованості педагогічної толерантності ми створили діаграму 2.3.7.

Діаграма 2.3.7.

Порівняльний графік динаміки зростання рівня сформованості толерантності у ЕГ та КГ на етапі контрольного експерименту

ВИСНОВКИ до розділу II

У другому (експериментальному) розділі нашого магістрського дослідження нами було виконано наступні завдання:

1. Проаналізувано стан сформованості толерантності у магістрантів програми Педагогіка вищої школи.

2. Визначено педагогічні умови формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи та апробувати їх під час формуючого етапу експерименту.

3. Проведено аналіз результатів експериментального дослідження.

Констатуючий етап експерименту дозволив виявити, що переважна кількість майбутніх педагогів має низький рівень сформованості

толерантності: фрагментарні або поверхневі знання про сутність

толерантності, відсутність усвідомлення меж толерантності; нерозвинена

емпатія і прийняття «іншого»; неприйняття іншої думки, іншої точки зору;

відсутність уміння конструктивно взаємодіяти, співпрацювати; егоїстичність,

нетерпимість, роздратованість, агресивність, конфліктність. Значна кількість

студентів виявили середній рівень сформованості толерантності. Здобувачів

освіти, для яких характерними є ґрунтовні знання про суть толерантності,

усвідомлення меж толерантності, високий рівень розвитку емпатії, мотивація

на виявлення якостей толерантної особистості, гуманність, терпимість,

доброзичливість, емоційна стійкість, уміння взаємодіяти і співпрацювати у

вирішенні загальних проблем та розв'язанні конфліктів, виявилось незначна

кількість.

На формувальному етапі експерименту ми визначили педагогічні умови

формування толерантності майбутніх педагогів – здобувачів освіти друго

(магістерського) рівня за спеціальністю «Педагогіка вищої школи», серед яких

були наступні: залучення виховного потенціалу дисциплін педагогічного

напряму підготовки; наявність толерантного освітнього середовища;

використання інтерактивних методів та квазіпрофесійних ситуацій при

формуванні толерантності у студентів. Ми провели апробацію окреслених

педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів у реальному

освітньому процесі.

Контрольний етап експерименту довів, що більшість студентів

експериментальної групи піднялася на вищий рівень у розвитку рівнів

педагогічної толерантності, що свідчить про достовірність висунутої нами на

НУБІП України
початку роботи гіпотези та ефективність визначених педагогічних умов
формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи в умовах
реального освітнього процесу формування професійної компетентності

здобувачів освіти другого (магістерського) рівня.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Висновки

У магістерській роботі проаналізовано проблему формування толерантності майбутніх педагогів в умовах реального освітнього процесу

теоретичному та методичному аспектах. Отримані в результаті дослідження результати свідчать про досягнення поставленої мети, виконання завдань та дають підстави для узагальнення висновків.

У роботі висвітлено генезис поняття та ідей толерантності, з'ясувано на

основі аналізу психолого-педагогічної літератури поняття дослідження; визначено структуру толерантності, критерії та показники її вияву; проаналізовано стан сформованості толерантності у магістрантів програми

«Педагогіка вищої школи»; визначено педагогічні умови формування

толерантності у майбутніх педагогів вищої школи та апробовано їх під час формуючого етапу експерименту; проведено аналіз результатів експериментального дослідження.

уточнено сутність поняття «толерантність» у вимірі трьох аспектів:

історико-філософського, культуролого-лінгвістичного та психологопедагогічного, у результаті чого зроблено висновок про наявність різних точок зору у трактуванні окресленого поняття. Уточнено сутність

поняття «толерантність» як інтегрального особистісного морального

утворення, яке характеризується здатністю людини сприймати без агресії існування інших ідей, поглядів, переконань, звичок; виявляється в терпимому ставленні до іншої людини, емпатійності, довірі, співпраці, здатності до

діалогу з іншими; спрямованості на конструктивне розв'язання конфліктних

ситуацій.

Розглянуто толерантність магістрантів – майбутніх педагогів вищої школи як важливу професійну якість майбутнього педагога, що виявляється в

активній моральній позиції та готовності до конструктивної взаємодії з іншими учасниками педагогічного процесу; характеризується виявленням гуманності, терпимості, доброзичливості, спрямованістю на вирішення конфліктних ситуацій в професійній сфері на ненасильницькій основі.

Встановлено компоненти (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий) критерії та показники вияву толерантності у майбутніх педагогів, а також визначено рівні сформованості толерантності магістрантів спеціальності Педагогіка вищої школи (високий, середній, низький).

Проведено емпіричне дослідження окресленої проблеми формування толерантності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки: проведено констатуючий діагностичний зріз та підібраним діагностичним інструментарієм; визначено педагогічні умови формування толерантності

здобувачів освіти – майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки в умовах реального освітнього процесу, а саме: залучення виховного потенціалу дисциплін педагогічного напрямку підготовки; наявність толерантного освітнього середовища; використання інтерактивних методів та

квазіпрофесійних ситуацій при формуванні толерантності у студентів. Ми провели апробацію окреслених педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів у реальному освітньому процесі.

Контрольний етап емпіричного дослідження підтвердив правильність висунутої на початку роботи гіпотези та ефективність виокремлених педагогічних умов формування толерантності майбутніх педагогів.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев М.В. Категория «толерантность» і система сучасної освіти.

Розвиток особистісного потенціалу та професійних навичок

майбутнього фахівця: зб. наук. Праць. Харків: Стиль Іздат, 2006. 264 с.

2. Андрияшина И. В. Семинар-тренинг «Толерантность учителя».

Классный руководитель, 2006. № 4. С. 20–36.

3. Андрущенко В.П. Світанок Європи : Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття. К. : Знання України, 2015.

1099 с.

4. Андрущенко В. Філософічність освіти: теорія, методологія, практика. Вища освіта України. 2008. №4. С. 10–18.

5. Асанова Ф. Б. Підготовка майбутніх учителів філологічних дисциплін до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища :

автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2014. 24 с.

6. Анасова Л. Ю. Толерантность в деятельности современного педагога. Педагогическое образование и наука. 2014. № 11. С. 23-28.

7. Бардьер Г. Л. Социальная психология толерантности. СПб. : Изд-во

С.Петербург. ун-та, 2005. 120 с.

8. Бирко Н. М. Підготовка майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук:

13.00.04. Житомир, 2014. 20 с.

9. Біда О. А. Толерантність – комплексна особистісна та професійна якість майбутнього вчителя початкових класів. Вісник Черкаського

університету. Серія: Педагогічні науки. Черкаси, 2016. Вип. 9. С. 145–148.

10. Білий Л. Г. Особливості розвитку вищої професійної освіти в Україні та сучасні тенденції управління освітою. Педагогічні науки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012.

Вип. 1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_5

11. Бойчук І. Науково-теоретичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців у коледжі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 12. С. 18-21.

12. Варенко Т. К. Виховання педагогічної толерантності майбутніх учителів на основі аксіологічного підходу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х.: [б. в.], 2011. 22 с. 13.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

14. Веретенко Т., Долгополова Я. Толерантність у професійній підготовці майбутніх учителів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 4. С. 65–72.

15. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник для студентів магістратури за модульно-рейтинговою системою навчання. Київ: Центр навчальної літератури. 2006. 164 с.

16. Вовк Л. М. Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності початкової школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2017. 219 с.

17. Довідник міжетнічної толерантності. Упор. Н. Ротар. Чернівці: Букрек.

2011. 230 с.
 18. Гаврилук В. О. Формування педагогічної толерантності студентів майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних

закладів. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. 2013. Вип. 7 (50). С. 30–33.

19. Гайдук Г. А. Мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності педагогічної діяльності: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Луцьк, 2019. 213 с.

20. Пнаговська К. С. Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2021. 245 с.

21. Головань М. С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. *Психологія: реальність і перспективи*: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 1. Рівне: РДУ, 2011. С. 53 – 56.

22. Гомонюк О. Значення ціннісно-сміслової компетентності у формуванні цінностей професійної діяльності майбутнього педагога. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: Педагогіка*. 2018. Вип. 3.

23. Гончар Л. В. Теоретико-методичні основи формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2018. 510 с.

24. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

25. Гончарук Т. О. Інноваційні педагогічні технології формування здатності до міжособистісної толерантності педагога вищої школи. *Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип. 2. Київ: «ЕКМО». 2010. 264 с.

26.Гордієнко Ю. А. Педагогічна толерантність: зміст та структура поняття. Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп. (12–13 трав. 2015 р.) : у 3 т. Т.

1. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. С. 272–274.

27.Гордієнко Ю.Формування педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземних мов початкової школи: дис. ... канд. пед. н. за спец. 13.00.04. Луцьк, 2017. 341 с.

28.Грива О. А. Толерантність молоді в полікультурному середовищі: монографія. К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2007. 275 с.

29.Григор О. Теоретико-методологічні основи дослідження консенсусу. Гілея : Науковий вісник 2014. Вип.89. С. 397–401.

30.Губа Н, Гладких Ж. Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності. Психологічні перспективи, 2018. Вип. 32. С. 97–108.

31.Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект. Запоріжжя:

Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління», 2006. 331 с.

32.Декларація принципів толерантності: затверджена резолюцією 5.61

Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. *Освіта України*, 2003. №83.

33.Діагностика доброзичливості (за шкалою Кемпбелла). веб-сайт URL: http://stud.com.ua/17580/psihologiya/diagnostika_dobrozichlivosti_shkaloy_u_kempbella (дата звернення: 20.09.2021).

34.Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

35.Залсеова І. В. Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 Вінниця, 2015. 265 с.

36.Зарівна О. Світоглядно-культурологічний і моральний зміст поняття «толерантність»: проблема визначення. Вісник НТУУ «КПІ». Сер. «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2007. Вип. 3. С. 131–137.

37.Захарчук Н. В. Філософсько-соціологічний аспект категорії «толерантність» та її роль у міжкультурній комунікації. Вісник НТУУ «КПІ». Сер. «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2012. № 3. С. 23–28.

38.Зінченко А. В. Формування комунікативної толерантності студентів педагогічних спеціальностей університету в процесі гуманітарної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Черкас. нац. ун-т ім.

Богдана Хмельницького. Черкаси : [б. в.], 2012. 312 с.

39.Іванюк І. Розуміння толерантності: філософсько-релігійний аналіз. Історія релігій в Україні : наук. щорічник. Л. : Ін-т релігієзнавства – філія Львів. музею історії релігії ; вид-во «Логос», 2011. Кн. II. С. 229–237.

40.Ірхіна Ю. В. Формування професійної толерантності майбутніх викладачів вищої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О. : [б. в.], 2011. 20 с.

41.Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1997. 227 с.

42.Кожедуб О.В. Методична розробка для проведення занять зі студентами спеціальності «Соціологія». К., 2012. 6 с.

43.Колмогорцева Н. Н. Технология формирования педагогической толерантности дополнительного образования. Вестник Шадрин. гос. пед. унта. 2013. № 1 (17). С. 173–176. URL : <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013/2013-1-36.pdf>.

44. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. К., 2007. 494 с.

45. Косарева Г. М. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2016. 20 с.

46. Кострубань Р. В. Формування толерантності у майбутніх учителів у процесі гуманітарної підготовки у педагогічних коледжах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 333 с.

47. Котелянець Ю. С. Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування. К. : [б. в.], 2015. 247 с.

48. Крамарева О. Сучасна культура толерантної особистості. *Директор школи*. 2015. №17. С. 26-30

49. Крамаренко А. М. Гуманістично зорієнтована підготовка майбутніх учителів початкової школи : монографія. Донецьк : ГОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 190 с.

50. Кривошапка І. В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Полтава, 2015. 280 с.

51. Лавриненко С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до національного виховання учнів засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2005. 22 с.

52. Липатова Н. О. Средства формирования педагогической толерантности будущих учителей. *Вестник СамГУ*. 2006. № 1073 (50). С. 50–54.

53. Лопухова Ю. В. Толерантність як феномен и моральний принцип. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2011. т. 13. № 2 (3). С. 540–544.

54. Лопушнян Г. А. Модель толерантности педагога в свете концепции индивидуальности. *Педагогика*. 2017. №1. С. 128-134.

55. Люлька Г. Критерії толерантності сучасного вчителя початкових класів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Випуск 24. С.122-126.

56. Методика діагностики спрямованості особистості (Б. Басса). веб-сайт URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/metodykadiahnostyky-spryamovanosti> (дата звернення: 05.04.2021).

57. Нечерда В. Б. Педагогічні умови виховання толерантності у старших підлітків у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 332 с.

58. Нікітіна Н.П. Толерантність як педагогічна проблема. *Загальна педагогіка та історія педагогіки*. Спецвипуск. 2019. С.19-23.

59. Нікольсон П. Толерантність як моральний ідеал. *Вісник УрМІОН*. 2002. № 1. С. 5-9.

60. Омельченко С. Соціокультурні засади менеджменту в освіті. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С.82-84.

61. Оржеховська В. М. Формування готовності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів до виховання толерантності учнів старшої школи (просоціальний аспект). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 177–182.

62. Оцінка рівнів емпатичних здібностей (В. В. Бойко). URL: https://stud.com.ua/17583/psihologiya/otsinka_rivnya_empaticnih_zdibnos-tey_boyk_o (дата звернення: 13.04.2021).

63. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Андреев М. В. Формування толерантності вчителя у навчально-виховному процесі освітнього закладу : монографія. Х. : Компанія СМІТ, 2011. 248 с.

64. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 144 с.

65. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.

66. Психологічний зміст поняття «фрустраційна толерантність». Уклад. Н. Божок. Режим доступу:

<http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1865/1/PSYCHOLOGICAL%20CONTENT%20OF%20THE.pdf>

67. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів: близько 3 000 термінів / В. Шапар, В. Олефир, А. Куфлієвський, Б. Фурманець. Х.: Прапор, 2009. 672 с.

68. Ремнова А. Підготовка майбутніх учителів до виховання толерантності в учнів засобами педагогічних дисциплін. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17876/Remnova.pdf?sequence=1>.

69. Розум К. В. Формування готовності майбутніх учителів гуманітарного профілю до запобігання і розв'язання конфліктів у навчально-виховній роботі з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2015. 21 с.

70. Савченко О. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі.

Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку.

2010.

Вип.3.

Режим

доступу:

<http://www.intellect->

invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/

71. Серова І. Ціннісні орієнтації особистості. Соціальний педагог. 2007.

№ 1. С. 35–36.

72. Скрябина А. Педагогические условия формирования коммуникативной толерантности у старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01.

Кострома, 2000. 209 с.

73. Слостенин, В. А. Профессиональное саморазвитие учителя. *Педагогика*.

2015. № 2. С. 3–12.

74. Соловйова Ю. О. Формування аксіологічної культури майбутнього вчителя: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2005. 212 с.

75. Таргоній І. В. Формування толерантності студентів педагогічних

коледжів у позааудиторній діяльності: дис. ... доктора філософії: 011.

Рівне, 2020. 247 с.

76. Тодорцева Ю. В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації.

Одеса: СВД Черкасов М. П., 2004. 90 с.

77. Федосеева І. В. Формування толерантності як профілактика екстремізму та ксенофобії у студентському середовищі. *Психологічні перспективи*.

2012. Вип. 20. С. 260–270.

78. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М.

Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Издво Института психотерапии, 2002. 490 с.

79. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до

професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі: дис.

... канд. пед. наук: 13.00.04. Х., 2004. С. 97–98.

80. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: Монографія. К., 2003. 351 с.

81.Чередник Л.М.— Формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Бердянськ, 2020. 254 с.

82.Черенщикова Д.В. Викладач як суб'єкт конструювання освітнього середовища ВНЗ. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. Праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України. К.* 2009. Т.ХІ, ч.5. С.405-414. Режим доступу:

https://www.hugedomains.com/domain_profile.cfm?d=vuzlib&e=com

83.Шапар В. В. Психологічний глумачний словник. Х. : Прапор, 2004. 640 с.

84.Шаюк О.Я. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Тернопіль, 2011. 216 с.

85.Швачко О. В. Толерантність як психолого-соціальний феномен. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг.* 2001. № 2. С. 154–170.

86.Щербак І. В. Підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання молодших школярів: сучасні підходи до проблеми. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Вип. 1, 30. Педагогічні науки.* С. 98–105.

87.Яшин Н. Гуманізація освіти як передумова формування толерантності студентів вищих навчальних закладів України. *Освітній простір України.* 2016. Вип. 7. С. 119–125.

88.Kelly G. A. *The Psychology of Personal Constructs.* New York : Norton, 1955. 258 p.

89.Leschenko M. *Zasady budowy tresci ksztalcenia pedagogicznego w uniwersytetach tradycyjnych. Kształcenie zawodowe: pedagogika i*

psychologia. Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie,
Częstochowa.

НУБІП України

90. Waterlot, G. La tolérance et ses limites: un problème pour l'éducateur.

SPIRALE. Revue de recherches en éducation. 1998. № 21, pp.183–190.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток А

Трактування поняття «толерантність педагога» у психологопедагогічних напрацюваннях

Автор	Трактування поняття «толерантність педагога»
Варенко Т.[12]	«професійно значуща інтегративна якість учителя, що забезпечує його здатність установлювати діалогічні відносини з усіма учасниками педагогічного процесу (учнями, їхніми батьками, учителями, адміністрацією школи) на основі прояву поваги до їхніх думок, цінностей та інших особистісних відмінностей»
Гаврилюк В.[18]	здатність педагога зрозуміти, прийняти та визнати вихованця таким, яким він є, навіть якщо у нього інші погляди на життєві цінності та інша стратегія поведінки
Ірхіна Ю.[40]	«певна професійна позиція педагога, що виявляє його ставлення до інших учасників педагогічного процесу, способи відтворення цього ставлення у цілях і методах взаємодії і визначається як важлива професійна якість викладача вищої школи, що нівелює претензії на одноосібне володіння істиною, визнання за студентами права на власну думку, вільне самовизначення і власну відповідальність»
Колмогорцева Н. [43]	вивчає педагогічну толерантність як соціальну категорію та визначає її як «володіння уміннями та навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу; установку на толерантність як активну позицію у формуванні толерантності своєї особистості, особистості учнів та їх батьків; як якість особистості, як норму своєї поведінки, яка є однією зі складових педагогічної етики»

НУБІП України

Косарєва
Г.[45]

повага до особистості дитини, терпляче ставлення до найрізноманітніших проявів цієї особистості, до її поглядів і навіть помилок та недоліків, що, відповідно, передбачає таке ставлення до дитини, у якому немає осуду, зневаги, неприйняття, однак є співпереживання, співчуття, розуміння цінності людської особистості та бажання допомогти; сформованість ціннісно-смыслової мотивації, засвоєний комплекс знань, умінь і навичок комунікації та самопізнання, рефлексії, децентрації, емпатії, прийняття іншого та самосприйняття

Котелянець
Ю.[47]

«володіння вміннями та навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу; установку на толерантність – як активну позицію з формування толерантності особистості педагога, учнів і їхніх батьків»

Ліпатова
Н.О.[52]

«інтегративне утворення особистості, яке обумовлює здатність до успішної взаємодії у сфері професійної діяльності, успішного вирішення конфліктів та їх попередження, якому сприяють знання толерантних стратегій взаємодії та спілкування, критичне осмислення та вироблення суджень, що базуються на прийнятті ідей толерантності та ненасилля як загальнолюдської і професійної цінності»

Лопухова
Ю.[53]

сутність толерантності як морального принципу полягає в тому, «що це – не що інше, як повага, визнання, прийняття людиною іншого як свого-іншого, як частини своєї суверенності, в якій свій-інший представлений як такий, що його поважає, приймає і визнає, як такий, що є представником його здатності до поваги, визнання і прийняття інших, що стають своїми-іншими. Людина, яка визнає іншого як свого-іншого, є відповідальною за себе, свою людяність, гідність, за іншого тою мірою, якою вона визнає його як свого-іншого».

Яшин Н.[86]

«Дослідження особливостей гуманізації освіти дозволяє стверджувати, що толерантність – це складова гуманізації. Людяність як практичний засіб реалізації гуманізму та основа формування гуманістичного світогляду сприяє становленню людини на шлях толерантності та є запорукою толерантного ставлення та поведінки»

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток Б

Тест «Оцінка рівня емпатичних здібностей В.Бойко[62]

Алгоритм обстеження: Вам пропонуються запитання, на які потрібно дати відповіді «так» чи «ні».

Опитувальник

НУБІП України

1. У мене є звичка уважно вивчати обличчя і поведінку людей, щоб зрозуміти їх характер, нахили, здібності.

НУБІП України

2. Якщо оточення виявляє ознаки нервовості, я зазвичай залишаюся спокійним.

3. Я більше довіряю переконанням, розуму, аніж інтуїції.

4. Я вважаю для себе нормальним цікавитися проблемами інших людей.

НУБІП України

5. Я можу легко увійти в довіру, якщо на те буде потреба.

6. Зазвичай я з першої зустрічі відчуваю в новій людині «близьку душу».

7. Здебільшого я першим починаю розмову.

8. Я втрачаю душевну рівновагу, якщо оточення чимось засмучене.

9. Моя інтуїція – більш надійний засіб розуміння людей, ніж знання чи досвід.

10. Виявляти інтерес до внутрішнього світу іншої особистості – нетактовно.

11. Часто своїми словами я ображаю близьких мені людей, не помічаючи того.

12. Я легко можу уявити себе якоюсь твариною, відчути її звички та стан.

13. Я зрідка розмірковую про причини поведінки людей, що мають до мене безпосередній стосунок.

14. Я зрідка переймаюся проблемами людей.

15. Зазвичай за кілька днів я відчуваю, що щось має трапитись із близькою мені людиною, і передчуття здійснюються.

16. У спілкуванні з людьми зазвичай намагаюсь уникнути розмови про особисте.

17. Іноді близькі люди дорікають мене за черствість і неувагу до них.

18. Мені легко вдається копіювати інтонацію, міміку людей, наслідуючи їх.

19. Мій допитливий погляд часто збентежує нових партнерів.

20. Чужий сміх зазвичай дратує мене.

21. Часто, діючи навмання, я, проте, знаходжу підхід до людини.

22. Плакати від щастя – нерозумно.

23. Я здатний(на) повністю довіритися друзям.

24. Мені зрідка зустрічались люди, яких я розумів би без зайвих слів.

25. Я (випадково чи від допитливості) часто підслуховую розмови сторонніх людей.

26. Я можу залишатися спокійним навіть тоді, коли всі навколо хвилюються.

27. Мені простіше підсвідомо відчути людину, ніж зрозуміти її, «розклавши на плюси і мінуси».

28. У спокійно ставлюся до дрібних неприємностей, які виникають у моїх однокласників.

29. Мені було б важко довірливо спілкуватись із обачливою, замкненою людиною.

30. У мене творча натура – поетична, художня, артистична.

31. Я без особливої цікавості вислуховую сповіді нових знайомих.

32. Я розчулююсь, якщо бачу людину в сльозах.

33. Моє мислення більше відрізняється конкретністю, статичністю, послідовністю, ніж інтуїцією.

34. Коли друзі починають говорити про свої неприємності, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.

35. Якщо я бачу, що в когось із близьких на душі зле, то зазвичай утримуюся від розпитувань.

36. Мені важко зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.

Інтерпретація даних.

Підрахуйте число правильних відповідей, що відповідають «ключу», а після визначте сумарну оцінку:

+1, - 2, - 3, +4, +5, +6, 207 +7, +8, +9, - 10, - 11, +12, - 13, - 14, +15, - 16

, - 17, +18, +19, +20, +21, - 22, +23, - 24, +25, - 26, +27, - 28, - 29, +30, - 31,

+32, - 33, - 34, - 35, - 36.

Сумарний показник може змінюватися від 0 до 36 балів.

Рівень прояву: 30 балів і вище – дуже високий рівень емпатії; 29–22 балів

– високий; 21–15 балів – середній рівень; менше 14 балів – низький.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток В

Діагностичні тести «Визначення спрямованості особистості»

(за Б. Бассом)[56]

- 1. Найбільше задоволення я отримую:
 - а) від схвалення моєї роботи; б) від свідомості того, що робота зроблена добре; в) від свідомості того, що мене оточують друзі. п
- 2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:

а) тренером, який розробляє тактику гри; б) відомим гравцем; в) обраним капітаном команди.

• 3. По - моему, кращим педагогом є той, хто,

а) проявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід; б) викликає інтерес до предмету, так що учні із задоволенням поглиблюють свої знання в цьому предметі; в) створює в колективі таку атмосферу, при якій ніхто не боїться висловити свою думку. Д 4. Мені подобається, коли люди:

а) радіють виконану роботу; б) із задоволенням працюють в колективі; в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

• 5. Я хотів би, щоб мої друзі:

а) були чуйні і допомагали людям, коли для цього є можливість; б) були вірні й віддані мені; в) були розумними і цікавими людьми.

• 6. Кращими друзями я вважаю тих:

а) з ким складаються хороші взаємини; б) на кого завжди можна покластися; в) хто може багато чого досягти в житті.

• 7. Найбільше я не люблю:

а) коли у мене що - щось не виходить; б) коли псуються стосунки з товаришами; в) коли мене критикують.

• 8. По - моему, найгірше, коли педагог:

а) не приховує, що деякі учні йому не симпатичні, насміхається і жартує над ними; б) викликає дух суперництва в колективі; в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.

• 9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

а) проводити час з друзями; б) відчуття виконаних справ; в) коли мене за що - небудь хвалили.

• 10. Я б хотів бути схожим на тих, хто:

а) домогся успіху в житті; б) по - справжньому захоплений своєю справою; в) відрізняється дружелюбністю і доброзичливістю.

• 11. У першу чергу школа повинна:

• а) навчити вирішувати завдання, які ставить життя; б) розвивати насамперед індивідуальні здібності учня; в) виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.

- 12. Якби у мене було більше вільного часу, то найохочіше я використав би його:
 - а) для спілкування з друзями; б) для відпочинку і розваг; в) для своїх улюблених справ і самоосвіти.

• 13. Найбільших успіхів я добиваюся, коли:

- а) працюю з людьми, які мені симпатичні; б) у мене цікава робота; в) мої зусилля добре винагороджуються.

• 14. Я люблю, коли:

- а) інші люди мене цінують; б) відчуваю задоволення від добре виконаної роботи; в) приємно проводжу час з друзями.

- 15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:

◦ а) розповіли про будь-якому цікавій справі, пов'язаному з навчанням, роботою, спортом і т.п., в якому мені довелося брати участь; б) написали про мою діяльність; в) обов'язково розповіли про колектив, в якому я працюю.

- 16. Найкраще я вчуся, якщо викладач:

◦ а) має до мене індивідуальний підхід; б) зуміє викликати у мене інтерес до предмета; в) влаштовує колективні обговорення досліджуваних проблем.

- 17. Для мене немає нічого гіршого, ніж

- а) образа особистої гідності; б) невдача при виконанні важливої справи; в) втрата друзів.

• 18. Найбільше я ціную:

- а) успіх; б) можливості доброї спільної роботи; в) здоровий практичний розум і кмітливість.

• 19. Я не люблю людей, які:

- а) вважають себе гірше інших; б) часто сваряться і конфліктують; в) заперечують проти всього нового.

- 20. Приємно, коли:

а) працюєш над важливим для всіх справою; б) маєш багато друзів;
в) викликаєш захоплення і всім подобаєшся.

- 21. По - моєму, в першу чергу керівник повинен бути:
 - а) доступним; б) авторитетним; в) вимогливим.

У вільний час я залюбки прочитав би книги:

- 22.
 - а) про те, як заводити друзів і підтримувати добрі стосунки з людьми; б) про життя знаменитих і цікавих людей; в) про останні досягнення науки і техніки.

Якби у мене були здібності до музики, я вважав за краще б бути:

- 23.
 - а) диригентом; б) композитором; в) солістом.
- 24. Мені б хотілося:
 - а) придумати цікавий конкурс; б) перемогти в конкурсі; в) організувати конкурс і керувати ним.

Для мене найважливіше знати:

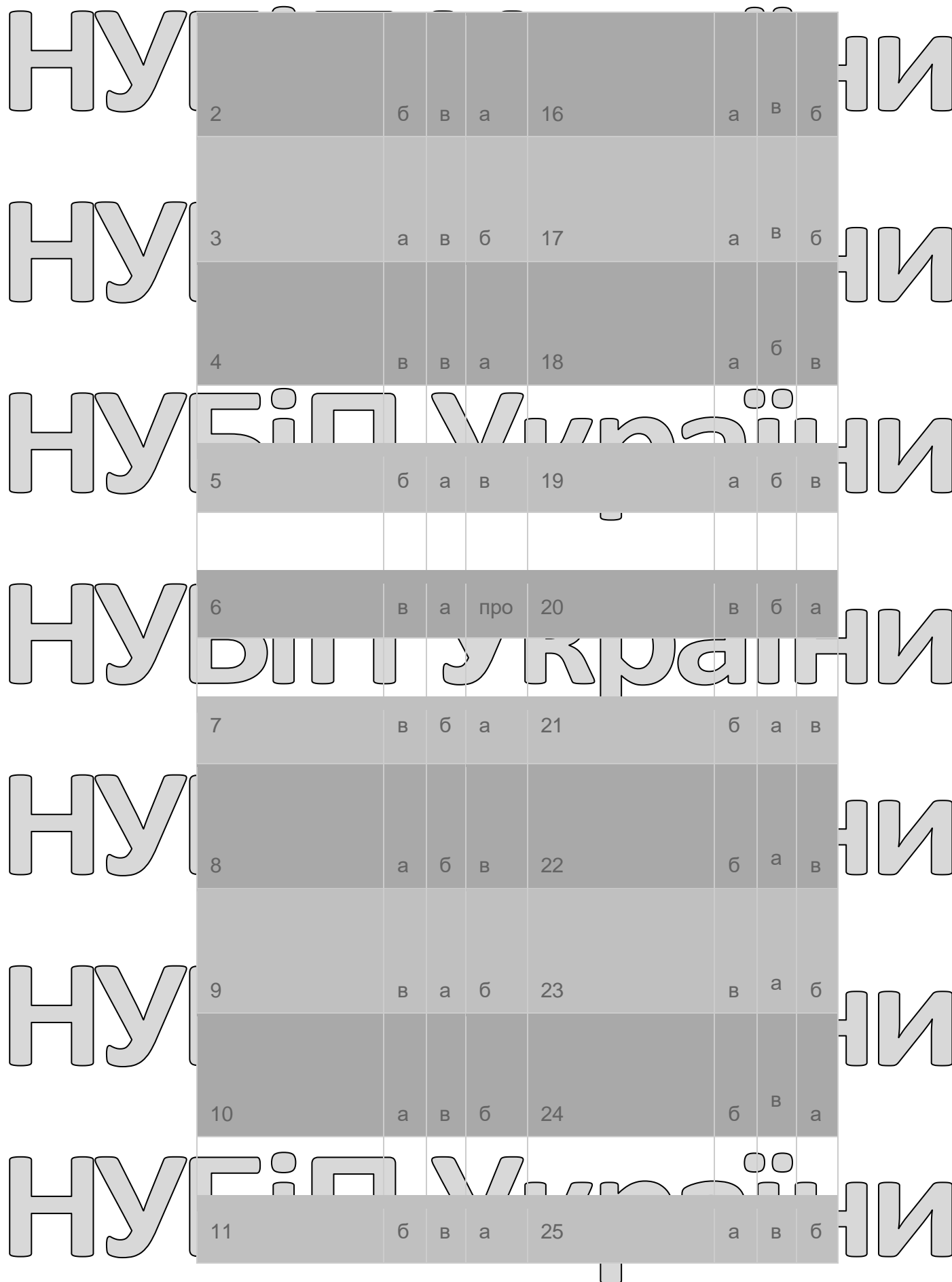
- 25.
 - а) що я хочу зробити; б) як досягти мети; в) як організувати людей для досягнення мети.

Людина повинна прагнути до того, щоб:

- 26.
 - а) інші були задоволені ним; б) головним чином виконати своє завдання; в) його не потрібно було дорікати за виконану роботу.
- 27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:
 - а) в спілкуванні з друзями; б) переглядаючи розважальні фільми; в) займаючись своєю улюбленою справою.

номер судження Я К Д номер судження Я К Д

1 а в б 15 б в а

НУБІП України

Ключ

12	б	а	в	26	в	а	б
13	в	а	б	27	б	а	в
14	а	в	б				

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток Г. Діагностичне обстеження доброзичливості (за шкалою

Кемпбелла) [33]

Алгоритм обстеження: Якщо Ви вважаєте, що якесь судження з пари є правильним і відповідає Вашому уявленню про себе та інших людей, то в бланку відповідей відзначте «А» чи «Б».

1. А). Людина частіше за все може бути впевненою в інших людях.
Б). Довіряти іншій людині небезпечно, оскільки вона може використати це у своїх цілях.
2. А). Люди радше будуть допомагати один одному, ніж ображати один одного.
Б). Навряд чи в наш час знайдеться така людина, якій можна було б повністю довіритися.
3. А). Ситуація, коли людина працює для інших, є небезпечною для неї. Б). Друзі і співробітники виступають найкращим гарантом безпеки.
4. А). Віра в інших є основою виживання в наш час.
Б). Довіряти іншим рівнозначно пошуку неприємностей.
5. А). Якщо знайомий просить позику, краще знайти спосіб відмовити йому.
Б). Здатність допомогти іншому є однією з найкращих сторін нашого життя.
6. А). «Умова дорожча від золота» – усе ще найкраще правило в наш час. Б). У наш час необхідно прагнути не зважаючи на принципи.
7. А). Неможливо «перестрибнути через себе». Б). Там, де є воля, там є і результат.
8. А). У ділових стосунках нема місця дружбі.
Б). Основна функція ділових стосунків полягає в можливості допомогти іншому.

Аналіз та інтерпретація результатів

Якщо відповідь збігається з ключем, указаним у таблиці, записуємо – 1 бал, при розбіжності – 0 балів.

		<i>Ключ</i>							
Відповіді		1А	2А	3Б	4А	5Б	6А	7Б	8Б
Бали									
Усього									

Бали плюуються.

- 3 бали і менше – низький показник доброзичливого ставлення до інших;
4–6 балів – середній показник доброзичливого ставлення до інших; 7–8 балів – високий показник доброзичливого ставлення до інших.

НУБІП України

Додаток Д

Діагностика вольового потенціалу особистості

НУБІП України

(авт. – М.Фетискін, В.Козлов, Г.Мануйлов) (78)

Алгоритм дій: Прочитайте наведені запитання. Намагайтеся відповідати на них з максимальною об'єктивністю. У разі згоди зі змістом ставте: «так»; при сумніві, невпевненості – «не знаю»; при незгоді – «ні».

НУБІП України

Опитувальник

1. Чи зможете Ви завершити розпочату роботу, яка Вам нецікава, незалежно від того, чи дозволяють час і обставини відірватися і потім знову повернутися до неї?
2. Чи подолаєте Ви без особливих зусиль внутрішній опір, коли потрібно зробити щось неприємне?
3. Потрапляючи в конфліктну ситуацію (в навчанні або в побуті), чи в змозі Ви опанувати собою настільки, щоб поглянути на ситуацію з боку з максимальною об'єктивністю?
4. Якщо Вам потрібно дотримуватися дієти, чи зможете Ви подолати всі кулінарні спокуси?
5. Чи знайдете Ви в собі сили встати вранці раніше звичайного, як було заплановано ввечері?
6. Чи залишитеся Ви на місці події, щоб дати свідчення?
7. Чи швидко Ви відповідаєте на листи?
8. Якщо у Вас викликає страх майбутній політ на літаку або відвідування стоматолога, чи зумієте Ви без особливих зусиль подолати це почуття і в останній момент не змінити свого наміру?
9. Чи будете Ви приймати дуже неприємні ліки, які вам наполегливо рекомендують лікарі?
10. Чи дотримасте Ви дану зопалу обіцянку, навіть якщо її виконання завдасть Вам чимало клопоту, іншими словами, чи є Ви людиною слова?

11. Ви без сумнівів відправляєтеся в подорож до незнайомого міста?

12. Чи суворо Ви дотримуєтеся розпорядку дня: часу пробудження, прийому їжі, занять, прибирання та інших справ?

13. Чи засуджуєте Ви бібліотечних боржників?

14. Чи зможе Вас відволікти дуже цікава телепередача від виконання термінової роботи?

15. Чи зможете Ви перервати сварку і замовкнути, якими б образливими не здавалися Вам слова протилежної сторони?

Інтерпретація результатів:

Відповідь «так» – 2 бали;
«не знаю» – 1 бал;
«ні» – 0 балів.

Плюсуємо загальну кількість балів.

1–12 балів – низька сила волі;
13–21 бал – середня сила волі;
22–30 балів – висока сила волі.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток Е

НУБІП України

Адаптована методика діагностування рівнів сформованості

комунікативних та організаційних здібностей

(авт. – М.Фетискін, В.Козлов, Г.Мануйлов) [78]

НУБІП України

Алгоритм дій: На кожне запитання потрібно відповісти «так» або «ні».

Опитувальник

НУБІП України

1. Чи є у Вас прагнення до вивчення людей і встановлення знайомств з різними людьми?

2. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?

3. Чи довго турбує Вас почуття образи, заподіяної Вам ким-небудь з Ваших товаришів?

НУБІП України

4. Чи завжди Вам важко зорієнтуватися в критичній ситуації?

5. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?

6. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття саме Вашої думки?

НУБІП України

7. Вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?

8. Якщо виникли деякі перешкоди ву здійсненні Ваших намірів, чи легко Вам відмовитися від них?

НУБІП України

9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які старші від Вас за віком?

10. Чи любите Ви організовувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?

11. Чи важко Вам включатися в нові для Вас компанії (колективи)?

12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні справи, які потрібно було виконати сьогодні?

13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти і спілкуватися з незнайомими людьми?

14. Чи прагнете Ви домогтися, щоб Ваші товариші діяли відповідно до Вашої думки?

15. Чи важко Вам освоюватись у новому колективі?

16. У Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?

17. Чи прагнете Ви за нагоди познайомитися і поговорити з новою людиною?

18. Чи часто під час поладження важливих справ Ви берете ініціативу на себе?

19. Чи дратують Вас люди, які оточують, і чи хочеться Вам побути на самоті?

20. Ви погано орієнтуєтесь в незнайомій для Вас обстановці?

21. Чи подобається Вам постійно перебувати серед людей?

22. Чи дратуєтесь Ви, якщо Вам не вдається закінчити розпочату справу?

23. Чи відчуваєте Ви труднощі, якщо доводиться проявляти ініціативу для знайомства з новою людиною?

24. Ви втомлюєтесь від частого спілкування з одногрупниками?

25. Чи любите Ви брати участь у колективних справах?

26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу при розв'язанні питань, які торкаються інтересів Ваших товаришів?

27. Ви почуваетесь невпевнено серед незнайомих людей?

28. Ви зрідка прагнете доводити свою правоту?

29. Чи вважаєте Ви, що для Вас немає особливих труднощів поживити розмову в групі малознайомих людей?

30. Чи берете Ви участь у громадській роботі коледжу?
 31. Чи прагнете Ви обмежувати коло своїх знайомих?
 32. Ви не прагнете обстоювати свою думку або рішення, якщо воно не відразу

було прийнято товаришами?

33. Чи можете Ви поводитися невимушено в незнайомому колективі? 34. Чи охоче Ви беретеся до організації різних заходів для своїх товаришів?
 35. Чи є вірним, що Ви не відчуваєте впевненість і спокій, коли доводиться

говорити що-небудь великій групі людей?

36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
 37. У Вас багато друзів?
 38. Чи часто Ви опиняєтеся в центрі уваги своїх товаришів?

39. Чи часто Ви ніяковієте при спілкуванні з малознайомими людьми?

40. Ви не дуже впевнено почуваетесь в оточенні великої групи своїх товаришів?
 Ключ для обробки даних:

Комунікативні здатності. Відповіді: (+)

так: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37
 (-) ні: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39
 Організаційні здатності. Відповіді: (+)

так: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38

(-) ні: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40
 За кожну відповідь «так» або «ні» для висловлювань, що збігаються із зазначеними в ключі, надається один бал. Потім бали плюкуються.

Низький рівень – 1–16 балів.

Середній рівень – 17–32 балів.
 Високий рівень – 33–40 балів

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток Є

Адаптована експрес-діагностика поведінкового

стилю у конфліктній ситуації

НУБІП України

Алгоритм дій: Просимо Вас відповісти на питання опитувальника, оцінивши, наскільки властиво Вам те або інше поведіння в конфліктній ситуації: часто – 3 бали, іноді – 2, зрідка – 1 бал.

НУБІП України

Питання:

1. Погрожую або б'юся.
2. Намагаюсь прийняти точку зору супротивника і поважаю її, як свою.

3. Шукаю компроміс.

НУБІП України

4. Допускаю, що не правий (а), навіть якщо не можу повірити в це остаточно.

5. Уникаю супротивника.

6. Бажаю будь-що добитися своєї мети.

НУБІП України

7. Намагаюсь з'ясувати, з чим саме я можу погодитись, а з чим – категорично ні.

8. Погоджуюсь на компроміс.

9. Здаюсь.

НУБІП України

10. Змінюю тему.

11. Повторюю одне й те саме, поки не досягну свого.

12. Намагаюсь знайти джерело конфлікту, зрозуміти, з чого все почалося.

13. Трохи поступаюсь і підштовхую тим самим до поступок іншу сторону.

НУБІП України

14. Пропоную мир.

15. Намагаюсь перевести все на жарт. *Аналіз та інтерпретація результатів*

Ключ

А (1, 6, 11) – жорсткий стиль розв'язання конфліктних ситуацій.

Б (4, 5, 9, 10, 14, 15) – м'який стиль розв'язання конфліктних ситуацій.

В (2, 3, 7, 8, 12, 13) – компромісний стиль конфліктних ситуацій.

НУБІП України

Додаток Ж

НУБІП України

Гра «Шість капелюхів»^[2]

Мета: формувати усвідомлення думки про те, що будь-яку ситуацію можна проаналізувати без осуду, знаходячи в ній сильні сторони і негативні сторони, виявляючи розуміння позиції сторін.

Алгоритм гри

Жив-був колись майстер-капелюшник. Коли він помер, його шестеро дітей отримали в спадок майстерню, у якій знайшли інструменти та шість різнокольорових капелюхів.

НУБІП України

Спочатку спадкоємці думали, що ці капелюхи зшиті на замовлення. Збігав час, але за капелюхами ніхто не приходив. Витак діти вирішили розподілити між собою ці капелюхи.

НУБІП України

Той, хто одягнув білий капелюх, навчився розбиратися в цифрах і фактах, проте всі емоції він втратив назавжди.

Той, хто одягнув чорний капелюх, у всьому бачив лише недоліки

Власник червоного капелюха став жити під владою емоцій, але не зміг керувати ними.

Власниця жовтого капелюха бачила у світі, що її оточує, тільки позитивне.

Власник синього капелюха став дослідником та навчився отримувати від різних ситуацій життєві уроки.

Власник зеленого капелюха відкрив у собі величезні творчі можливості й занурився у світ мистецтва.

Далі ми беремо в руки коробку з капелюхами, розпочавши з білого, і просимо студентів назвати плюси і мінуси ситуації володіння кожним із капелюхів.

Чорний капелюх. Що найнеприємніше в цій ситуації? Які негативні наслідки можуть бути?

Червоний капелюх. Що відчувала вчителька? Що відчували діти? Що відчували батьки?

Жовтий капелюх. Немає абсолютно поганих ситуацій. Що корисного в цій ситуації? Які її позитивні сторони?

Синій капелюх. Який життєвий урок ви отримали в цій ситуації?

Зелений капелюх. Які творчі можливості розвинулися завдяки цій ситуації?»

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток 3

НУБІП України

Година наставника академічної групи «Формуємо толерантність»[26]

(заняття з елементами тренінгу)

Мета: розширити знання студентів про поняття «толерантність»;

розвивати емпатію; сприяти вихованню в студентів поваги до інших людей. I.

Організаційний момент.

НУБІП України

II. Повідомлення теми, мети заняття.

III. Основний етап.

1. Мозковий штурм «Що таке толерантність?»

НУБІП України

Студентів було розподілено на підгрупи. Кожній підгрупі необхідно було дати своє визначення поняття «толерантність». При цьому зазначається, що це визначення має бути коротким, конкретним, змістовним.

НУБІП УКРАЇНИ

Кожне визначення записували на дошці та обговорювали його.
Наводимо окремі визначення поняття «толерантність», запропоновані студентами:

«Толерантність – це терпимість до інших думок, вірувань та поведінки».

НУБІП УКРАЇНИ

«Толерантність – це відмова від принципів національної винятковості і переваги, готовність миритися з чужою думкою».

«Толерантність – це повага людської гідності».

«Толерантність – це право бути іншим».

НУБІП УКРАЇНИ

Таким чином, дійшли висновку, що поняття «толерантність» має багато вимірів.

Наприклад: повага до права бути іншим; відмова від принципів

національної винятковості і переваги; готовність миритися із чужою думкою;

НУБІП УКРАЇНИ

повага до людської гідності; терпимість до інших думок, вірувань та поведінки.

– Чим відрізняються ці визначення?

– Чи можна дати одне загальне поняття «толерантність»?

НУБІП УКРАЇНИ

Таким чином, кожне визначення поняття «толерантність» має багато сторін і кожне з визначень виявляє одну з них.

– Що спільного у цих визначень? (Усі вони виражають право інших бути такими, якими вони є).

НУБІП УКРАЇНИ

Увагу студентів звернули на те, що всі запропоновані ними визначення толерантності виражають право інших людей бути такими, якими вони є.

Далі студентам дали завдання схарактеризувати симптоми нетерпимості,

як-от: глузування, упередження, пошук «цапа-відбувайла», дискримінація,

НУБІП УКРАЇНИ

бойкот, переслідування, залякування, придушення.

Потім обговорювали з ними такі запитання:

НУБІП України

1. До яких наслідків можуть призвести такі дії в студентському середовищі щодо окремих студентів?

2. Які дії можуть змінити ситуацію та сприяти встановленню більш терпимого контакту між одногрупниками?

НУБІП України

3. Які ознаки толерантності є наявними у вашій студентській групі? Після обговорення запропонованих запитань увагу учасників експерименту звернули на те, що толерантною може вважатися людина, яка

ставиться до іншої людини без внутрішнього протесту.

НУБІП України

Далі характеризували деякі симптоми нетерпимості:

1. Глузування.

2. Упередження.

3. Пошук «цапа-відбувайла».

НУБІП України

4. Дискримінація.

5. Бойкот.

6. Переслідування.

7. Залякування.

НУБІП України

8. Придушення.

Обговорення запитань:

1. До яких наслідків можуть призвести такі дії в студентському середовищі щодо окремих студентів?

НУБІП України

2. Які дії можуть змінити ситуацію та сприяти встановленню більш терпимого клімату між одногрупниками?

3. Які ознаки толерантності Ви спостерігаєте у вашій студентській групі? Отже, толерантною може вважатися людина, яка ставиться до іншої

НУБІП України

людини без внутрішнього протесту, тобто приймає її такою, якою вона є. Толерантне ставлення ґрунтується на здатності до співпереживання і в прагненні до взаєморозуміння. Вона може бути основою для толерантної

поведінки. Не буває абсолютно толерантної особистості та абсолютно інтолерантних людей. Важливим є те, чи є в вас прагнення до толерантної взаємодії.

IV. Рефлексивний етап.

V. Підсумок заняття.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток II

Апробація результатів дослідження

НУБІП України

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
 «РІВНЕНСЬКА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ»
 РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

СЕРТИФІКАТ УЧАСНИКА

№ 4/327/ 0081 -2021

Підтверджує, що Крамар Аліна Миколаївна
 брав(ла) участь у

Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю
**«Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності:
 проблеми та перспективи»**

12 жовтня 2021 року, м. Рівне

Форма участі: публікація тез

Захід внесено до Реєстру з'їздів, конгресів, симпозіумів та науково-практичних конференцій, які проводитимуться в 2021 році узгодженому в НАМН України та затвердженому МОЗ України, до розділу «Науково-практичні конференції» №327 та до Переліку наукових конференцій з проблем вищої освіти і науки в системі Міністерства освіти і науки України на 2021 рік, до розділу «Всеукраїнські конференції» №854

РЕКТОР
 КЗВО «Рівненська медична академія»
Ростислав САБАДИШИЙ

**Толерантність як компонент професійної компетентності
 майбутнього педагога вищої школи**

Чередник Лідія Миколаївна

канд. пед. наук, старший викладач кафедри педагогіки
 Національний університет біоресурсів і природокористування України

Крамар Аліна Миколаївна

здобувач освіти магістерського рівня за спеціальністю 011 Освітні,

педагогічні науки

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Актуальність. Реформування системи вищої педагогічної освіти

передбачає не лише засвоєння і застосування сучасних технологій навчання,

але й встановлення міжособистісних стосунків, заснованих на повазі до

особистої гідності, терпимості до різних думок і точок зору, сприйняття

кожного учасника освітнього процесу як повноцінної самодостатньої

особистості. Це диктує нагальну потребу у формуванні нової генерації

педагогів, позбавлених авторитарності і диктаторства, націлених на

здійснення освітньої діяльності на принципах толерантності, що передбачає,

готовність до діалогу, співробітництва, емоційної та фізичної мобільності.

Мета. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень

сформуванню визначення поняття «толерантність педагога» закладу вищої

освіти.

Основні результати. Аналіз теоретичних напрацювань свідчить про

існування різних підходів до тлумачень поняття і явища толерантності та

розкриття його соціальної і педагогічної сутності.

Наприклад, у філософських працях толерантність розглядається як

форма активного ставлення до світу та готовність адекватно сприймати

особистість або річ (В. Біблер, У. Джеймс, О. Довгополова, В. Золотухін, В.

Лекторський, Н. Федоров, К. Ясперс); дослідники з етики розглядають

толерантність як моральну стриманість (А. Зимбулі), готовність до примирення

(І. Горський, Ю. Ющенко); медики та біологи – як здатність до адаптації,

адаптивність (Р. Біллінгем, Л. Брентл, П. Медавар) та витривалість організму (О. Головаха, С. Степанов, Л. Шайгерова); соціологи – як соціальну якість, необхідну для існування суспільства (Г. Зімел, С. Оксамитна), делікатність,

милостивість, співчуття (О. Єременко, С. Майнов, М. Мацковський, П.

Сорокін). У політичному контексті дослідники акцентують увагу переважно на розумінні толерантності як поваги до свободи іншого, його політичних та релігійних поглядів - тобто не просто як терпіння, а як активної моральної

позиції і готовності до позитивної взаємодії з людьми іншого культурного,

національного, релігійного і соціального середовища (С. Вдович, І. Іванюк, Г. Солдатова та інші).

Як впливає із зазначеного вище, толерантність – досить абстрактне

поняття, важко доступне для вимірювань та спостережень, а проблема

толерантності є предметом вивчення філософії, соціології, психології, етнографії, історії, релігієзнавства, культурології та інших наук [4].

З метою з'ясування генезису цього явища і поняття ми розглянемо

детальніше різні його аспекти.

Історико-філософський аспект. Ідеї толерантності мають давню історію і сягають часів, коли люди з різним віросповіданням змушені були жити разом у складі великих імперій (наприклад, імперія Александра Македонського). Ми

виявили, що поняття «толерантність» зазнавало змін у процесі історичного

розвитку суспільства та становлення філософської думки.

Осмислення проблеми толерантності знаходимо у працях стародавніх філософів: Аристотеля, Конфуція, Володимира Мономаха, Платона, Сократа,

Григорія Сковороди.

Новий Завіт відкидає всі форми насильства не тільки над людиною, а й над живою істотою взагалі. У Євангелії прямо підкреслюється необхідність смирення, прощення, терпимості: «люби ближнього свого», «не протився

злому». Згадки про «золоте правило» містяться в Махабхараті, у висловах Будди: буддизм як одна із світових релігій беззастережно засуджує насильство, зло, людиноненависництво. У Корані «Золоте правило» не зафіксовано.

Одна із теорій пов'язує виникнення толерантності із Римською імперією, де був прийнятий Медіолянський вердикт, який проголошував рівність усіх релігій і став першим в історії людства заклик до толерантності [3].

На межі XIX-XX століть термін «толерантність» з'явився у філософських розвідках та словниках. Так, «Філософський енциклопедичний словник» трактує толерантність як термін, що означає доброзичливе та стримане ставлення до «індивідуальних та групових відмінностей» [5, с. 642].

Культуролого-лінгвістичний аспект. У процесі культурологічного, лінгвістичного та філологічного дослідження поняття «толерантність» стає зрозумілим неоднозначність його трактування у різних культурах, у різних народів, у різних мовах. Наприкінці XX століття слово толерантність остаточно увійшло до більшості мов, отримавши широке розповсюдження у сучасному мовному вжитку.

Лінгвокультурному аспекту проблеми толерантності присвячені роботи В. Давиденко, М. Гловинської, Н. Купиної та О. Михайлової, Б. Назарова, С. Тер-Мінасової, Н. Формановської, О. Шмельова та інші.

Для української мови поняття "толерантність" відносно нове і однозначного тлумачення поки що не має. В українській мовній культурі поняття та слово толерантність з'явилося в XIX ст. як запозичення із західноєвропейських мов (французької, німецької) та означало терпиме, поблажливе ставлення до чужих думок, поглядів, вірувань.

Психолого-педагогічний аспект. Психолого-педагогічний аспект переважно пов'язаний з пошуком алгоритмів розв'язання проблем, урегулювання конфліктів як спільнот, так і окремих людей.

Біля витоків вивчення проблеми толерантності педагога стоять класики педагогічної науки: Й. Герbart, А. Дістервег, Я. Коменський, Я. Корчак, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський та інші.

У педагогічному контексті толерантність трактується як особистісна якість, ознака гуманної людини (Н. Волкова, О. Дубасенюк, Т. Поніманська, П. Саух та ін.); як партнерство у спілкуванні, суб'єкт-суб'єктна взаємодія (І. Бех, А. Петровський та ін.); як формування установок толерантної свідомості

(А. Асмолов, С. Братченко, Л. Хоружа, М. Шиловська та ін.); як здатність індивіда без заперечення та протидії сприймати чужі думки, стиль життя, характер поведінки та ін. (С. Бондирева, І. Кривошапка, О. Легун, Л. Москальова, О. Орловська, О. Романовський та ін.); як готовність прийняти

інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди і порозуміння (В. Андрущенко, О. Безжоройна, О. Безносук, Я. Береговий, С. Бондирева, Д. Колесов, Т. Поніманська, О. Савченко, О. Столярченко, С. Тищенко, Ю. Тодорцева, В. Шалін та ін.); як певна риса особистості, яка

характеризується вмінням без агресії сприймати інший спосіб життя, відмінні від особистого погляди, поведінку, релігійні переконання, гендерні особливості, політичні установки (І. Бех, Я. Коменський, Т. Осипова, В. Сухомлинський, Д. Ушинський та інші).

Низка педагогічних досліджень пов'язує потребу у формуванні толерантності як особистісному утворенні саме із освітньо-виховною функцією педагога. Їх автори переконують, що толерантність може бути вихована за умов спеціальних педагогічних умов і методично грамотно

реалізованих методик освітньо-виховних технологій. Одна з форм прояву толерантності – це коли педагогічна толерантність сприяє формуванню толерантної особистості вихованця. У теорії і практиці педагогіки сучасності ідеї толерантності знаходять втілення у педагогіці співробітництва (Ш.

Амонашвілі, С. Лисенкова С. Соловейчик, В. Шаталов), педагогіці ненасильства (В. Маралов, В. Сітаров), ситуаціях успіху (А. Макаренко, В. Сухомлинський), педагогічній підтримці (О. Гаман).

Окремі науковці (А. Орлов, А. Погодіна) підкреслюють, що толерантність як психологічний феномен містить: природну (натуральну) толерантність – відкритість, допитливість, довірливість, які властиві маленькій дитині і не асоціюються з якостями її «Я» (толерантність типу «А»); моральну толерантність – терпіння, терпимість, пов'язані із «зовнішнім Я» (тобто поведінковим вираженням сутності) людини (толерантність типу «Б»); моральну толерантність – прийняття, довіру, які асоціюють із сутністю чи «внутрішнім Я» людини (толерантність типу «В»).

Все викладене вище дозволяє стверджувати, що для студентів-майбутніх педагогів толерантність виступає однією із ключових професійних компетентностей, яка формується у результаті усвідомленого, вираженого діалогу із суспільством, визначає правила поведінки у соціумі та освітньому середовищі. Тільки особистість, відкрита до гуманного спілкування та критичного діалогу, позицію якої у соціумі визначає толерантність як критерій поведінкового виміру, здатна виховати толерантну особистість. У світлі досліджуваної нами проблеми толерантність слід розуміти як професійно важливу якість педагога, яка характеризується здатністю сприймати без агресії інші судження, інші спосіб життя, характер поведінки, зовнішність і будьякі інші особливості суб'єктів освітнього і соціокультурного простору шляхом встановлення з ними відносин довіри, співпраці, компромісу, радості, товарищескості, емпатії та психологічного комфорту.

Висновки. Отже, результати аналізу наукової та психолого-педагогічної літератури доводять: толерантність – це структура, що передбачає єдність компонентів: толерантна свідомість, толерантні почуття, емоційна стійкість,

толерантна поведінка. Професійно компетентний педагог вищої школи сприймається в соціумі як особистість, що вміє налагоджувати контакти з усіма учасниками освітнього процесу різного віку, віросповідання, статі,

національності, соціального стану, стану здоров'я, тощо; тим самим виявляючи

власну толерантну позицію. Крім того, він сам має бути носієм гуманістичних цінностей, здатним культивувати толерантність у здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. Європейські педагогічні студії. Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи : зб. статей. Київ : Вид-во КНПУ ім. М.Драгоманова, 2012. Вип. 1–2. 256 с.

2. Довгополова Я.В. Формування толерантності в теорії та практиці підготовки майбутніх вчителів. Наукові записки кафедри педагогіки. Харків, 2002. Вип.8. С.77-82.

3. Іщенко Ю.А. Толерантність як філософсько-світоглядна проблема. Філософська і соціологічна думка. К., 1998. № 4.

4. Чередник Л. М. Сутність і структура педагогічної толерантності вчителя початкової школи. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць. Бердянськ : БДПУ, 2016. Випуск 3. С. 36–42.

5. Філософський енциклопедичний словник. Гол.ред. В.І.Шинкарук. К.:

Абрис, 2002. 742 с.

Педагогічні науки

УДК. 378

Чередник Лідія Миколаївна
канд. пед. наук, старший викладач кафедри педагогіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Крамар Аліна Миколаївна
здобувач освіти магістерського рівня за спеціальністю 011 Освіти,
педагогічні науки
Національний університет біоресурсів і природокористування України

**ПРОБЛЕМА АКТУАЛЬНОСТІ ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ
ІХ**

ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Проблеми і перспективи розвитку освіти XXI століття окреслили зацікавленість широкого загалу комплексом якостей майбутнього педагога, які відповідатимуть запитам сучасних перетворень у суспільстві та покликані

створити таку модель взаємодії педагог-здобувач, за якої стане можливою

ефективний особистісний розвиток і самореалізація. Доречно зауважити, що певне коло проблем в освіті зумовлено міжособистісними, міжетнічними, міжнаціональними стосунками: у розшаруванні суспільства на заможних та

малозабезпечених; у постійному збільшенні кількості учнів з особливими

освітніми потребами; у нетерпимості до представників різних національностей і віросповідання. Порушення поведінкових норм освітнього політоту викладач-студент-батьки-громадськість призводить до звуження поля

комфорту кожного учасника процесу і, як наслідок, - до зниження рівня

навчальних досягнень.
Педагогіка сьогодення, заснована на принципах толерантності, передбачає розв'язання безконфліктним шляхом суперечностей в освіті,

створення «соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, культури спілкування, оскільки толерантність є гарантією суспільної стабільності. Вона покликана концептуально забезпечити процес трансформації толерантності як

універсальної загальнолюдської цінності в цілі, які реалізуються на практиці в

галузі освіти»[2]. Формування толерантності майбутніх фахівців різних галузей, усвідомлення ними рівності усіх членів суспільства поступово входить в освіту, стає беззаперечним пріоритетом, чільною проблемою.

Зasadничі ідеї толерантності відображені у міжнародних документах

(Декларація принципів толерантності (1995), Конвенція про права дитини (1989)), Конституції України (1996), Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), в Національній стратегії розвитку освіти в Україні

на період до 2021 року (2013), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»

(2015), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018).

Відомі педагоги О. Залужний, А. Євстигнєєва, Ф. Корольова, Я. Мамонтов, М. Рубінштейн, І. Соколянський та ін. ще на початку ХХ ст.

вважали, що сформувати лише за допомогою педагогічної освіти

справжнього педагога-майстра неможливо й надавали першорядного значення ініціативі, творчості, вродженим властивостям особистості учителя. Зокрема, М.Рубінштейн наголошував, що для

досягнення учителем високої професійної майстерності необхідні ґрунтовні

знання, проте їх наявність у жодному разі не може заповнити брак

природного педагогічного хисту, поклику до вчительської професії, вміння знаходити спільну мову з дітьми різних вікових категорій, толерантності та

педагогічного такту у спілкуванні з ними, організаторських здібностей,

здатність працювати на перспективу [4].

Реалії сьогодення є такими, що диктують оновлення змісту освіти і практичної мети її реалізації, що полягає у формуванні компетентної особистості, здатної до активної реалізації себе у полікультурному просторі.

У руслі досліджуваної проблеми становлять інтерес педагогічні праці, у яких потреба у формуванні толерантності як особистісному утворенні пов'язана з освітньо-виховною функцією вчителя (М. Андреев, Л. Бернадська,

Т. Білоус, О. Волошина, О. Грива, Т. Гурова, Я. Довгополова, М. Карандаш, Е.

Койкова, О. Матієнко, Л. Олексюк, О. Орловська, О. Савченко, А. Скок, Н. Скрипник, Ю. Годорцева та ін.).

Зокрема, академік О. Савченко вважає толерантність ознакою

майстерності вчителя, його педагогічної культури, стосунків у соціумі. На

думку вченої, «толерантність педагога – це передусім його життєва позиція. Він має усвідомити, що цей феномен є соціальною та індивідуальною цінністю не тільки освіти, а й суспільства загалом. Тоді толерантна позиція педагога

проявлятиметься в повсякденних вчинках, словах, що створюють освітній

простір, у якому він працює з дитиною». Вона стверджує, що толерантний педагог готовий до толерантної участі в освітньому процесі, до толерантного виховання учнів, готовий проявити терпіння і «налаштований на те, щоб не

принизити дитину, не зламати її, побачити та прийняти її особливості й

приспосуватися до них, спрямований на пошук шляхів корекції проблем розвитку вихованців, розв'язання конфліктів у дитячому колективі» [3, с. 6].

Толерантність, закладена в систему цінностей особистості, як стверджує

І. Бех, виступає важливим чинником і її базовою якістю (відповідальність,

свобода, творчість), що детермінують внутрішній світ педагога і визначають стратегію його реальної поведінки як провідного учасника освітнього процесу [1]. Академік вважає гуманістичне ставлення до дітей (яке охоплює

«педагогічну любов до дітей, зацікавленість у їхній долі; оптимістичну віру в

дитину; співробітництво, майстерність спілкування; відсутність прямого примусу; пріоритет позитивного стимулювання; терпимість до дитячих

недоліків») важливою ознакою толерантної іміджевої позиції вчителя/вихователя [1, с.74].

У результаті аналізу психолого-педагогічних напрацювань стає

зрозумілим, що для студентів-майбутніх педагогів толерантність виступає однією із ключових професійних компетентностей, яка формується у результаті усвідомленого, виваженого діалогу із суспільством, визначає правила поведінки у соціумі та готовність до здійснення професійної

діяльності на засадах гуманізму. Тільки особистість, відкрита до гуманного спілкування та критичного діалогу, позицію якої у соціумі визначає толерантність як критерій поведінкового виміру, здатна виховати толерантну особистість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барднер Г. Л. Социальная психология толерантности. СПб. : Изд-во

С.-Петербур. ун-та, 2005. 120 с.

2. Нікітіна Н.П. Толерантність як педагогічна проблема. *Загальна педагогіка та історія педагогіки*. Спецвипуск. 2019. С. 19-23.

3. Савченко О. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі.

Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. 2010. Вип.3. Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/

4. Чередник Л.М. Формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук

13.00.04. Бердянськ, 2020. 254 с.
НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України